CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library
S. D. P. B.
Coll. No. 193

Title Śārṅgadharapaddhati

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No.: 193 Subject: Kāvya-Poetry

Title: 'Śārṅgadhara Paddhati'.

Author: 'Śārṅgadhara Scribe: —

Date of the work: — Date of the Ms.: —

Place of the work: — Place of the Ms.: —

Size: 11' 3'' x 5'' Extent: 79 Foly

Language: Sanskrit Script: Devanāgarī

Remarks: Incomplete ends abruptly

।यो।विध्यासना।।नवंकुन्ने ... जनप ...

णि श्रान्ते।।१।। कस्या ... ।।वा शः अस्त्वारथिकं धरीनर ... तोः प्रोतोरथः क्रामुकेमा वधे चिपतत्रनद्वाणर तो वक्रेरवा ... ग ...

देवकुं रतीप्रान्ते देवतथापिजिन्नात्रि विरुद्धर्यं नमो ... नूनो।।१।। कस्यापि।।रथः श्लोणी यैताधान ध्वतिरगें द्रो धनुरथोरथोंगचेद्रा ...

तोद्धिपद्मोक्तेको यैत्रिपुरस्त्वएमाज ... रविधि।। वेंधियैः कोऽदं योनरवज्जपरतंत्राः प्रत्युधियः।।१।। कस्यापि।।वक्राणि पैवक्रतयो ... दितानि ...

... गाननसमागमनक्रमेण।नूपो।पिशिलपरिहितत्रिलयेनगाढमालिंगितो।गिरिजयागिरिशः पुनातु।।१।। कस्यापि।।कासारतीरसरसी।।कमना ...

... नः ... प्रम ... भ्रमरमध्यामिवेंदुबिंबं।।देमाम्बरशिरितरंजवतः सपापासंजातनिर्मलजलप्रतिबद्धनमा।।१।। वात्वधाउद्धलोचनंपरवधूवं ...

... त्रिवैदने ... नैसाधुजनापवादगहनेवास्मात्तिरायासितं।नथ्यानो।स्मिनक्रीत्रितोऽस्मिनमनागृष्टेऽस्मिनेवक्षतः किंब्रूमोजगदीश्वरं ...

... हारो।पिलज्जामहे।।१।।

... अ ... रस ...

अद्दमाउनारायणस्य पुस्तक।।

ॐ नारायणायनमः।।

शार्ङ्गधरसाहित्युत· ५१० अं ५५

५४

थम

॥ॐ नमः श्रीगणेशाय॥ यस्मिन्बुद्बुदसंकराइव बहूब्रह्मांडखंडाः क्वचिज्जातिक्वापि च सीकरा
इव विरिंच्याद्याः स्फुरंति भ्रमात्॥ चिद्रूपा लहरीव विश्वजननी शक्तिः क्वचिद्द्योतते स्वानंदामृत
निर्भरं शिवमहापाथोनिधिं तं नुमः॥१॥ पुरा शाकंभरीदेशे श्रीमान्हम्मीरभूपतिः। चाहुवाण
चये जातः ख्यातः शौर्य इवार्जुनः॥२॥ तस्यास्त वसभ्यजनेषु मुख्यः परोपकारव्यसनैकनिष्ठः। पु
रंदरस्येव गुरुर्गरीयान्द्विजाग्रणी राघवदेवनामा॥३॥ गोपालदामोदरदेवदाससंज्ञास्त्रयस्तु
स्तनयास्तदीयाः। नेत्रावताराइव चंद्रमौलेरपास्ततंद्रा तद्गुणास्त्रयोपि॥४॥ तेषां मध्येयस्तु दामो
दरो भूद्भुत्वा यश्रीनात्मजा वीतरागः। भागीरथ्यां शुद्धदेहं विधाय ज्ञानादात्मन्येव निष्ठां जगाम॥
५॥ ज्येष्ठः शार्ङ्गधरस्तेषां लघुर्लक्ष्मीधरस्ततः। कृष्णोनुजस्ततस्तेपि त्रयस्त्रेताग्नितेजसः॥६॥ ज
यति शार्ङ्गधरस्त्रिपुरापदद्वयकुशेशयकोशमधुव्रतः। सरसमस्तसूक्तिसुधोदयकलानिधिः कवि

करींद्रकदंबमृगाधिपः॥७॥ यद्यपि गुणौघनिलयः खलशैलध्वंसनो जिष्णुः। तदपि विमलहृदयांतरस
ज्जनलोकस्य दासोसौ॥८॥ ते सज्जनाः सुकविशाखिकविचित्रपुष्पाण्यादाय गुंफितवतः स्वगुणैर्ममैतत्।
संधारयंति कुसुमोज्ज्वलहाररूपं कंठे सुभाषितमपास्तसमस्तदोषं॥९॥ न शार्ङ्गधरपद्धतिः खलजन
स्य योग्या भवेत्सुभाषितरसोर्मयः स्फुरति लोकपेयायतः। सुधामदितिनंदनादिविपिबंति हृष्टांतरां तथैव
तमसः शिरो रुटिति खंडितं श्रूयते॥१०॥ आनंदाय सतां भूयात्सुभाषितमिदं मम। पृथक्पद्धतिसंमिश्रपरिच्छे
दैर्मनोरमं॥११॥ आद्यैर्मद्विहितैः पद्यैः क्रियद्भिरपरैरपि। युता पद्धतिरेषास्तु सज्जनानंददायिनी॥१२॥ इति
श्रीदामोदरसूनुः शार्ङ्गधरविरचितायां पद्धत्यां कविवंशवर्णनापरिच्छेदः॥१॥ ॥अथानुक्रमणिका॥ क्रिय प्रथम
तेनुक्रमः स्पष्टः सुबोधार्थं सुभाषिते। अत्र तु प्रथमं ज्ञेयं कविवंशस्य वर्णनं॥१॥ ततोप्यनुक्रमो ज्ञेयो नम
स्कृत्या शिवे तथा। सुभाषिते च काव्ये च शंसा सामान्यवर्णकौ॥२॥ विशिष्टकविशंसा च निंदा च कुकवेस्तत॥
प्रशंसा पंडितस्यापि निंदा स्यान्मूर्खपंडिते॥३॥ प्रशंसा महतां ज्ञेया धीराणां च प्रशंसनं। प्रशंसा सज्जन

स्याय प्रशंसा च मनस्विनः ॥४॥ अथोदारप्रशंसास्यात्संसा तेजस्विनस्ततः। गुणप्रशंसा संतोषप्रशंसा संगतो तथा ॥५॥
धनप्रशंसा विज्ञेया निंदा दुर्जनजा तथा। ततः कृपणनिंदास्यान्निंदा याचकजा तथा ॥६॥ दरिद्रनिंदा विज्ञेया मूर्खनिंदा
ततः परं। दृष्टानिंदा लोभनिंदा दैवाख्यानं ततः परं ॥७॥ उद्यमाख्यानमपरं प्रकीर्णाख्यानकं तथा। समस्याख्यान
मपरं प्रहेल्यादिप्रशंसनं ॥८॥ क्रियागुप्तादिकं तद्वत्प्रश्नोत्तरमतः परं। अथ जातिसमाख्याता सदाचारस्ततः प
रं ॥९॥ धर्मस्य विवृतिर्ज्ञेया पापस्य विवृतिस्तथा। अथान्योक्तिषु विज्ञेयं रवेः पूर्वप्रशंसनं ॥१०॥ चंद्रस्यान्योक्तयो
ज्ञेया मेघस्यान्योक्तयस्तथा। वायोरन्योक्तिरपरा हंसान्योक्तिस्ततः स्मृताः ॥११॥ भ्रमरान्योक्तयस्तद्वत्कोकिलान्यो
क्तयस्तथा। चातकान्योक्तयस्तद्वन्मयूरान्योक्तयस्तथा ॥१२॥ सिंहान्योक्तिर्गजान्योक्तिर्मृगान्योक्तिस्ततः परं। कर
भान्योक्तयो ज्ञेया वृषभान्योक्तयस्ततः ॥१३॥ शुकान्योक्तिस्ततो ज्ञेया काकान्योक्तिस्ततः परं। बकान्योक्तिः स्मृता त २
द्वत्खद्योतान्योक्तयस्ततः ॥१४॥ तथा सामान्यवृक्षोक्तिर्विशिष्टतरुपद्धतिः। पर्वतान्योक्तयः ख्याता अगस्त्यान्यो
क्तयस्ततः ॥१५॥ समुद्रान्योक्तयस्तद्वद्वनान्योक्तिस्ततः परं। शंखस्यान्योक्तयस्तद्वन्नद्यन्योक्तिस्ततः परं ॥१६॥ नरा

कान्योक्तयस्तद्वत्कमलान्योक्तयस्ततः। कूपस्यान्योक्तयस्तद्वन्मरुस्थलभवोक्तयः ॥१७॥ ततो दावानलान्योक्तिः सं
कीर्णान्योक्तयस्ततः। अथ सर्वनृपाशंसा विशिष्टनृपवर्णना ॥१८॥ पलायनमरीणां च राजनीतिस्ततः परं। नीति
मिश्रकनीतिश्च प्रशंसाकरिणां तथा ॥१९॥ अश्वप्रशंसा विख्याता धनुर्वेदस्ततः परं। गांधर्वशास्त्रमपरं त्वा
युर्वेद एव च ॥२०॥ तथैव शकुनज्ञानं प्रश्नो लक्षणानि च। विषापहरणं तद्वद्भूतविद्या ततः परं ॥२१॥ बालग्र
होपशमनं कौतुकानि ततः परं। कल्पस्थानानि केशानां रंजनानि ततः परं ॥२२॥ अथ सामान्यशृंगारे युवती
नां प्रशंसनं। स्त्रीपुंसोः प्रीतिकथनं तयोः संयोगवर्णनं ॥२३॥ स्त्रीसेवाकथनं तद्वत्संकेतादिप्रशंसनं। बालायाव
र्णनं तद्वद्वयःसंधेश्च वर्णनं ॥२४॥ तरुणीवर्णनं तद्वत्समग्रस्त्रीप्रशंसनं। विप्रलंभकशृंगारे प्रियप्रस्थानवर्णनं
॥२५॥ नायिकावर्णनं तद्वद्वियुक्तावस्थितिस्तथा। सखीवाक्यं वियुक्तायां वियोगिन्याः प्रभाषणं ॥२६॥ दूतिकाप्रेषणं
कांते प्रलापाश्च वियोगिनः। दूतोक्तिर्नायकस्याग्रे नायिकायां नतूक्तयः ॥२७॥ उपहासादिकं दूत्यां नायिकाया
स्ततः परं। अथ संयोगशृंगारे परस्परविलोकनं ॥२८॥ प्रियातिथ्यादिकं तद्वन्मानिनीमानवर्णनं। कलहोक्त्यादिक

थनं मिथुनस्योक्तयस्तथा॥२८॥ प्रियस्य शिक्षा त्वनयः प्रसादश्च परस्परं। सूर्यास्तं च कदुःखं च तमसो वर्णनं
तथा॥३०॥ सेवा रस्सानि सारीणां शशांकोदयवर्णनं। पानगोष्ठी ततः प्रोक्ता चाटुप्रभृति वर्णनं॥३१॥ सखीवाक्यं नवव
धूक्रीडायां तदनंतरं। सुरतं क्रीडितारव्यानं विपरीतरतं तथा॥३२॥ निवृत्तिः सुरतस्याथ निशीथक्रीडनादिकं। प्रभाते
वर्णनेवास्तु सूर्ययोर्वर्णनं ततः॥३३॥ रात्रिसंभोगचेष्टायाः प्रातःप्र(ख्या)नंतरं। अथ मिश्रकशृंगारे सतीकुलवधूस्थितिः
॥३४॥ असतीचरितं तद्वद्वसंतादेश्च वर्णनं। ग्रीष्मादेर्वर्णनं तद्वद्वर्षादेरपि वर्णनं॥३५॥ शरस्वनावाब्बारव्यानं हेमंता
देश्च वर्णनं। शिशिरादेस्तथारव्यानं संमिश्रारव्यानकं ततः॥३६॥ ततो वीररसोक्तिः स्यात्करुणारसवर्णनं। अद्भुतस्य र
सस्योक्तिरथ हास्यरसोक्तयः॥३७॥ भयानकश्च बीभत्सस्ततो रौद्ररसोक्तयः। अथ शांतरसे सर्ववैराग्यस्य प्रशंसनं॥३८॥
अनित्यता संसारख्यानं विषयादिविडंबनं। पश्चात्तापस्य कथनं कालस्य चरितं तथा॥३९॥ ततो विवेककथनं सुपदेशास्ततः परं। ३
कालसंख्या ततः प्रोक्ता शारीरं तदनंतरं॥४०॥ ततश्चतुर्विधे योगे योगत्रयनिरूपणं। ततस्तु हठयोगः स्याद्गोरक्षादिसाधितः॥४१॥
द्वितीयो हठयोगस्य मार्कंडेयादिसाधितः। मनःस्थैर्यप्रभावश्च महिमाद्याश्च योगिनः॥४२॥ योगिचर्या ततः प्रोक्ता ज्ञानं वाग्रिष्ठजं
तथा। विदेहमुक्तिकथनं कालवंचनसंयुतं॥४३॥ सुभाषितवरस्येति कथितोयमनुक्रमः। शतैस्त्रिषष्ट्यधिकैः परिच्छेदेषु कीर्तितः॥४४॥

गणितं पद्यसंख्याभिः षट्सहस्रं शताष्टकं॥४५॥ इति श्रीदामोदरसूनोः शार्ङ्गधरविरचितायां पद्धत्यां अनुक्रमपरिच्छेदः॥१॥ ॥ द्वि
अथ नमस्कृतिः॥ वल्गत्कर्णानिलोद्धूतसिंदूरारुणितांबरः। जयत्यकालेपि सृजन्संध्यामिव गजाननः॥१॥ कस्यापि। उच्चैर्ब्र
ह्मांडखंडद्वितयसहचरं कुंभयुग्मं दधानः प्रेंखन्नागारिपक्षप्रतिचटविकटश्रोत्रतालाभिरामः। देवः शंभोरपत्यं भुजगप
तितनुस्पर्द्धिवर्द्धिष्णुहस्तस्त्रैलोक्याश्चर्यमूर्तिः स जयति जगतामीश्वरः कुंजरास्यः॥२॥ नेरीनांकारस्य॥ इति गणेशः॥ अथ सरस्व
ती॥ करबदरसदृशमखिलं भुवनतलं यत्प्रसादतः कवयः। पश्यंति सूक्ष्ममतयः सा जयति सरस्वती देवी॥३॥ सुबंधोः॥ इति स
रस्वती॥ अथ शिवः॥ नमस्तुंगशिरश्चुंबिचंद्रचामरचारवे। त्रैलोक्यनगरारंभमूलस्तंभाय शंभवे॥४॥ बाणभट्टस्य॥ मौनाद्रस्त
मितेव वाग्भणितिश्चास्ते कहस्ताक्षतां हरेप्यंजलिबंधने प्रणमनं स्तुत्वा ईषद्धर्ध्वः कृतः। द्वंद्वं संघटितेकविग्रहतया व्य
ग्रो गिरिग्रामणीजायां जातरूपं जयत्यनुनयन्देवस्त्रिलोकीगुरुः॥५॥ कस्यापि॥ वामांगीकृतवामांगि कुंडलीकृतकुं
डलि। आविरस्तु पुरो वस्तु रतिभूत्यं वरं वरं॥६॥ सार्वभौमस्य॥ पिनाकफणिबालेंदुभस्ममंदाकिनीयुता। तथा पिन
वर्णमूर्तिरपवर्गानुसारिणी॥७॥ देवेश्वरस्य॥ उदरदयनरणनयादर्धांगाहितदारः। यदि नेनंतस्यैकसुतः कथमद्यापि कु
मारः॥८॥ सार्वभौमस्य॥ संध्याननेनरपुंवश्चिनितेंसरोषभुग्नारितो गिरिजया निजपाणिपद्मे। उत्सर्पिकंकणफणींद्र

फणार्पणेन हरमौलि लिर्जयति बालमृगांकमौलेः॥९॥कस्यापि॥ उत्थैरुत्तालखेलद्भुजपवनवनोद्भूतशैलोग्रपानस्फारो
दंचत्पयोधिप्रकटितमुकुटस्वर्धुनीसंगमानि। जीयासुस्तांडवानि स्फुटविकटजटाकोटिसंघट्टभूरि त्रस्यन्नस्तत्र
क्रव्यवसितसुमनोदृष्टिपातानि शंभोः॥१०॥ त्तनेरीनांकारस्य॥ मंदारमालाकुलितालकायै कपालमालांकितशेखराय।
दिव्यांबरायै च दिगंबराय नमः शिवायै च नमः शिवाय॥११॥कस्यापि॥ इति शिवः॥ अथ गौरी॥ हरकंठग्रहानंदमीलिताक्षी
नमाम्युमां। कालकूटविषस्पर्शजातमूर्छागमामिव॥१२॥ बाणभट्टस्य॥ इति गौरी॥ ॥ अथ लक्ष्मः॥ मेघैर्मेदुरमंब
रं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय। इत्थं नंदनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुं
जद्रुमं राधामाधवयोर्जयंति यमुनाकूले रहःकेलयः॥१३॥ जयदेवस्य॥ आनंदध्वंतमायतलोचनानामानी
लमावलितकंधरमात्तवंशो आपादमामुकुटमाकलिताप्तौघमाकारमाकलयतां मम मुग्धतरंगैः॥१४॥ पिंडी
भूतं प्रेम गोपांगनानां मूर्तीभूतं भागधेयं यदूनां। एकीभूतं गुप्तवित्तं श्रुतीनां श्यामीभूतं ब्रह्म मे संनिधत्तां॥१५॥
एतौ राघवचैतन्यश्रीचरणानां। परमिममुपदेशमादरध्वं निगमवने सुनितांतखेदखिन्नाः। वितनुत भवने
वल्लवीनामुपनिषदर्थमुलूखले निबद्धं॥१६॥ नवनीलमेघरुचिरः परःप्रमान वनीमवाप्य धृतगोपविग्रहः॥

नवनीयकीर्त्तिरमरैरपि स्वयं नवनीतनिस्तुरघुनासचिंत्यते॥१७॥ एतौ बिल्वमंगलश्रीचरणानां। कयासिख
लु चोरिके प्रमुखितं स्फुटं इदमपनेद्वितीयमिह मामिकं वह सि कंडुकं कंचुकोत्पजेति नवगोपिकाऊच मुग्धं नि
मध्यन्बलात्तसत्कुलकपंजरो जयति गोकुले केशवः॥१८॥ दीपकस्य॥ हृक्याकर्मणासने स्तु नवतु ज्ञानं मना
गमारुते श्रीकंठेयमितः सुरानिति ननांस्तार्सेण विज्ञापितः। प्रेयस्याः कृतहासनं कन्वरुतं कंठः कवे लुस्तसद्य
ष्या वासितमानसो विजयते सुप्तप्रबुद्धो हरिः॥१९॥ कस्यापि॥ अति विपुलेन चषुगलं रहसि करे राष्ट्रान्मुकु
लिताः तदपहृतं निजहृदयं जयति हरिर्मृगयमाणः॥२०॥ अरसीठकुरस्य॥ मकरीविरचनभंग्या राधाकुचकल
शपीडनव्यसनी। रजुमपि रेखां लुंपन्वद्धचवेषो हरिर्जयति॥२१॥ हरिहरस्य॥ खिन्नो विमुंच शैलं बिभ्रमो वयमिति
वदत्सु शिथिलभुजः। भरभुग्नविततबाहुषु गोपेषु हसन्हरिर्जयति॥२२॥ सुबंधोः॥ शिरश्छायां कृत्स्नः क्षणमलत
राधाचरणयोर्भुजावल्लीछायामियमपित दीयप्रतिमितो। धृतिक्रीडाकोपे निभृतमुनयोरप्यनुनयप्रसादो जी
यास्तामपि गुरुसमक्षीस्थितवतोः॥२३॥ कस्यापि॥ वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते दैत्यं दारयते बलिं
छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते म्लेच्छान्मूर्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं

फ्रगा नमः॥२४॥ जयदेवस्य॥ जीयासुः शार्ङ्गलाञ्छनस्य भगवतश्छच्छटा कौस्तुभोद्यन्नःशतवंदितांबरतलं ते बिंदवः सैंधवाः
ये व्यालत्पपतद्भिरौर्वशिखिनस्तेजोजटालं वपुः पानाश्मानवशादरोचकरुजां चक्रे विरस्यास्पदं॥२५॥ वियस्थु दितयार
छोछालोछलितं जलगर्त्तनिधिरपामपांनाथः पाथः पृषतलवगतो विषदन्तूनं अन्तूडास्थानौ वोदिनपतिर
तू दौर्वदहनश्चलक्कायेयस्मिन्स जयति हरिमीनवपुषा॥२६॥ कस्यापृष्ठेतो नपंकेरालेपंकलयतिधरित्री व्यपनया
न्नमुस्तामविषमखुरगनगरभ्रंशशंकितः। नधत्ते ब्रह्मांडस्फुटनभयतो घुर्घुररवं वराहो माहात्म्यादिति जयति
संकोचिततनुः॥२७॥ हनूमतः॥ दैत्यानामधिपे नखांकुरकुटीकोणप्रविष्टात्मनि स्फारीभूतकठारकेसरसटासं
घातघोराकृतेः। सक्रोधं च सविस्मयं च सगुरुव्रीडं च सांतः स्मितं क्रीडाकेसरिणो हरेर्विजयते तत्कालमालो
कितं॥२८॥ इंदुकवेः॥ इति नृसिंहः॥ अथ ब्रह्मा॥ तं वंदे पद्मसद्मानमुपवीतच्छटाछलात् गंगास्रोतस्त्रयेणेव यस्य
देवनिषेवितो॥२९॥ राजशेखरस्य॥ इति ब्रह्मा॥ अथ रविः॥ शुकतुंडच्छविः सवितुश्चंडरुचेः पुंडरीकवनबंधोः मंडल ५
मुदितं वंदे कुंडलमाखंडलाशायाः॥३०॥ नागम्मायाः॥ इति श्रीशार्ङ्गधरविरचितायां पद्धत्यां नमस्कृतिपरिच्छेदः॥ द्वितीयः॥ अ
॥ ॥३१॥ अथाशिषः॥ तत्र प्रथमं गणेशः॥ दंताग्रनिर्भिन्नहिमाद्रजोवीरंध्रोच्छितां हीद्रमणिप्ररोहैः॥ नागाननः स्व

नप्रियायाः कपोलौ घर्षन्निव स्वां हसितः पुनातु॥१॥ श्रीगोविंदराजदेवानां॥ एकरदं तद्युतिसितः शोणः स्कंदः श्रियेस्तु
व गविद्याकंदरस्योद्भिन्नलवोऽकरमनोहरः॥२॥ श्रीधनददेवानां॥ गंडस्थलीगलदमंदजलप्रवाहमाद्यद्द्विरेफमधु
रस्वरदत्तकर्णः॥ हर्षादिवालसनिमीलितनेत्रयुग्मो विघ्नच्छिदेस्तु भवतां भूतपतिर्गणेशः॥३॥ श्रीनगरप्राकारप्र कार
शस्तेः॥ विघ्नेशो वः सपायाद्विहृतिषु जलधीन्पुष्कराग्रेण पीत्वा यस्मिन्नुद्धृत्य विश्वं वमति तदखिलं दृश्यते व्योम्नि हर्षे
देवैः क्वाप्यंभः क्वापि विष्णुः क्वचन कमलभूः क्वाप्यनंतः क्वचिच्छ्रीः क्वाप्यौर्वः क्वापि शैलाः क्वचन मणिगणाः क्वा
पि नक्रादिसत्वाः॥४॥ हनूमतः॥ सानंदं नंदिहस्ताहतमुरजरवाहूतकौमारबर्हित्रासान्नासाग्ररंध्रं विशति फ
=वधिरित णिपतौ भोगसंकोचभाजि। गंडोड्डीनालिमालामुखरितककुभस्तांडवे शूलपाणेर्वैनायक्यश्चिरं वो वदन
विधुतयः पांतु चीत्कारवत्यः॥५॥ भवभूतेः॥ इति गणेशः॥ ॥अथ शिवः॥ उपग्रहणं विनवानां संहरणं सकलदु दूरं
रितजालस्य। उद्धरणं संसाराच्छंभोश्चरणं वः श्रेयसेस्तु विश्वपतेः॥६॥ विद्याकरस्य श्रीचरणानां॥ आसीनेष्टमितस्ते
व्यसनि निशाशिनि योग्निरूलसत्प्ले देव्ये इजात निद्रद्वतिमघवतिक्रांतकोनो कृतांते। अब्रह्मण्यं ब्रुवाणो
कमलभुट्ठकुटीश्रोत्रियत्रातुपाये पायाद्वः कालकूटं कटिति कवलयं लीलया नीलकंठः॥७॥ लक्ष्मणदंडप्रशस्तेः

वक्त्रं शीतकरैर्यरोधन रसः कामप्रदो विग्रहः श्वासो गंधवहः सरोरुहसुहृत्पाणिस्मिता नाभ्रुवि। वक्त्रः पीवरप
योधराधिकरणं पृथ्वीनितंबस्थलीत्यष्टोष्ठूर्जटि मूर्त्तयः स्मरनयाद् गौर्याश्रिताः पांतु वः॥ नादेवेश्वरस्य।। केयं मौ
लौ जटाली कथमनुदितज्वालानालवह्निः प्रकाशात्सक्लिन्ना स्वेदवारिस्फुलिंगमृतततः केयमन्याशवक्रा। रो
षाद्रा वंदनस्य प्रकटनं रमयाई त्वमस्याः कथं स्याडुक्तिप्रत्युक्तिरव्याद् घुनदिशशिकला गोपने देवदेव्योः॥९
एम दे वपंडितस्य॥ कस्त्वं शूली मृगय भिषजं नीलकंठः प्रिये हं केकामेकां कुरु पशुपतिर्नैव दृष्टे विषाणे॥ स्था
णुर्मुग्धे न वदति तरुर्जीवितेशः शिवाया गच्छाटव्यामिति हतवचाः पातु वश्चंद्रचूडः॥१०॥ नारती कवेः॥ च्युताम्
दोर्लेखां रतिकलहहृन्नयं च वलयं समं चक्रीकृत्य प्रहसित मुखी शैलतनया॥ अवोचद्यं पश्येत्यवतु स शिवः
सा च गिरिजा स च क्रीडा चंद्रो दशनकिरणापूरिततनुः॥११॥ क्रीडाचंद्रस्य॥ कल्पांत क्रोधनस्य त्रिपुरविजयि
नः क्रीडयासं चरिष्णोः स्याचापि प्राणिजातैर्निजमुखकुहरानिष्प्रमप्राप्त दृष्टैर्दिग्भित्तीः प्रेक्ष्य शून्याः प्रलय
जलनिधि प्रेक्षितानीयमूर्त्तिर्ग्रासव्यासक्तिमोघश्रमजलितरुषः पांतु वो गर्जितानि॥१२॥ नेरी भांकारस्य॥ कल्पां
तेशमित त्रिविक्रममहाकंकालबद्धस्फुरच्छेष स्यूतनृसिंहपाणिनखरप्रोता दि कोलामिषः॥ विश्वैकार्णवतामि

नि २

नू १

रोषमुदितौ तौ मस्य कूर्मो वृतौ नौकर्षद्धीरवतां गतः स्यत्तु सतां मोहं महाभैरवः॥१३॥ छिन्नमस्य॥ इति शिका॥ अ
थ लोचनं॥ पद्मालीपिंगलिम्नः कणदवत डितां यस्य कल्पः स पृहो यस्मिन्ब्रह्मांडमीषद्विघटित मुकुले कालं
यक्ता ऊहावा अर्विर्निक्षिप्त चूडा शशिगलितसुधाधारकृकारिकोणं तार्त्तीयीकं पुरारेस्तदवतु मदनप्लोष
नं लोचनं वः॥१४॥ श्रीज्ञवचूतेः॥ अथ गणाः॥ संध्या तांडव डंबरव्यसनिनो देवस्य चंडीपतेर्भ्रष्टा पीडकपाल
दाम घटना व्यग्रा गणाः पांतु वः॥ ये रोमुक्य वशीकृतैर्ग्रहगणाद्वाहो गृहीतेजवा सूर्याचंद्रमसो मिथः स्मि
तवतो र्जातं करास्फालनं॥१४॥ कस्यापि॥ इति गणाः॥ सिंदूरीयति कुंकुमीयति जपापुष्पीयति प्रस्फुरद्धूक
स्तवकीयति प्रविकसत्संध्याभ्रु रागीयति॥ तार्त्तीयं त्रिपुरांतकस्य नयनं त्यक्तो स्मनावानलं यज्ञौरीसुरतेस्म
रोद्भवकरं तत्पातु मई जगत्॥१५॥ एम देवपंडितस्य॥ ॥ अथ जटाजूटः॥ स धूर्जटिजटाजूटो जायतां विजया
य वः॥ यस्यैकपलितभ्रांतिं करोत्यद्यापि जाह्नवी॥१६॥ स्वरवर्मणः॥ अथ पार्वती॥ प्रत्यासन्नविवाहमंगलविधौ दे
वार्चनव्यग्रया दृष्ट्वाग्रे परिणेतुरेव लिखितां गंगां च रस्याह्रुतिं॥ उन्मथ्य स्मितरोषलज्जिनधिया गौर्या कथं वि
चिराहृद्दृष्टीवरनात्मियेविनिहितः पुष्पांजलिः पातु वः॥१७॥ वक्त्रः पीठे निरीक्ष्य स्फटिकमणिशिलामंडलस्य

छलं दछक छकेहरे छातेतरी कुछरामूर्छनो हमरार्षि हर्षविहितस्नानाक्रिक्रा कायवशात्ति घाडघडुदार दुर्दरदरीदीर्घ दरिदङ्गुनद्रोहोड
मेमिधुरमहामंदाकिनीमंदतां॥१॥ कस्यापि॥३१०॥ अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतं। दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपंकजं॥३२॥ कोपश्च॥

छनासिस्वांछायांसा न्यस्य्या वमियमिति मुऊः सत्पमाश्वासिता। पिवामेभेदक्षिणेस्याः श्रवसि कुवलयंनाद
= नार मित्यालपंतीदत्तश्लेषा सहासं मदनविजयिना पार्वती वः पुनातु॥३१७॥ कस्यापि॥ स्वेदस्तेकथमीदृशः प्रियतमेत्वं
नेत्रवह्नेर्विनोकस्मादेपितमेतदिंदुवदने त्रोगीद्र नीतेर्नवा रोमांचः कथमेषदेवि नगवान्गंगा नसांसीकरैरित्थंन
र्तरिन्नावगोपनपरा गौरीचिरं पातु वः॥१॥ कस्यापि॥ इति पार्वती॥ अथ षण्मुखः॥ अविश्लिष्टांतिविदार्य वक्त्रकुहरा
ण्यासृक्कितो वासुके रंगुल्या विषकर्बुरान् गणयतः संस्पृश्य दंतांकुरान्। एकंत्रीणि [illegible] वसप्तपंचषडिति प्रध्वस्त
संख्याक्रमा वाचः क्रौंचरिपोः शिशुत्वविकलाः श्रेयांसि पुष्णंतु वः॥१९॥ कस्यापि॥ इति षण्मुखः॥ अथ गंगा॥ मुक्ता
नाट्कपाल शुक्तिषु जटा वल्लीषु मल्लीनिभा [illegible] लाजनिभा दृशो र्मणिनिभा नागौत्करो नागिनो। नृत्या
वर्तविवर्तने रितपयः संमूर्छनो च्छालिताः खेलंतो हरिशीर्ष पांतु नवतो गंगापयो विंदवः॥२०॥ लक्ष्मिमिश्रस्य॥
एषा धर्मपताकिनी तट सुधा सेवावशं नाकिनी ष्पत्यात किनी नगरिस्थतपः साफल्य हेवाकिनी। प्रेमारूढपिनाकि
नी गिरिसुता साकेकरालोकिनी पापाडंबरडाकिनी त्रिभुवनानंदाय मंदाकिनी॥२१॥ कस्यापि॥ इति गंगा॥ अथ
तांडवं॥ देवाद्दिक्पतयः प्रयात परतः खं मुंचतांभोमुचः पातालं व्रज मेदिनि प्रविशत क्षोणीतलं भूधराः। ब्रह्मन्नुन्नय
= कयत्राणिक रोटयः कति कृति द्वीपि द्वीपानां वयः कति काकोलाः कति पन्नगाः कति सुधा खंडाः कति। देवि त्वं न कति त्रिलोकजननि त्वद्वाक्पूरे यतो म
= कुंजेंद्र दंवत्रं सकृदयच्ये कैकमादायनत्॥१॥ कस्यापि॥३२ को॰।

सं
दूरमात्मनवनंनाथस्यनोनृत्यतः शंभोः [illegible] कटमेतदित्यवतुवः प्रोत्सारणा नंदिनः॥२२॥ महानाटकात्॥ संध्यातां
डवडंबर व्यसनिनो भर्गस्य चंडभ्रमि व्यानृत्यद्भुजदंडमंडल भुवो झंझानिलाः पांतु वः। येषामुच्छलतां डवेन रूगिति
व्यूहेषु भूमीभृतां मुड्डीनेषु विडौजसा पुनरसौ दंभोलिरालोकितः॥२३॥ सोमनाथप्रशस्तेः॥ इति तांडवं॥ अथ हरिहरौ॥
स्फटिकमरकतश्रीहारिणोः प्रीतियोगात् तदवतु वपुरेकं कामकंसद्विषोर्वः। जवति गिरिसुतायाः सार्धमंभोधिपु
त्र्यांसदृशमहसि कंठे यत्र सीमाविवादः॥२४॥ कस्यापि॥ यो तौ शीर्षक कपालभूषितकरौ मालाक्षिमालाधरौ देवौ द्वा
रवति श्मशाननिलयौ नागारिगोवाहनौ। द्वित्र्यक्षौ बलिदक्षयज्ञमथनौ श्रीशैलजावल्लभौ पापं वो हरतां सदा हरि
हरौ श्रीवत्सगंगाधरौ॥ कस्यापि॥ इति हरिहरौ॥ अथ चंडी॥ विघ्नाणेरुद्दंदेद सवितरि तरले वह्नि निर्भुग्नवंशे
तारांके शशांके विरमति मरुति त्यक्तवैरे कुबेरे वैकुंठे कुंठिताङ्गे महिषमतिरुषं पौरुषोपघ्ननिघ्नं निर्विघ्नं विघ्नती वः
शमयतु दुरितं भूरिभावा भवानी॥२५॥ बाणभट्टस्य॥ इति चंडी॥ अथ लक्ष्मीः॥ पांतु वो जलदश्यामाः शार्ङ्गज्याघातकर्कशाः। = मानेजग
त्रैलोक्यमंडपस्तंभाश्चत्वारो हरिबाहवः॥२७॥ कस्यापि॥ आम्यन्मंदर कंदरोदर दरीव्यावृत्ति निर्वारितैः कल्लोलैरल
माकुलं कलयतो लक्ष्म्या मुखं जोरुहां। श्री सुक्तातरलाः स्मराद्धि कमिता नीत्वा सभा कुंचिताक्रोधेन द्रालिता मुदा

मुकुलितांशोरेष्टशः पांडवः॥२८ कस्यापि॥ अर्धोन्मीलितलोचनस्य पिबतः पर्याप्तमेकं स्तनं सद्यः प्रस्नुतदुग्धदिग्धमपरं
हस्तेन संमार्जतः। मात्रा चांगुलिलालितस्य चिबुके स्मेरायमाने मुखे विष्णोः क्षीरकणांबुधामधवला दंतद्युतिः पा
तु वः॥२९ बिल्वमंगलश्रीचरणानां॥ अस्मिन् कुंजे विनापि प्रचलितपवनाद्वृत्ते कोपि नूनं परयामः किंनु गवेत्यनुसरति
गणे नीतनीतेर्न काणोतस्मिन्मायास्य रवो वः सुखयतु विलसच्छीलया कैटभारेर्व्यक्तध्वानो मृगारिप्रबलघुरु
घुरारावरौद्रान्निदानात्॥३० कस्यापि॥ दर्पणार्पितमालोक्य मायास्त्रीरूपमात्मनः। आत्मन्येवानुरक्तो वः शिवं दि
शतु केशवः॥३१॥ कस्यापि॥ गच्छाम्याच्युत दर्शनेन न भवतः किं तु प्रियं कृत्यते किं त्वेवं विजनस्थयोर्हतजनः संभावय
त्यन्यथा। इत्यामंत्रणभंगिसूचितवृथावस्थानखेदालसामाश्लिष्यन्पुलकोत्कराचितवपुर्गोपीं हरिः पातु वः॥३२
कस्यापि॥ हृदयं कौस्तुभोद्भासि हरेः पुष्णातु वः श्रियं। राधाप्रवेशरोधाय दत्तमुद्रामिव श्रिया॥३३॥ कुमुदस्य॥ रामो ना ८
म बभूव हुं तदबला सीतेति हुं तां पितुर्वाचा पंचवटीवने विचरतस्तस्याहरद्रावणः। कृष्णेनेति पुरातनीं निजकथा
माकर्ण्य मात्रेरितां सौमित्रे क्व धनुर्धनुर्धनुरिति व्यग्रा गिरः पांडवः॥३४॥ वसुंधरस्य॥ सकलभुवनबंधो वैरिमिंदोः
सरोजे रचितमिति मिमिक्षायः स्वपादारविंदौ घटयितुमिव मायी योजयत्यानने दोर्वटदलपुटशायी मंगलं वः स दिष्टात्॥३५

कस्यापि॥ कोयं द्वारि हरिः प्रयाह्युपवने शाखामृगेणात्र किं कृष्णोहं दयिते बिभेमि सुतरां कृष्णः कुतो वानरः। राधेहं म
धुसूदनो व्रज लतां तामेव तन्वीमले इत्थं निर्वचनीकृतो दयितया ह्रीणो हरिः पातु वः॥३६॥ कस्यापि॥ ॥अथ दशावता
रः॥ ॥दिशपाद्धः शकुलाकृतिः स भगवान् श्रेयसीं संपदं यस्य स्फूर्जद्दृढपुच्छशिखरप्रेंखोलनक्रीडने। विक्षिप्ता
द्विसमुद्रजलकुलं नरे मंदाकिनीसंगतेर्गंगासागरसंगमप्रणयिनी जाता विहायस्थली॥३७॥ निःप्रत्यूहमनल्पक
ल्पचलितत्रैलोक्यरक्षागुरुः क्रीडाकूर्मकलेवरः स भगवान् दिश्यादमंदां मुदं। कल्पांतोदधिमध्यमज्जनवशाद्या
सर्पतः संलुठत्पृष्ठे यस्य बभूव सैकतकणच्छायं धरित्रीतलं॥३८ प्रध्वस्तदैत्यकुटुंबिनीजनमनःसंतोषसंकोचनः कुर्या
द्विघ्नमनश्वरं स भगवान् क्रोडावतारो हरिः। यद्दंष्ट्रांकुरकोटिकोटरकुटीकोणांतरस्थेयसी दृष्टा लात्पवदातके
तकदलाली नवत्वं गंगना॥३९॥ हनूमतः॥ वटिश्च टिति निर्मणिं छमिति वोच्छलच्छोणितेध गिधगिति मेदसि स्फुटरवोस्थि
चुष्टागिति पुनातु भवतो हरेरमरवैरिवक्षःस्थलक्षणत्करजपंजरक्रकचकाषजन्मानलः॥४०॥ वाक्पतिराजस्य॥ ऊ
र्ध्वांडछत्रदंडः शतधृतिभवनांभोरुहो नालदंडः क्षोणीनौकूपदंडः क्षरदमरसरित्पट्टिकाकेतुदंडः। ज्योतिश्चक्रा
क्षदंडस्त्रिभुवनविजयस्तंभदंडोंघ्रिदंडः श्रेयस्त्रैविक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां कालदंडः॥४१॥ दंडिनः॥ किं दोर्भ्यां

वैदिक४॥२

किं शुकार्भकोपनिषदा स्वर्गप्रसादेन किं किं वेदाधिगमेन शास्त्रततिभिर्गोर्वं शोभ्व किं जन्मना। किं वानेन ममाद्भुतेन तपसा
पीडां कृतांतोपि वेद्धि प्राणां कुरुते नतरित्यनुशयो रामस्य पुष्णातु वः॥४१ हनूमतः॥ कूर्मो मूलवदालवालवदपां
राशिर्लतावद्दिशो मेघाः पल्लववत्प्रसूनफलवन्नक्षत्रसूर्येन्दवः। स्वामिन्व्योमतरुः क्रमेण मम कियानित्युक्तवति गोमा
रुतेः सीतान्वेषणमादिशन्दिशतु वो रामः सलज्जः श्रियं॥४२ कस्यापि॥ लक्ष्मीं नवयौवनोसि चपलाः प्रायेण गो
पांगनाः कंसो भूपतिरंबुनालमृदुलश्रीवावयं गोदुहः। तद्याचेंजलिना भवंतमधुना वृंदावने मद्विना मा मा गच्छ तु
नंदगोपवचसा न श्रीहरिः पातु वः॥४३ बिल्वमंगलश्रीचरणानां॥ ध्यानव्याजमुपेत्य चिंतयसि कामुन्मील्य चक्षुः क्षणं
पश्यानंगशरातुरं जनमिमं त्रातापि नो रक्षसि। मिथ्याकारुणिकोसि निर्दयतरस्त्वत्तः कुतोन्यः पुमानित्थं मार
वधूभिरित्यभिहितो बुद्धो जिनः पातु वः॥४४॥ श्रीहरिभट्टस्य॥ उद्यतकरकरवालः शकतिमिरध्वंसने महानिपुणः। क ८
कल्किर्हरिर्वः पायाद्यादपायतः कलिनिशांतो॥४५॥ शार्ङ्गधरस्य॥ पाठीनः कमठः किटिर्नरहरिः खर्वाकृतिर्भार्गवो
रामः कंसनिषूदनो दशबलः कल्कीव नारायणः। युष्माकं च विभूतयेस्तु भगवान्से दुर्मनंदिनो निधाबुत्तारायियुगे र
युगपतिस्त्रैलोक्यनाथो हरिः॥४६ हनूमतः॥ इति दशावतारः॥ ॥अथ लक्ष्मीः॥ पायात्पयोधिदुहितुः कपोलामल

चंद्रमाः। यत्र संक्रांतबिंबेन हरिणा हरिणाश्रितं॥४७ कस्यापि॥ उच्छिष्टं त्वा परतां तेन रमुरगपतौ पाणिनैकेन दत्वा दृष्ट्वा
वाथ्येनवासो विलुलितकबरी नारमं सेव हंत्वा। भूयस्तत्कालकांतिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः शय्यामा
लिंग्य नीतं वपुरलसलसद्बाहुलक्ष्म्याः पुनातु॥४८॥ निशानारायणस्य॥ अथ सूर्यः॥ सिंदूरस्तहयास्तशांतिकरि
णां कुंभस्थमाधोरणा निद्रीपल्लवशंकया वितनुते सो दुमौ ड्रोणिषु। कांताः कुंकुमशंकया करतलं मृद्गंति
लग्नं स्तयत्रे जनः प्रथमोद्भवं त्रमकरं सो रविरिं पातु वः॥४९ त्रिविक्रमस्य॥ जंभारातीभकुंभोद्भवमिव दधतः सांद्रसिंदू
ररेणुरक्ताः सिक्ता इवौघैरुदयगिरितटीधातुधाराद्रवस्य। आयांत्या तुल्यकालं कमलवनरुचेवारुणा वो विभूत्यै
भूयासुर्भासयंतो भुवनमभिनवा भानवो भानवीयाः॥५०॥ नक्षि प्रक्षायदा तुं मुकुल(कमल)पुटकुटी कोटरक्रोडलीनां ल
क्ष्मीमाक्रष्टकामा इव कमलवनोद्घाटनं कुर्वते ये। कालाकारांधकारानन पतितजगत्साध्वसध्वंसकल्याः कल्याणं
वः क्रियासुः किशलयरुचयस्ते करा भास्करस्य॥५१ एतौ मयूरस्य॥ इति श्रीशा॰ आशीःपरिच्छेदः॥३॥ ॥अथ सुभाषितप्रशं
नर सा॥ संसदि दिव्यभूषणमुपकारकमवसरे धनं पुरुषं। सूक्तं दधति सुवर्णं कल्याणमनर्घ्यमिह धन्याः॥१॥ कस्यापि॥ सु
भाषितमयैर्द्रव्यैः संग्रहं न करोति यः। सोपि प्रस्तावयज्ञेषु कां प्रदास्यति दक्षिणां॥२ बाणाक्यस्य॥ कथमिह मनुष्यजन्मा
निंदोर्भुवशमामृतानद्भुदयैः सैसिंववं स्कुधसं तोषैनजलो नभुवस्त्त्रजनेधात्मप्रशसांच्यन्। मा यो वर्जयकर्मतिर्जयय श४ माध्विकश्रुत्कर्णयो अये यो धमरय
हित वारयम दश्वसंस्कृते स्मारयः॥१॥ कस्यापि॥ ३॥ उ॥

त्रिपात्रं रघुराजपुत्रः। स सर्व एवादिकवेः प्रभावो न कोपनीयाः कवयः क्षितींद्रैः। ७ बिल्हणस्य। उत्फुल्लगल्लैराला-
पः क्रीयं ते दुर्मुखैः सुखं जानाति हि पुनः सम्यक् कविरेव कवेः श्रमम्। ८ त्रिविक्रमभट्टस्य। शीलाविज्जामारुलामो- कारे
रिकाद्याः काव्यं कर्तुं संतु विज्ञाः स्त्रियोऽपि। विद्यां वेत्तुं वादिनो निर्विजेतुं विश्वं वक्तुं यः प्रवीणः स वंद्यः। ९ श्रीध- दर्दुरे
नरदेवानां। अपि स्वपदमुपयांतो वाग्विलासैः स्वकीयैः परभणितिषु तुष्टिं यांति संतः कियंतः। अपि घनम-
करंदस्पंदपूर्णालवालः कनककलशसेकं नेहते किं रसालः। १० जयदेवस्य। ते धन्यास्ते महात्मानो येषां
लोके स्थितं यशः। यैर्निबद्धानि काव्यानि ये च काव्येषु कीर्तिताः। ११। कस्यापि। जयंति ते सुकृतिनो रससि-
द्धाः कवीश्वराः। नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयं। १२ भर्तृहरेः। महीपतेः संति न यस्य पार्श्वे कवीश्वरा-
स्तस्य कुतो यशांसि। भूपाः कियंतो न बभूवुरुर्व्यां नामापि जानाति न कोऽपि तेषां। १३ बिल्हणस्य। अर्थान्के-
चिदुपासते कृपणवत्केचित्त्वलंकुर्वते वेश्यावत्खलु धातुवादिन इवोद्बध्नंति केचिद्रसान्। अर्थालंकृतिसद्रस- २२
द्रवमुचां वाचां प्रशस्तिस्पृशां कर्तारः कवयो भवंति कतिचित्पुण्यैरगण्यैरिह। १४। राघवचैतन्यश्रीचरणानां।
कविवाक्यामृततीर्थस्नानैः पूता भृशं यशोदेहाः। येषां त एव भूपा जीवंति गतास्तथैवान्ये। १५। अमृतोत्सेकणो वा-
= वागंकुर्वंत्युरगपन्नगाः।

=यो। १

रुरशेषजनसज्जनः। कविर्गरुडवन्माद्यः इंद्रवज्रादिवृत्तकृत्। १६। कस्यापि। काव्यमध्यं गिरो यावच्चरंति विशदा
भुवि। तावत्सारस्वतं स्थानं कविरासाद्य तिष्ठति। १७। इति शा॰ सामान्यकविप्रशंसापरिच्छेदः। ७ ॥ ॥
अथ विशिष्टकविप्रशंसा। कवींदुं नौमि वाल्मीकिं यस्य रामायणी कथा। चंद्रिकामिव चिन्वंति चकोरा इव सा-
धवः। १ शार्ङ्गधरस्य। श्रवणांजलिपुटपेयं विरचितवान्भारताख्यममृतं यः। तमहमरागमकृष्णं कृष्णद्वैपा-
यनं वंदे। २ कस्यापि। त्रयोऽग्नयस्त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो गुणाः। त्रयो दंडिप्रबंधाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः।
३। राजशेखरस्य। कवयः कालिदासाद्याः कवयो वयमप्यमी। पर्वते परमाणौ च पदार्थत्वं प्रतिष्ठितं। ४ कस्या-
पि कृष्णभट्टस्य। कविरमरः कविरचलः कविरभिनंदश्च कालिदासश्च। अन्ये कवयः कपयश्चापलमात्रं प-
रं दधति। ५। कस्यापि। श्लेषे केचन शब्दगुंफविषये केचिद्रसे चापरेऽलंकारे कतिचित्सदर्थविषये चान्ये क-
थावर्णकाः। आः सर्वत्र गभीरधीरकविताविंध्याटवीचातुरीसंचारी कविकुंभिकुंभभिदुरो बाणस्तु पंचा-
ननः। ६ श्रीचंद्रदेवानां। भवभूतिमनादृत्य निर्वाणमतिमान्यथा। मुरारेः पदचिंतायामिदमाधीयते मनः।
७। कस्यापि। शब्दार्थयोः समो गुंफः पांचाली रीतिरुच्यते। शीलाभट्टारिकावाचि बाणोक्तिषु च सा यदि। ८।

कस्यापि। नीलोत्पलदलश्यामां विज्जकां मामजानता। वृथैव दंडिना प्रोक्तं सर्वशुक्ला सरस्वती॥ ९ विज्जकायाः॥
इंदुप्रभारसविडंबि हिगं विहाय कीरानने स्फुरसि नारतिकारतिस्ते। आद्यं यदि श्रयसि उत्पतु कौमुदीनां
गोविंदराजवचसां च विशेषमेषः॥ १० देवेश्वरस्यायं एवं वाग्देवी शुकूरसितवासव्यसनिनी ऊर्हकंठीकंठे वि
लसति तथा वेदनविधिः। तदा भूमी भोगे निरुपममतं किंचिदिव वा समाधत्ते साम्यं धनदहतणिनीनां
मधुरिमा॥ ११ श्रीधनददेवानां नमुग्धदयिताधरेन विषनाजिरत्नाकरेन राहुमुख कोटरेन किलता यपि
द्योतरो सुदर्शनकवीश्वरे रसिकवक्रकचूडामणौ गुणौकसि सुधां बुधा स्त्यजत सांद्रवोद्रत्नमो॥ १२ श्रीहरि
हरदेवानां। सरस्वतीचकर्णाटी विजयांका जयत्यसौ। यावैदर्भगिरां वासः कालिदासादनंतरो॥ १३ कस्या
पि। माघेन विघ्नितोत्साहा नोत्सहंते पदक्रमे। स्मरंतो भारवेरेव कवयः कपयो यथा॥ १४ धनपालस्य। हृदि ल १२
ग्नेन बाणेन यन्मंदोपि पदक्रमः। भवेत्कविकुरंगाणां चापलं तत्र कारणं॥ १५ तावत्कवि विहंगानां ध्वनिर्लो
केषु संस्यते। यावन्नो विशति श्रोत्रे मयूर मधुरध्वनिः॥ १६ त्रिलोचनस्य तौ। भासोरामिलसौमिलो वररुचिः
श्रीसाहसांकः कविर्मेंठो भारविकालिदासतरलाः स्कंधः सुबंधुश्च यः दंडी बाणदिवाकरौ गणपतिः कांत
श्च रत्नाकरः सिद्धा यस्य सरस्वती भगवती के तस्य सर्वेपि ते॥ १७॥ अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मातंगो दिवाकरः। श्रीहर्ष
स्याभवत्सभ्यः समो बाणमयूरयोः॥ १८॥ सरस्वती पवित्राणां जातिस्तत्र न दे हिनां। व्यासस्पर्द्धी कुलालो भूद्यद्
द्रोणो भारते कविः॥ १९ राजशेषरस्यैते॥ इति शा॰ विशिष्टकविप्रशंसापरिच्छेदः॥ ॥अथ कुकविनिंदा॥ अप्रग
ल्भाः पदन्यासे जननीरागहेतवः। संत्येके बहुलालापाः कवयो बालका इव॥ १ त्रिविक्रमभट्टस्य। गणयंति
नापशब्दं न वृत्तभंगं क्षयं न चार्थस्य। रसिकत्वेनाकुलिता वेश्यापतयः कुकवयश्च॥ २ कस्यापि। द्राधीयसाधमा
गुणेन युक्ताः के के रहट्टघटीपूरकाव्यखंडैः। आडंबरं ये वचसां वहंति ते केपि कंथाकवयो जयंति॥ ३ कविविल्ह
णस्याधिक्षांते कलिकालजौ हि विलयं के यं विपर्यस्तता हा कष्टं श्रुतिशालिनां व्यवहृति म्लेच्छो वितंडापते
एके वाङ्मयदेवता भगवती विक्रेतुमानीयते निःशंकैरपरैः परीक्षणविधौ संवर्गिमुह्याद्यते॥ ४॥ विल्हणस्य॥
कविभिर्नृपसेवासु चित्रालंकारहारिणी। वाणी वेश्येव लोभेन परोपकरणी कृता॥ ५ क्षेमेंद्रस्य॥ अन्यवर्ण
परावृत्त्या बंधचिह्ननिगूहनैः। अनाख्यातः सतां मध्ये कविश्चौरो विभाव्यते॥ ६ इति शा॰ कुकविनिंदापरि
च्छेदः॥ ॥अथ पंडितप्रशंसा॥ अधिगतपरमार्थान्पंडितान्मावमंस्थास्तृणमिव लघुलक्ष्मीर्नैव तान्संरुणद्धि
श्रष्टः॥१

=कवयानिरा मकवी द्रेकवर्यं यन्येपि किंक्रम्म ४॥ न्ठयति पिनाकपाणौ श्चन्द्र्यं यन्येपि भूत विताला ४॥१॥ ८२ –

=मधकगमधौत्पन्नान्न तयुगकमन्तिसारिण ४ कस्मात्॥ इति रोषाद्दिवकूलिनापीर्ध्यं ते साधव ४ सनती॥ १॥ दीपक॥ ७५

किं वा परेण बहुना परिजल्पितेन संसर्ग एव महतां महते फलाय। अंभोनिधेस्तरुहास्तरवेऽपि येन वेलाजलोच्छलि-
तरत्नकृतालवालाः॥५॥ आपत्स्वेव हि महतां शक्तिरभिव्यज्यते न संपत्सु। अगुरोस्तथा न गंधः प्रागस्ति यथाग्निपति-
तस्य॥६॥ कयोरप्यन्तो वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि। लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति॥७॥ जय-
भूतेः। जितरोषरया महाधियः सपदि क्रोधजितो लघुर्जनः। विजितेन जितस्य दुर्मतेर्मतिमद्भिः सह का विरोधि-
ता॥८॥ माघकवेः। गवादीनां पयोऽन्येद्युः सद्यो वा दधि जायते। क्षीरोदधेस्तु नाद्यापि महतां विकृतिः कुतः॥९॥ देवेश्व-
रस्य। संपदो महतामेव महतामेव चापदः। वर्धते क्षीयते चंद्रो न तु तारागणः क्वचित्॥१०॥ अपकुर्वन्नपि श्रा-
यः प्राप्नोति महत्फलं। निर्वहंतमेवाग्निं संतर्पयति सागरः॥११॥ तरुमूलादनुनिहितं जलमाजलमाविर्भ-
वति पल्लवाग्रेषु। निभृतं यदुपक्रियते तदपि महोनोवहंत्युच्चैः॥१२॥ महतां प्रार्थनेनैव विपत्तिरपि शोभते। दं- १६
तभंगो हि नागानां श्लाघ्यो गिरिविदारणे॥१३॥ अचिंत्याः पंथानः किमपि महतामंधकरिपोर्यदक्ष्णो भूत्ते-
जस्तदकृत कथामप्यमदनां। मुनेर्नेत्राद्वैयर्दजनि पुनर्ज्योतिरहह प्रतेने तेनेदं मदनमयमेव त्रिभुवनं॥
१४॥ केषामप्येते महात्मानो तुष्ट्यर्हंति न जमानोऽब्धिर्भूत्वापि सपत्नीः प्रापयत्पद्मिं सिंधवो नगनिम्नगाः॥१५॥

माघकवेः। इति श्री॰ महतां प्रशंसापरिच्छेदः॥१२॥ ॥अथ धीरप्रशंसा॥ सह परिजनेन विलसति धीरो गहनानि त-
रति पुनरेकः। विषमेकेन निपीतं त्रिपुरजिता सह सुरैरमृतं॥१॥ कस्यापि। निंदंतु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवंतु
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टं। अद्यैव वा मरणमस्तु युगांतरे वा न्याय्यात्पथः प्रविचलंति पदं न धीराः॥२॥
भर्तृहरेः। श्लाघ्या महतामुन्नतिरद्भुतमध्यवसितं च धीराणां। कनकगिरिर्न तिलं ध्रुवोरविरनिशमनुक्षितारं भेः॥
३॥ कस्यापि। कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्न शक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुं। अधोमुखस्यापि कृतस्य वह्नेर्नाधः
शिखा याति कदाचिदेव॥४॥ कस्यापि। येऽदीनेषु दयालवः स्पृशति यानल्पोऽपि न श्रीमदो व्यग्रा ये च परोपका-
रकरणे हृष्यंति ये याचिताः। स्वस्थाः संति च यौवनोदयमहाव्याधिप्रकोपेऽपि ये ते स्तंभैरिव सुस्थितैः कलि-
भरक्लांता धरा धार्यते॥५॥ कस्यापि। अर्थः सुखं कीर्तिरपीह मा भूदनर्थ एवास्तु तथापि धीराः। निजप्रतिज्ञा-
मनुरुध्यमाना महोद्यमाः कर्म समारभंते॥६॥ कस्यापि। अंगणवेदी वसुधा कुल्या जलधिः स्थली च पाता-
लं। वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रतिज्ञस्य धीरस्य॥७॥ बाणभट्टस्य॥ इति श्री॰ धीरप्रशंसापरिच्छेदः॥ ॥
अथ सज्जनप्रशंसा। उपकर्तुं प्रियं वक्तुं कर्तुं स्नेहमकृत्रिमं। सज्जनानां स्वभावोऽयं केनेंदुः शिशिरीकृतः॥

= अयं कुरङ्गारस्तु रुरामपुष्यो वितै॥ गवा ग्रजन्मनां तातनरस्स रखवो वयं॥ द्वार ४ कठे विशन्तु यदि वा तीक्ष्णधार ४ ऊठार ४ श्रीणां नेत्रे निर्विशन्तु पुनः ४ कज्जलं वा ऽ
= लीवा। सेर्व्या मो धुवमिहस्तु रवं प्रतन्नहुखैवाय वान द्वान वन्तु न वयं आत्मुणे प्रवीरा ४॥२॥ अन्यत ४ क्षेपको॥ ३२१

ने२

निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वंति साधवः। न हि संहरते ज्योत्स्नां चंद्रश्चंडालवेश्मनि॥२ उपकारिषु यः साधुः सा
धुत्वे तस्य को गुणः। अपकारिषु यः साधुः स साधुः सद्भिरुच्यते॥३ अपेहंतेन चस्नेहं न पाकं न दशांतरे। सदाप
रोपकाराय संतदीपा इवोत्तमाः॥४॥ हृदयानि सतामेव कठिनानीति मे मतिः। खलवाग्विशिखैस्तीक्ष्णैर्भिद्यंते न
मनागपि॥५ केषामप्येते॥ उपचरितव्याः संतो यद्यपि कथयंति नैकमुपदेशं। यास्तेषां स्वैरकथास्ता एव भवं
वि ति शास्त्राणि॥६ नरहरेः॥ सुजनो न याति विकृतिं परहितनिरतो विनाशकालेपि। छेदेपि चंदनतरुः सुरभयति
मुखं कुठारस्य॥७ वितुलस्य॥ अतिकुपिता अपि सुजना योगेन मृदूभवंति न च नीचाः। हेम्नः कठिनस्यापि द्रवणो
पायोस्ति न तृणानां॥८ कस्यापि॥ अनुकुरुतः खलसुजनावग्रिमपाश्चात्यभागयोः सूच्याः। विदधाति रंध्रमेको कौ॥ ५
गुणवानन्यस्तु पिदधाति॥९॥ गोवर्द्धनस्य॥ सितोपि संतः ककिरंतु तेजः कडुक्षलेऽनकेनतु प्रथंते॥ विद्यापरुद्धान १५
तु वेधसेव ब्रह्मांडकोशे घटदीपकल्पाः॥१०॥ गोत्रास्कितिं न मुंचंति सहासन्नतिमाश्रिताः। उदवंतश्च संतश्च सम
हासत्त्वतयानयाः॥११ ब्रूते न्यस्यासतो प्यायोऽगुणां दोषांस्तु दुर्जनः। अन्येष्वसत्स्वपि किं चैको गच्छत्यर्थमधोपरा
॥१२॥ आत्मानमन्यं सुजनाः परोपकारैककरणदुर्ललिताः। संतापितपिशुनेषु स्वगुणेष्वपि हंत खिद्यंते॥१३॥ प

प्रमपर्वणि॥ स्वयपष्ठः अनुष्टुत्तेनप्रति॥ सल्लसतां संगतैर्लिप्सितथैनतथपरैरन्वितानाबियशोनातिक्रमेभ्यस्तुकषेणसंगतं तस्मात् सतां संगतैर्लिप्सितव्यं॥१॥ रू. इंस तां संगते दव
निर्येष्ट्रया॥ र्थस्वार्थ... जीतः॥ म स्वार्थविसतुकषेण संगतं तस्मात् सतां नलिप्सितधीरथ॥२॥ इंदेण सरूसंध्यर्थ॥३एणि

दमीदशांतिदशानारसना तस्वादुसुखमनुभवति। प्रकृतिरियं विमलानां क्लिश्यंति यदन्यकार्येषु॥१४॥ देवेश्वरस्य॥ श
रदि न वर्षति गर्जति वर्षति वर्षासु निःस्वनो मेघः। नीचो वदति न कुरुते न वदति सुजनः करोत्येव॥१५॥ अद्यापि नोज्झति
हरः किल कालकूटं कूर्मो बिभर्ति धरणीं खलु पृष्ठभागे। अंभोनिधिर्वहति दुःसहवाडवाग्निमंगीकृतं सुकृतिनः परि
:ध्यावसाध पालयंति॥१६ आदिमध्यांतविषये सौहृदं सज्जने भवति नेतरे जने। छेदतापननिघर्षताडनैर्नान्यथा भवति पत्यातिकांच
नं॥१७॥ ये जाते व्यसने निराकुलधियः संपत्सु नात्युन्नताः प्राप्ते नैव पराङ्मुखाः प्रणयिनि प्राणोपयोगैरपि। ह्रीमंत
स्वगुणप्रकाशनविधौ विस्पष्टसुत्तोपंडितास्ते भूमंडलमंडनैकतिलकाः संतः कियंतो जनाः॥१८ न मुखादुज्झिरत्न
र्ध्वं हृदयान्न नयत्यधः। जरयत्यंतरे साधुर्दोषं विषमिवेश्वरः॥१९॥ तदपकृतिं विधिनार्थिषु यसंतः स्वल्पसंपदो विहिताः।
तुच्छेपयसि घनानां सीदति तबेजी वल्लोकोयं॥२० केषामप्येते॥ नूनं दग्धा विमोच्छा विमो सुजनदुर्जनौ॥ किं लिंदोः सोद
रः सर्वे कालकूटस्य चेतरः॥२१ राजशेखरस्यौ॥ इति श्री सज्जनप्रशंसापरिच्छेदः॥१४॥ ॥ अथ मनस्विप्रशंसा॥ कामं
प्रियानपि प्राणान्विमुंचंति मनस्विनः। इच्छंति न त्वमित्रेभ्यो महतीमपि सत्क्रियां॥१ नच्छों॥ अदृष्टमुखभंगस्य मुकर्म
धस्य या विर्त्तु॥ अहो बत महत्कष्टं चक्षुष्मानपि याचते॥२॥ कस्यापि॥ कुएपे ग्रामे वने वा महति सितपटच्छन्नपालीकपा
लीमादाय न्यायगर्भद्विजहुतहुतभुग्धूमधूम्रोपकंठे। द्वारं द्वारं प्रवृत्तो वरमुदरदरीपूरणाय क्षुधार्तो मानी प्राणी स

देशेन पुनरनुदिनं तु त्यक्त्वा येषु दीनः ॥३॥ वरमहिमुखे क्रोधौते करो निवेशितो विषमपि वरं पीत्वा सुप्तं हतं न निवेशने। गिरि
वरतटान्मुक्तः श्वात्मा वरं शतधा हतो न तु खलजनावासैरर्थैः हतं हितमात्मनः ॥४॥ अलं रंकियद्वस्तु तत्र वसुधापिंडं
किमावद्यते तत्राप्येकतरं तु खंडमपि तास्त स्मिन्नृपाः के चना। ते भ्यो दैन्यत्रातोपनीत विनवादृष्टानुकंपासु तेधिगमू
ढाः स्पृहयंति हंत किमपि स्वार्थेन तेभ्यो पिये ॥५॥ आदेवगणदेवानोपाताल न्नविमोचितो बतबलिनीतो न मृत्युः त्वयेन
नृष्टं शशलांछनस्य मलिनं नोन्मूलिता व्याधयः। शेषः स्यापि धरां विधृत्य न हतो भारावतारः क्षणं चेतः सत्पुरुषा
भिमानमुनि शं मिथ्या वहं खिद्यसे ॥६॥ एकः स एव जीवे निहृदयविहीनोपि सहृदयो राहुः। यः सकललघिमभाजन
मुदरं न बिभर्ति दुःसहं ॥७॥ वरं हालाहलं पीतं सद्यः प्राणहरं विषं। न तु दृष्टं धनांधस्य भ्रूभंगकुटिलं मुखं॥ पात्रेषुपकुर्वन्न
बद्धापि न भवति सर्वोपकारिणा तुल्यः। एकोनुकरोति कृतं निःकारणमेव कुरुते यः ॥९ कामं वनेषु हरिणास्तृणेन जी
वं त्यय न सुलभेन। धनिषु न दैन्यं विदधति ते किल पशवो वयं सुधियः ॥१० भूते न तनकूष्मांडफलानां केन वेत्यमी। अंगुली १९
दर्शनाद्येन विलीयंते मनस्विनः ॥११ कुसुमस्तवकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः। मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥१२
पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति। स्वस्थादेवापमानेपि देहिनस्तद्वरं रजः ॥१३ मा जीवन्यः परावज्ञादुःखदग्धोपि
जीवति। तस्याजननिरेवास्तु जननी क्लेशकारिणः ॥१४॥ समूलघातनिघ्नंतः परान्नोद्यंति मानवः। प्रध्वंसितांधतमसस्त

त्रोदाहरणं रविः ॥१५॥ एते माघकवेः ॥ इति शा॰ मनस्विप्रशंसापरिच्छेदः ॥१५॥ ॥ अथोदारप्रशंसा॥ आकारमात्रविज्ञातसंपा
दितमनोरथाः॥ ते धन्या ये न शृण्वंति दीनाः प्रणयिनां गिरः ॥१ देहि देहीति जल्पंति त्यागिनोप्यर्थिनोपि वा। आलोकयंति र
त्नसादस्ति नास्तीति न कश्चित्। स्युधियं ते पारिपशवः पटंतिष्ठुकसारिकाः। दातुं शक्नोति यो वित्तं स शूरः स च पंडितः ॥३॥
एकेन तिष्ठताधस्तादन्येनोपरि तिष्ठता। दातृयाचकयोर्भेदः कराभ्यामेव सूचितः ॥४॥ सैव परं न विनश्यति ननु रपिया
श्रीर्निवेशिता सत्सु। अवशिष्यते हिमांशोः सेवकलायास्थिताशेनो ॥५॥ अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसां।
उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुंबकं ॥६ बोधयंति न याचंते भिक्षाचारा गृहे गृहे। दीयतां दीयतां नित्यमदातुः फलमी
दृशं ॥७ केषामप्येते। अर्थिनां कृपणादृष्टिस्त्वन्मुखे पतिता सकृत्। तदवस्था पुनर्देव नान्यस्य मुखमीक्षते ॥८ दरिद्रान्
य इदानीं विशिष्टेभ्यो याचमानान् सुदिने दिने। नश्येद्विश्रमहं मन्ये शेषमन्यस्य रक्षसि ॥९॥ भगवतो व्यासस्य। किं तया क्रियते
लक्ष्म्या या वधूरिव केवला। या तु वेश्येव सा मान्या पथिकैरुपभुज्यते ॥१० विक्रमादित्यस्य। लक्ष्मीपयोधरोत्संगकुंकुमा
रुणितो हरेः। धन्यो बलिः स येनास्य भिक्षापात्रीकृतः करः ॥११ कर्णस्त्वचं शिबिर्मांसं जीवं जीमूतवाहनः। ददौ दधीचि
रस्थीनि नास्त्यदेयं महात्मनां ॥१२ द्विरिशरं नाभिसंधत्ते द्विः स्थापयति नाश्रितान्। द्विर्ददाति न चार्थिभ्यो रामो द्विर्नाभिभा
षते ॥१३ केषामप्येते। दानानीव पिसव्यः स्यान्निःफलो न महानपि। जलार्थिवारिधिं त्यक्त्वा पश्य कूपं निषेवते ॥१४ इति शा॰

॥ शिरेन सविलं दिनी धरविधानशीतये । का कपक्षधरमेव यथा विनिस्कोज्झसो दिनवयः समीक्ष्यते ॥ ॥ कालिदासस्य ॥ ८ ॥

उदारप्रशंसापरिच्छेदः ॥१७॥ ॥ अथ तेजस्विप्रशंसा ॥ बालस्यापि रवेः पादाः पतंत्युपरि भूभृतां । तेजसा सह जातानां
वयः कुत्रोपयुज्यते ॥१॥ सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु । प्रकृतिरियं सत्ववतां न खलु वयस्ते
जसो हेतुः ॥२॥ तेजोसि यस्य प्रशमं प्रयाति वारां प्रहारेण स वह्निरस्य ॥ अयं पुनर्वाडवनामधेयः समुद्रमाधाय बिभ
र्ति तेजः ॥३॥ एकः स एव तेजस्वी सिंहिकेयः सुरद्विषां । शिरोमात्रावशेषेण जीयंते येन शत्रवः ॥४॥ केषामप्येते ॥ मौनी
पादप्रहारेपि न लक्ष्मीनीचवक्षाः । आकृष्टशस्त्रो मित्रेपि न तेजस्वी रवक्लो हि सः ॥५॥ क्षेमेंद्रस्य ॥ तुल्येपराधे स्वर्भानु
र्भानुमंतं चिरेण यत् । हिमांशुमाशु ग्रसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलं ॥६॥ माघकवेः ॥ तेजस्विनि क्षमासारे नातिकर्कशमाचरे
त् । अतिनिर्मथनादग्निश्चंदनादपि जायते ॥७॥ तेजोहीनो महीपालो स्वाः परे च विक्रवंतो निःशंको हि जनो धत्ते पदं
भस्मन्यशुक्षणि ॥८॥ इति शा॰ तेजस्विप्रशंसा ॥२७॥ ॥ अथ गुणप्रशंसा ॥ गुणाः कुर्वंति दूतत्वं दूरेपि वसतां सतां ॥ २१
केतकीगंधमाघ्राय स्वयं गच्छंति षट्पदाः ॥१॥ गुणवज्जनसंसर्गाद्याति स्वल्पोपि गौरवं । पुष्पमालाप्रसंगेन सूत्रं शिरसि
धार्यते ॥२॥ गुणाः सर्वत्र पूज्यंते पितृवंशो निरर्थकः । वासुदेवं नमस्यंति वसुदेवं न मानवाः ॥३॥ गुणिनि गुणज्ञो रमते ना
गुणशीलस्य गुणिनि परितोषः । अलिरेति वनात्कमलं न दर्दुरस्त्वेकवासोपि ॥४॥ नीरसान्यपि रोचंते कर्पासस्य फलानि नः ।
येषां गुणमयं जन्म परेषां गुह्यगुप्तये ॥५॥ गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवंति ते निर्गुणं प्राप्य भवंति दोषाः । सुस्वादुतोयाः प्रभवंति

नद्यः समुद्रमासाद्य भवंत्यपेयाः ॥६॥ गुणिनं जनमालोक्य निजबंधनशंकया । राजहंसस्त्रीः कुरंगीवद्दूरं पलायते ॥७॥
गुणैः सर्वत्र कश्चोपि सीदत्येको निराश्रयः । अनर्घमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपेक्षते ॥८॥ गुणेषु क्रियतां यत्नमाटोपैः किं
प्रयोजनं । विक्रीयंते न घंटाभिर्गावः क्षीरविवर्जिताः ॥९॥ गुणैर्गौरवमायाति न महत्यापि संपदा । पूर्णेंदुर्न तथा वंद्यो
निःकलंको यथा कृशः ॥१०॥ न सौख्यसौभाग्यकरा गुणा नृणां स्वयं गृहीताः सुदृशां स्तना इव । परैर्गृहीता द्वितयं वितन्व
ते न तेन गृह्णंति निजं गुणं बुधाः ॥११॥ कोशेयं कृमिजं सुवर्णमुपलाद्दूर्वापि गोरोमतः पंकात्तामरसं शशांकमुदधेरिंदीव
रं गोमयात् । काष्ठादग्निरहेः फणादपि मणिर्गोपित्ततो रोचना प्राकाश्यं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छंति किं जन्म
ना ॥१२॥ केषामप्येते ॥ गुणैरुत्तमतां याति नोच्चैरासनसंस्थितः । प्रासादशिखरस्थोपि काकः किं गरुडायते ॥१३॥ नरहरेः ॥
गुणवंतः क्लिश्यंते प्रायेण भवंति निर्गुणाः सुखिनः । बंधनमायांति शुका यथेष्टसंचारिणः काकाः ॥१४॥ गुणो दूषणतां या
ति दूषणं गुणतां क्वचित् । तथा हि निश्चला दोषस्तनयोः स्तब्धता गुणः ॥१५॥ अहो वैचित्र्यमेतस्य संसारस्य किमुच्यते । गु
णोपि क्लेशहेतुः स्याद्विश्रांतः कंटकैर्दलैः ॥१६॥ अनवसरे गुणवानपि हृदयादुत्तार्यते हारः । पश्य शलाकावसरे तृणेपि
नृपैः प्रसार्यते स्वकरः ॥१७॥ केषामप्येते ॥ इति शा॰ गुणप्रशंसा ॥२९॥ ॥ अथ संतोषप्रशंसा ॥ अहत्वा परसंतापमग
त्वा खलनम्रतां । अनुसृत्य सतां वर्त्म यत्स्वल्पमपि तद्बहु ॥१॥ व्यासस्य ॥ वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं च लक्ष्म्या सम इह प

रितोषे निर्विशेषो विशेषः। स हि भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान्को दरिद्रः॥१॥ नर्ईहरेः। दरिद्र
स्य परा मूर्त्तिस्तृष्णा न द्रविणाल्पता। जरद्गवधनः शंभुस्तथापि परमेश्वरः॥२॥ विष्णुशर्मणः। संतोषामृततृप्तानां यत्सुखं शां
तचेतसां। कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावतां॥४॥ जन्मांतरसहस्रेषु या बुद्धिर्भाविता पुरा। तामेव भजते जंतुरुपदे
शो निरर्थकः॥५॥ क्षेपकः। आगमिष्यंति ते भावा ये भावा मयि भाविताः। अहं तैरनुगंतव्यो न ते षामन्यतो गतिः॥५॥ यो मे ग
र्भगतस्यापि वृत्तिं कल्पितवान्प्रभुः। शेषवृत्तिविधाने न स किं सुप्तोऽथवा मृतः॥६॥ अप्रार्थितानि दुःखानि यथैवायांति देहिनां।
सुखान्यपि तथा यांति दैन्यमत्रातिरिच्यते॥७॥ पंचमेऽहनि षष्ठे वा शाकं पचति स्वे गृहे। अनृणी चाप्रवासी च स वारिचर मो
दते॥८॥ आत्माधीनशरीराणां स्वपतां निद्रया सह। कदन्नमपि मर्त्यानाममृततया यकल्पते॥९॥ सर्वत्र संपदस्तस्य संतुष्टं
यस्य मानसं। उपानद्गूढपादस्य ननु चर्मास्तृतेव भूः॥१०॥ भगवतो व्यासस्यैतौ॥ आरोग्यं विद्वत्ता सज्जनमैत्री महाकुले जन्म। स्वा
धीनता च पुंसां महदैश्वर्यं विनाप्यर्थैः॥११॥ सर्पाः पिबंति पवनं न च दुर्बलास्ते शुष्कैस्तृणैर्वनगजा बलिनो भवंति। कंदैः फलै | १८
र्मुनिवराः क्षपयंति कालं संतोष एव पुरुषस्य परं निधानं॥१२॥ अर्थी करोति दैन्यं लब्धार्थो गर्वपरितोषं च। नष्टधनश्च सशो
कं सुखमास्ते निःस्पृहः पुरुषः॥१३॥ तन्मूलं गुरुतायास्तो रवं न यशस्तदोर्जितं। तत्सौभाग्यं पुंसां यदेतदप्रार्थनं नाम॥१४॥ के॰
इति शा॰ संतोषप्रशंसा॥१९॥ ॥अथ संसर्गप्रशंसा॥ महानुभावसंसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः। रथ्यांबु जाह्नवीसंगात्त्रिदशै

रपि सेव्यते॥१॥ द्रवत्वात्सर्वलोहानां समत्वान्मृगपक्षिणां। भयाल्लाभाच्च मूर्खाणां दर्शनात्संगतां सतां॥२॥ विहितं नैव गच्छंति संगदोषेण साध
वः। आवेष्टितं महासर्पैश्चंदनं न विषायते॥३॥ नस्थानत्यं नगेतवत्कणमप्यधमैः सह। पयोपि शौंडिनीहस्ते मदिरां मन्यते जनाः॥४॥ वी
णावंशाश्रयं तुंबं तुंबस्तु येन च श्रियो तनुनापि संयोगाद्गुणेन कंचरोयथा॥५॥ किंचिदाश्रयसौंदर्याद्धत्ते शोभामसाध्वपि। कांताविलोचनन्यस्तं मलीमसमिवांजनं॥६॥ आश्रयवशेन सततं गुरुता लघुता च जायते जंतोः। विंध्ये विंध्यसमानाः करिणो बत दर्पणे लघवः॥
७॥ संसर्गाद्भवति हि साधुता खलानां साधूनां न च खलसंगमात्खलत्वं। आमोदं कुसुमभवं मृदेव धत्ते मृद्गंधं न च कुसुमानि धारयंति॥
८॥ असाधुः साधुर्वा भवति खलु जात्यैव पुरुषो न संगाद्दौर्जन्यं न हि सुजनता कस्य विदपि। प्ररूढे संसर्गे मणिभुजगयोर्जन्मजनि
तमणिनीहिदोषास्पृशति न तु सर्पो मणिगुणान्॥९॥ केषामप्येतौ। संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते मुक्ताकारतया
तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते। स्वात्यां सागरशुक्तिसंपुटगतं तज्जायते मौक्तिकं प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते॥१॰
अश्वः शस्त्रं शास्त्रं वीणा वाणी नरश्च नारी च पुरुषविशेषं प्राप्य भवंति योग्या अयोग्याश्च॥११॥ एतौ विष्णुशर्मणः॥ इति शा॰ संस
र्गप्रशंसा॥२०॥ ॥अथ धनप्रशंसा॥ जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छतां शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः संदह्यतां
वह्निना। शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोस्तु नः केवलं येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे॥१॥ यस्यास्ति वित्तं स नरः कु
सुशीलः लीनः स पंडितः स श्रुतवान्गुणज्ञः। स एव वक्ता स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः कांचनमाश्रयंति॥२॥ एतौ भर्तृहरेः। वयोवृद्धास्तपोवृद्धा ये च वृ

नवकुश्रुताः।सर्वेतिधनवद्वास्यद्वारेतिष्ठंतिकिंकराः।३चाणक्यस्य।हेतुप्रमाणयुक्तंवाक्यंनश्रूयतेदरिद्रस्य।अप्यतिपुरुषमसत्यं
सर्व्यंवाक्यंसमृद्धस्य।४।क्षेमेंद्रस्य।अर्थार्थीजीवलोकोयंश्मशानमपिसेवते।जनितारमपित्यक्त्वानिःस्वंगच्छतिदूरतः।५।
नसाविद्यानतच्छीलंनतद्दानंनसाकला।अर्थार्थिभिर्नतद्योर्यधनिनायन्नकीर्त्यते।६जयथामिषंजलेमत्स्यैर्भक्ष्यतेश्वाप
दैर्भुवि।आकाशेपक्षिभिश्चैवतथासर्वत्रवित्तवान्।७अनवित्तंदर्शयेत्प्राज्ञःकस्यचित्स्वल्पमप्यहो।मुनेरपियतस्तस्यदर्श
नाच्चलतेमनः।८।एतौविष्णुशर्मणः।लक्ष्म्याःपरिपूर्णोहंनभयंमेस्तीतिमोहनिद्रेषा।परिपूर्णस्यैवेंदोर्भवतिनयंक्षितिहिका
स्मनो।९नक्तेद्वेषोजडेप्रीतिरुरुचिर्गुरुलंघनो।मुखेकटुकतानित्यंधनिनांज्वरिणामिव।१०आलिंगिताःपरैर्यातिप्रस्खलंति
समेपथि।अव्यक्तानिवचनानिधनिनोमद्यपाइव।११पतंतिखड्गधारासुविशंतिमकरालये।किंनकुर्वंतिसुभगेकष्टमर्था
र्थिनोजनाः।१२गुणयुक्तोप्यधोयातिरिक्तःकूपेघटोयथा।निर्गुणोपिभृतःपश्यजनैःशिरसिधार्यते।१३केषामप्येतौ।इति
रा०धनप्रशंसा।।२१।। ।।अथदुर्जननिंदा।खलःसर्षपमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यति।आत्मनोबिल्वमात्राणिपश्यन्नपि १७
नपश्यति।१।नविनापरवादेनरमतेदुर्जनोजनः।काकःसर्वरसान्भुंक्तेविनामेध्यंनतृप्यति।२एतौव्यासस्य।परितोषयितानक
श्चनस्वगतोयस्यगुणोस्तिदेहिनः।परदोषकथाभिरल्पकःस्वजनंतोषयितुंकिलेच्छति।३सहजांधदृशःसुदुर्णयेपरदोषेक्ष
णदिव्यचक्षुषः।स्वगुणोच्चगिरोमुनिव्रताःपरवर्णग्रहणेष्वसाधवः।४एतौमाघकवेः।विषधरतोप्यतिविषमःखलइतिन
*अशनामाननृतंतन्वयासुरोरपिश्रुतोपिभुनोकृतनेत्रली।अपिबद्धपल्लतास[illegible]तारवलेनखलु[illegible]लतिखलतिकायथा।।।कृत्यापि।।२४।।

[illegible]रादयाधिकायतेखल्वथायदिवन्तिखउद्धरा(एप)सोशितिदृष्टेरूपदेष्टुमिच्छति।।१।। कृत्यापि।।३४

ऋषावदंतिविद्वांसः।यदयंनकुलद्वेषीस्वकुलद्वेषीपुनःपिशुनः।५।अतिमलिनेकर्तव्येभवतिखलानामतीवनि पुणाधीः
=नकुः= तिमिरेहिकौशिकानांरूपंप्रतिपद्यतेदृष्टिः।६एतेसुबंधोः।लब्धोच्छ्रायोनीचःप्रथमतरंस्वामिनंपराभवति।भूमिरजोरथ्या
दावुच्छापकमेवसंवृणुते।७एषखविष्णुगुप्तस्य।उपकृतमनेनसुहृदयमित्यसतामस्तिनककवित्पेक्षाहितःस्वहस्तामाश्रितमु
हतोग्निर्दहत्येव।८।विषमामलिनात्मानोद्विजिह्वाजिह्मगाइव।जगत्प्राणहरानित्यंकस्यनोद्वेजकाःखलाः।९हरिगण
स्य।दुर्जनःपरिहर्तव्योविद्ययालंकृतोपिहि।मणिनाभूषितःसर्पःकिमसौनभयंकरः।१०चाणक्यस्य।परिशुद्धामपिवृ
त्तिंसमाश्रितोदुर्जनःपरान्व्यथते।पवनाशिनोपिभुजगाःपरोपतापंनमुंचंति।११जीवःसमाश्रितोवश्यमनवाप्यपराश्रये।
छिद्रंनरतिमाप्नोतिदृष्टांतोत्रकटीरवः।१३खलानांकंटकानांचद्विविधैवप्रतिक्रिया।उपानन्मुखभंगोवादूरतोवाविवर्जनं।१४।सुमु
खोपिसुवृत्तोपिसन्मार्गपतितोपिसन्।सतांवैपादलग्नोपिव्यथयत्येवकंटकः।१५अपूर्वःकोपिकोपाग्निःसज्जनस्यखलस्यच।ए
कस्यशाम्यतिस्नेहाद्वर्धतेन्यस्यवारितः।१६निमित्तमुद्दिश्यहियःप्रकुप्यतिध्रुवंसतस्यापगमेप्रसीदति।अकारणद्वेषिमनो
स्तुयस्यकथंजनस्तंपरितोषयिष्यति।१७पादाहतोपिदृढदंडसमाहतोपियंदंष्ट्रयास्पृशतितंकिलहंतिसर्पः।हर्षादिवैषपिशु
नोग्रमनुष्यधर्माकर्णेपरंस्पृशतिहंत्यपरंसमूलं।१८।नौम्युदुर्जनजिह्वांचप्रतिकूलविसर्पिणीं।परप्रतारणायैवदारुणाकेननि

मिता॥१९॥यस्मिन्वंशे समुत्पन्नस्तमेव निजचेष्टितैः। दूषयत्यचिरेणैव घुणकीट इवाधमः॥२०॥प्रेरयति परमनार्यः शक्तिविहीनोपि
जगदभिद्रोहे। तेजयति शस्त्रधारां स्वयमसमर्था शिलाच्छेत्तुं॥२१॥स्वभावकठिनस्यास्य कृत्रिमं बिभ्रतोनतिं। गुणोपि परहिंसा
यै चापस्येव खलस्य वा॥२२॥अयःपिंड इवोत्तप्ते खलानां हृदये क्षणात्। पतिता एव नश्यंति गुणाः स्नेहकणा इव॥२३॥वर्जनीयो
मतिमता दुर्जनः सख्यवैरयोः। श्वा भवत्यपकाराय लिहन्नपि दशन्नपि॥२४॥वक्रतां बिभ्रतो यस्य गुह्यमेव प्रकाशते। कथं स्या खलः
न्न समानः स्यात्पुच्छेन पिशुनः शुनः॥२५॥शिरसि निहितोपि नित्यं यत्नादपि सेवितो बहुस्नेहैः। तरुणीकच इव नीचः कौ
हृति टिल्यं नैव विजहाति॥२६॥पात्रमपात्रीकुरुते दहति गुणं स्नेहमाशु नाशयति। अमले मलं नियच्छति दीपज्वालेव खलमैत्री॥
२७॥स्नेहेन भूतिदानेन कृतस्वच्छोपि दुर्जनः। दर्पणश्चांतिके तिष्ठन्करोत्येकमपि द्विधा॥२८॥यथा यथैव स्नेहेन भूयिष्ठमुप स्नेहेन भूति दानेन
चर्यते। धत्ते तथा तथा तापं महावैश्वानरः खलः॥२९॥स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिं। अहो नु सदृशी वृत्ति
क्षापस्येव खलस्य वा स्तुलाकोटिः खलस्य च॥३०॥नैवात्मनो विनाशं गणयति पिशुनः परव्यसनहृष्टः। प्राप्य सहस्रविनाशं समरे नृत्यति क २०
बंध इव॥३१॥दूयमानाः स्तुतीच्छेन नीचाः परयशोग्निना। अशक्तास्तत्पदं गंतुं ततो निंदां प्रकुर्वते॥३२॥खलः सत्क्रियमा
णोपि ददाति कलहं सतां। दुग्धधौतोपि किं याति वायसः कलहंसतां॥३३॥केषामप्येतो न विषममृतं कर्तुं शक्यं प्र...श

...तवेव दूषणमिदं यन्नाम कस्तूरिका क्रीतारां तरसा विनिर्णतु दृष्टतां नानौ कृतामृत्यवो पश्येनां यदि दुर्जनस्य रसना कृंदे करिष्यत्तदा नाय
तवाल विघ्नदुत्तयं की निश्चिनि र्दिष्टिना॥१॥ कस्यापि॥ ...॥ कस्यापि॥

तेरपि त्यजति कटुतां। न न खलानिं बसिक्तोपि योद्विगुणपरिचिता मर्यं वाणी॥ न जल्पति दुर्जनश्चिरमपि बलाध्मातलोहो
ज्वलः कनकाकृतिः॥३४॥इति श्री० दुर्जननिंदापरिच्छेदः॥२३॥ ॥अथ कृपणनिंदा॥ यदर्जितं परिक्लेशैरर्जितं यन्न
भुज्यते। विभज्यते यदंतेन्यैः कस्यचिन्मास्तु तद्धनं॥१॥ यत्करोत्परितिक्लेशं यत्स्वामो मोहं प्रजागरोन तद्धनं कदर्याणां हृदय
वसुरहे व्याधिरेव सः॥२॥ क्लेशैर्दस्यो मृत्युः शरीरगो प्राप्तधनरक्षे वसुधरा दुश्चारिणीव हसति स्वपतिं पुत्रवत्सलं॥३॥ बाणन
कृस्यानंदनरेंद्र द्विषः दुष्कृतमिव किमपि विहितमतिघोरं। वसुधातलोभ्यपाको विरमति नाद्यापि यत्तेन॥४॥ वस्त्र
नदेव स्या गाढतरबद्धमुष्टेः कोशनिषण्णस्य सहजमलिनस्य। कृपणस्य कृपाणस्य च केवलमाकारतो भेदः॥५॥ गोनर्द
स्यात्कृपणसमृद्धीनामनिजोपकारः संति केचिदतिनिपुणाः। जलसंपदो नु राशेर्याति क्षारं सा च दौर्वाग्नेः॥६॥ प्राकार
वर्णस्यो प्रासादापि न लभ्यते तेन भोगार्थो कुंभ च कूर्मनि कृपणः। मुखपाक किल नवनिद्रा सा पाके बलिभुजां हि॥७॥ रविगु
प्तस्य। त्यागभोगविहीनेन धनेन धनिनो यदि। भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयं॥८॥ कस्यापि॥ कृपणेन समो दा
ता न भूतो न भविष्यति। अस्पृशन्नेव वित्तानि यः परेभ्यः प्रयच्छति॥९॥ व्यासस्य॥ यो न ददाति न भुंक्ते सति विभवे नैव
चवस्य तद्द्रव्यो तृणमिव कृत्रिमपुरुषो रक्षति सस्यं परस्यार्थे॥१०॥ कस्यापि॥ कृपणेन शवेनेव मृतेनापि न दीयते॥

अदाता दात्प्रवरमविनीतैस्तिनयिनं कूपं रूपाढ्यं नृपशत जितं क्षिप्तजयिनं। अदो नूनमीशाभाम हमवदनाशापरवशो मृषा क्लेशो दोषो गुरुकं च विस्मयता वादिनि मयि॥ १४ क्रोश

मा संवर्धयता तेन काकस्योपकृतिः कृता॥ १० उदारचरितास्त्यागी याचितः कृपणो धिकः। एको धनं ततः प्राणा नान्यः प्राणास्त
तो धनं॥ ११ दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवंति वित्तस्य। यो न ददाति न भुंक्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति।। १२ नोपभोक्तुमपि
क्लीबो जानात्युपचितां श्रियं। ग्राम्यो विरागयत्येव रमयन्नपि कामिनीं॥ १३ केषामप्येतौ। इति श्रा० कृपणनिंदापरिच्छे
दः॥ २३ ॥ अथ याचकनिंदा॥ देहीति वक्तुकामस्य यद्दुःखमुपजायते। दाता चेत्तद्विजानीयाद्द्याच्च पिशिताशनानपि
१। कस्यापि। वेपथुर्मलिनं वक्त्रं दीना वाग्गद्गदस्वरः। मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके॥ २ व्यासस्य। भ्रात
र्धातरशोषयाचकजनैर्वै राय से सर्वदा यस्मात् विक्रमशालिवाहनमहीभृन्मुंजभोजादयः। अल्पं ते चिरजीविनो न
विहिता स्ते विष्णुजीवा तवो मार्कंडकवलोमशप्रभृतयः सृष्टाः प्रभूतायुषः॥ ३ उड्डीशनाथगुणपत्रिणः सुखफला
न्याराद्वि[illegible] र्भैः पर्यस्तापरितो यशः स्तबकिताः संपल्लतापल्लवाः। प्रागेवापसृतः प्रमोद हरिणश्छाया कथा
सप २ तं गता दैन्यारब्ध मतंगजेन महता भग्ने निमानद्रुमे॥ ४॥ विद्यावतः कुलीनस्य धनं याचितुमिच्छतः। कंठे पाराव २१
तस्येव वाक्करोति गतागतं॥ ५॥ दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य प्रसारितकरस्य च। तेजस्तेजस्विनोऽर्कस्य हीयते न्यस्य का
कथा॥ ६ गुरुता मुपयाति यन्मृतः पुरुषस्तद्विदितं मयाधुना। न तुला धवर्द्ध उर र्थिता न मृतेति तिष्ठति सा मनागपि॥ ७
वलिनाश॥

यद्यपि चरणौ पिनाकपाणिना तेनाप्ययुक्तौ कृतौ दण्डवत् अर्जुनेन बलिना दिग्धेद्भुमर्भूषितौ दग्धमरावणपालिता हनुमता दियाचलं का पुरी सरिद्धिजन दुःखकारि जि
केनापि दग्धं न तत्॥ १॥ अन्यतः॥ उत्थिता पृष्ठलग्नमेकमुद्दहसखेदारि प्राणारं मम श्वीत स्तावदहं हि राम्भरण जीमेवेच दीर्घसुखं। इच्छा क्रोधनवर्जितेन विदुषा गाचास्म शानेरा आदारिद्य
तृणं वरं वरमिति ध्यात्वेव वह्नौ स्थितः॥ ७॥ ७ उत्
साधुरेवार्थिभिर्याच्यः क्षीणवित्तोपि सर्वदा। शुष्कोपि हि नदीमार्गः खन्यते सलिलार्थिभिः॥ ८॥ तृणं लघु तृणात्तूलं तू
लादपि हि याचकः। वायुना किं न नीतोसौ मामपि प्रार्थयिष्यति॥ ए केषामप्येते॥ इति श्रा० याचकनिंदापरिच्छेदः
२४॥ ॥ अथ दरिद्रनिंदा॥ उत्पद्य हृदि लीयंते निर्धनानां मनोरथाः। बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां कुचाविव॥ १
कस्यापि। हे दारिद्र्य नमस्तुभ्यं सिद्धोहं त्वत्प्रसादतः। पश्याम्यहं जगत्सर्वं न मां पश्यति कश्चन॥ २ इह लोके हि धनि
नां परोपि स्वजनायते। स्वजनोपि दरिद्राणां तत्क्षणाद्दुर्जनायते॥ ३ कस्यापि। रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परा
वसथशायी। यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोस्य विश्रामः॥ ४ परीत्यसत्कुलं विद्यां शीलं शौर्यं सुरूपतां। विधिर्ददाति
निपुणः कन्यामिव दरिद्रतां॥ ५॥ दरिद्रानलसंतापः शांतः संतोषवारिणा। याचकाशाविघातांतर्दाहः केनोप
शाम्यति॥ ६॥ अर्थानसंति न च मुंचति मां दुराशा दानात्र संकुचति दुर्ललितं मनो मे। यो याचलाघवकरी स्ववधेन
पापं प्राणाः स्वयं व्रजत किं प्रविलंबितेन॥ ७ माघकवेः। मा रोदीश्चिरमेहि वत्स रुचिरान्दृष्ट्वाद्य बालामि मो नाया
तस्तव वेश्म दास्यति पिता श्रेयः कवासः सी। क्वचैवं गृहिणी वचो सि निकटे कुड्यस्य निःकिंचनो निःश्वस्याश्रुजललघु
वासदर्द वच्य तमुरवं पांथः पुनः प्रस्थितः॥ ८॥ हंडी संडमिदं प्रयच्छ य दिवा स्वां केटहाणाम्नं किं रिक्तं नूतलमत्र नाथ सवतः प्र

दृष्ट्वा लालो ज्वयः। दंपत्योरिति जल्पितं निशि यदा चौरः प्रविष्टस्तदा लब्धं कर्पटमन्यतस्तदुपरि क्षिप्त्वा रुदन्निर्गतः ॥९॥ दृ-
द्धानः पतिरेष मंचकगतः स्थूणावशेषं गृहं कालोऽभ्यर्णजलागमः कुशलिनी वत्सस्य वार्तापि नो। यत्नात्संचिततैल-
बिंदुघटिका भग्नेति पर्याकुला दृष्ट्वा गर्भभरालसां निजवधूं श्वश्रूश्चिरं रोदिति ॥१०॥ अंबा तुष्यति न मया न स्नुषया
सा च नांबया न मया। अहमपि न तया न तया वद राजन्कस्य दोषोयं ॥११॥ दरिद्रस्य दोषः। केषामप्येतौ। चंडाल-
श्च दरिद्रश्च द्वावेतौ सदृशौ विदुः। चंडालस्य न गृह्णंति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥१२॥ श्रीवाल्मीकेः॥ इति शा० दरिद्रनिंदा
परिच्छेदः॥२५॥ ॥अथ मूर्खनिंदा॥ यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किं। लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः
किं करिष्यति ॥१॥ चाणाक्यस्य। वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्यां यथैव तथा जडे न तु खलु तयोर्ज्ञाने शक्तिं करोत्यपहंति वा।
भवति च पुनर्भूयान्भेदः फलं प्रति तद्यथा प्रभवति शुचिर्बिंबोद्ग्राहे मणिर्न मृदां चयः ॥२॥ कालिदासस्य। लभेत सिकता-
सु तैलमपि यत्नतः पीडयन्पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः। कदाचिदपि पर्यटन् शशविषाणमासा- २२
दयेन्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥३॥ प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्रांकुरात् समुद्रमपि संतरेत्प्रच-
लदूर्मिमालाकुलं। भुजंगमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारयेन्न तु प्र० ॥४॥ एते भर्तृहरेः। मूर्खो हि जल्पतां पुंसां श्रुत्वा

वाचः शुभाशुभाः। अशुभं वाक्यमादत्ते पुरीषमिव सूकरः ॥५॥ व्यासस्य। उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शांतये। पयःपा-
नं भुजंगानां केवलं विषवर्धनं ॥६॥ चाणाक्यस्य। इति शा० मूर्खनिंदा ॥२६॥ ॥अथ तृष्णानिंदा॥ वलिभिर्मुखमाक्रांतं पलि-
तैरंकितं शिरः। गात्राणि शिथिलायंते तृष्णैका तरुणायते ॥१॥ भर्तृहरेः। तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं धैर्यविप्लवकारिणि। विष्णुस्त्रै-
लोक्यनाथोऽपि यस्त्वया वामनीकृतः ॥२॥ कस्यापि। भ्रांतं याचनतत्परेण मनसा देहीति वाक्केरिता भुक्तं मानविवर्जितं प-
रगृहे निःशंकया काकवत्। साक्षेपं भ्रुकुटीकटाक्षकुटिलं दृष्टं खलानां मुखं तृष्णे देवि यदन्यदिच्छसि पुनस्तत्रापि स-
ज्जा वयं ॥३॥ कस्यापि। नास्त्यन्या तृष्णया तुल्या काचित्स्त्री सुभगाकृतिः। या प्राणानपि मुंचंती नित्यं वत्सेवाधिकं प्रिया
॥४॥ व्यक्ता दंताः सिताः केशा वाग्विरोधः पदे पदे। पातसज्जमिमं देहं तृष्णा साध्वी न मुंचति ॥५॥ तृष्णे यमपितृभ्रांधात्रिषु
रक्ता नेषु रज्यसे। व्याधितेष्वनपत्येषु जरापरिणतेषु च ॥६॥ धनेषु जीवितेष्वेषु स्त्रीषु भोजनवृत्तिषु। अतृप्ता मानवाः स-
र्वे याता यास्यंति यांति च ॥७॥ तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं यया वंशं सर्वस्य सर्वदा। उत्पादयस्य यत्नेन गोपदे सागरभ्रमं ॥८॥ अपि मे- अ
रुपमं प्राज्ञमपि शूरमपि स्थिरं। तृणीकरोति तृष्णैका निमेषेण नरोत्तमं ॥९॥ केषामप्येतौ। इति शा० तृष्णानिंदा २७॥
अथ लोभनिंदा। लोभः सदा विचिंत्यो लुब्धेभ्यः सर्वतो भयं दृष्टं। कार्याकार्यविचारो लोभविमूढस्य नास्त्येव ॥१॥
अतिसाहसमतिदुष्करमत्याश्चर्यं च दानमर्थानां। योपि ददाति शरीरं न ददाति वित्तलोलेपि। केपि स्वभावलुब्धास्ति

॥ ॥ णे द्यूतजितेषु पार्थेषु दासीकृतेषु धृतराष्ट्रेण द्रौपदी प्रत्युक्ता अभिलषितं वरं वरयेति तेन वरं वरया एकेन युधिष्ठिरं द्वितीयेन भीमार्जुनौ नकुलसहदेवौ तृतीयं वरयेत्युक्ता द्रौपदी वक्ति धर्मस्य ॥ शायन गवन्नोहलुब्धे हे । अन हविरमादर्श इति तीर्थं राजसत्तम ॥ ॥ एकमाकुर्वर विरये वोदक्षिये वरोस्मृतो ॥ श्रद्देत्रयस्तु राज्ञे द्रव्यालुण स्याशतं वराः ॥ रा ॥ ५ ॥ जारता

स्त्रीव्रतरां यातनामपि सहंतो न तु संत्यजंति विनं मा सर्यमिवाधमाः सन्ततो ।३। भ्रमरदिवा तिलुब्धान्वंति र्घनलवण वा
रिबकृष्टमाः । तृणलवमिव निज देहं त्यजंति लेशं न वित्तस्य ।४। सत्यप्रशामतपोनिःसत्पधनैः शास्त्र वेदिनिर्विजितः ।
बडुः २ लोभो वपुः प्रविष्टः कुटिलं हृदयं किरातानां ।५। एतौ द्वेमे इस्पोना त्पर्थमर्थार्थिनया लुब्धमुद्वेजयेज्ज नीच भिर्दि
शाश्वरं स्त्री मथ्यमानोस्त्र जद्विषां ।६। प्रायेण धनिनामेव धनलोभो निरंतरो पश्य कोटिद्वयोपेतं लक्षाय प्रणतं
धनुः ।७। इति श्री० लोभ निंदा० ॥ अथ देवास्तौन ॥ ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्मांड भांडोदरे रुद्रो ये
न कपाल पाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः । विष्णु र्येन दशावतार गहने क्षिप्तः सदा संकटे सूर्यो भ्राम्यति
नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ।१। नमस्यामो देवान्ननु हत विधेस्तेपि वशगा विधिर्वंद्यः सोपि प्रतिनियतक
र्मैकफलदः फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ।२। खल्वाटो
दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके वांछन्देशमनातपं विधिवशात् बिल्वस्य मूलं गतः । तत्राप्यस्य महाफले २३
न पतिता भग्नं सशब्दं शिरः प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रापदां भाजनं ।३। मज्जत्वंभसि यातु मेरुशिखरं शा
त्रून् जयत्वाहवे वाणिज्यं कृषिसेवनादि सकला विद्याः कलाः शिक्षतु । आकाशं विपुलं प्रयातु खगवत्कृत्वा प्रयत्नं
परं नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ।४। एतेन हरेः । स्ववशः करोति कर्म प्रमदा [illegible] परवशो

कर्माणि जीवस्य सुखिनतामात्यस्य वश्यात्मनां कुर्यात् नेष्ठ लिता लता इव फलैर्नाभूतलम् जीविय ॥ अबिं लंघयती च निरवनय ताडवीन लं प्रेषितामन्येषां य वसाय सारस च तां न अ
त्रियकृ ज्यते ॥ ॥ उर ॥

भवति । स्ववशो रोहति वृक्षं निपतत्यवशस्ततः शुकवत् ।५। कस्यापि किंचन नवे त्रिजगति प्रख्यातं लाभ कारणे मूलं
विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न भूपालः ।६। द्वीपादन्यस्मादपि मध्यादपि जलनिधेर्दिशोप्यंतात् आनी
य झटिति घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः ।७। भाग्यवंतं प्रसूयेथा मा शूरं मा च पंडितं । शूराश्च कृतविद्याश्च
वने तिष्ठंति पांडवाः ।८। गजभुजंगविहंगम बंधनं शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां वि
धिरहो बलवानिति मे मतिः ।९। न केवलं मनुष्येषु देवं देवेष्वपि प्रभुः सति मित्रे धनाध्यक्षे चर्मप्रावरणो हरः ।१०। भ्रमो
भिः स्थलतां स्थले जलधितां धूलीलवः शैलतां मेरुर्मृत्कणतां तृणं कुलिशतां वज्रं तृणप्रायतां वह्निः शीतलतां हि
मं दहनतामायाति यस्येच्छया लीलादुर्ललिताद्भुतव्यसनिने दैवाय तस्मै नमः ।११। अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं
सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति । जीवत्यनाथोपि वने विसर्जितः कृतप्रयत्नोपि गृहे न जीवति ।१२। सच्छिद्रो मध्यकुटिलः क
र्णः स्वर्णस्य भाजनं । धिग्दैवं निर्मलं नेत्रं पात्रं कज्जलभस्मनः ।१३। दाता बलिः प्रार्थयिता च विष्णुर्दानं च भूर्वाजिम
खस्य कालः । नमोस्तु तस्मै भवितव्यतायै यस्याः फलं बंधनमेव जातं ।१४। केषामप्येते गगने तौ जगंत्येत्र सूर्यचंद्र
मसावपि पश्य गच्छतः । एवास्तं नियतिः केन लंघ्यते ।१५। इति कर्मः । प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता ।

उद्यमपरीतिकुशिष्टिरवा श्रीसंजयप्रतिज्ञतसैनमसैतं बाबालीहृद्वंवसैजयाउताबलं बलीयीसैक्षता प्रकृतने दशो॥१॥ उतबालायपांडियंपंउतायोतबालनो। दक्षा।
तेसर्वमीशानस्थप्रस्ताधुकुजहरत॥२॥ ३४
प्रपान

अवलंबनायदिनभर्तरभून्निपतिष्यतः करसहस्रमपि॥१६॥ माघकवेः॥ प्रियसखि विपद्दंडप्रांतप्रपरंपरापरिचयचले चिंता
चक्रे विधायविधिः खलः। मृदमिवबलात्पिंडीकृत्य प्रगल्भकुलालवद्भ्रमयतिमनोनोजानीमः किमत्रकरिष्यति॥१७॥
विज्जाकया॥ किं करोतिनरः प्राज्ञः शूरोवाप्यथपंडितः। दैवंयस्यफलच्छेदी करोतिविफलाः क्रियाः॥१८॥ यन्मनोरथश
तैरगोचरं नस्पृशंति कवयोगिरामपि। स्वप्नवृत्तिरपियत्रदुर्लभा लीलयैवविदधातितद्विधिः॥१९॥ इतिश्री० दैवाख्या
नपरिच्छेदः॥ ॥अथउद्यमाख्यानं॥ नदैवमितिसंचिंत्यत्यजेदुद्योगमात्मनः। अनुद्यमेनकस्तैलं तिलेभ्यः प्राप्तुमि
च्छति॥१॥ उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैतिलक्ष्मीर्दैवंहिदैवमिति कापुरुषावदंति। दैवंनिहत्यकुरुपौरुषमात्मशक्त्या यत्ने
कृतेयदिनसिध्यति कोत्रदोषः॥२॥ कुमित्रस्य॥ विहायपौरुषंयोहि दैवमेवावलंबते। प्रासादसिंहवत्तस्यमूर्ध्नि
तिष्ठंतिवायसाः॥३॥ उद्यमेनहिसिध्यंतिकार्याणिनमनोरथैः। नहिसुप्तस्यसिंहस्यप्रविशंतिमुखेमृगाः॥४॥ पूर्व
जन्मजनितंपुराविदः कर्मदैवमितिसंप्रचक्षते। उद्यमेनतदुपार्जितंचिराद्दैवमुद्यमवशान्नतत्कथं॥५॥ दैवंपुरुषकारे 24
णसाध्यसिद्धिनिबंधनं। आगच्छत्येवनेतयोपिपदमेकंनगच्छति॥६॥ काममप्रियमासाद्ययस्तद्दृष्टोनचेष्टते। तस्याप्स्य याति
पुनः श्रेयोबीजमोजिकूटंबवत्॥७॥ केषामप्यत्र॥ संपदासुस्थितंमन्येभवतिस्वल्पयापियः। कृतकृत्योविधिर्मन्येनव
र्धयतितस्यतां॥८॥ असंपादयतःकिंचिदर्थंजातिक्रियागुणैः। यदृच्छाशब्दवत्पुंसःसंज्ञायैजन्मकेवलं॥९॥ इतिश्री०

उद्यमाख्यानं॥ ॥अथप्रकीर्णकाख्यानं॥ दानायलक्ष्मीः सुकृतायविद्या चिंतापरब्रह्मविनिश्चयाय। परोपकारायवचां
सियस्यवंद्यस्त्रिलोकीतिलकः सएकः॥१॥ श्रीदेवगणदेवानां निष्कलंककलैकया। अपियःसंयुतःसखलुदृश्यतेजनैः
नद्दपत्रपजलज्जोपिधार्यतेशंकरेणशिरसानिशाकरः॥२॥ शार्ङ्गधरस्य॥ एतेसत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थंपरित्य
ज्यये सामान्यास्तुपरार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेनये। तेमीमानुषराक्षसाः परहितंयैःस्वार्थतोहन्यते येतुघ्नंतिनिरर्थ
कंपरहितंते केनजानीमहे॥३॥ भर्तृहरेः॥ अन्यमुखेदुर्वादोयः प्रियवदनेसएवपरिहासः। इतरेंधनजन्मायोधूमःसोगुरु
भूवोधूपः॥४॥ गोवर्धनाचार्यस्य॥ अहोबतमहत्कष्टंविपरीतमिदंजगत्। येनापत्रपतेसाधुरसाधुस्तेनतुष्यति॥५॥
अदातापुरुषस्त्यागीधनंसंत्यज्यगच्छति। दातारंकृपणंमन्येमृतोप्यर्थंनमुंचति॥६॥ एतौव्यासस्य॥ दातव्यंभोक्तव्यंस
तिविभवेसंचयोनकर्तव्यः। पश्येहमधुकरीणांसंचितमर्थंहरंत्यन्ये॥७॥ अशठमलोभमजिह्मंत्यागिनमनुरागिणंवि
शेषज्ञं। यदिनश्रयतिनरंश्रीः श्रीरेवहिवंचितातत्र॥८॥ यावत्सयत्नि पद्मेपिसंध्यावधिविजृंभतेइंदिरामंदिरेन्येषांकथं
स्थास्यतिसाचिरं॥९॥ रक्षंतिकृपणाःपाणौद्रव्यंक्रव्यमिवात्मनः। तदेवसंतःसततमुत्सृजंतियथामलं॥१०॥ सद्विद्याय
दिकाचिंतावराकोदरपूरणे। शुकोप्यशनमाप्नोति हरेरामइतिब्रुवन्॥११॥ ददतोयुध्यमानस्यपठतःपुलकोनचेत्। आ
त्मनश्चपरेषांचधिक्त्यागंपौरुषंवचः॥१२॥ नतद्भुक्तंनतत्पीतंनतच्छ्रुतंनतत्कृतं। यन्मांसमहिषीशीरखलतावाजि

वर्जितो ॥१३॥ दुर्जनदूषितमनसां स्वजनेपि नास्ति विश्वासः । पाणिः पयसा दग्धो दध्यपि फूत्कृत्य नद्धयति ॥१४॥ करोति निर्म
लाधारा तु छस्यापि महार्घतां । अब्दस्य बिंदुरल्पोपि शुक्तौ मुक्ताफलं भवेत् ॥१५॥ अंतःकटुरपि लघुरपि सद्वृत्तं यः पुमान्न
संत्यजति । स भवति सद्यो वंद्यः सर्षप इव सर्वलोकस्य ॥१६॥ किमाद्यावैगुरुता न्यांचरमोपि गुणैर्गुरुः । केतकीकुसुमे
पत्रपलघुपत्रे गुणगौरवं ॥१७॥ पतितोपि राहुवदने तरणिर्बोधयति पद्मखंडानि । भवति विपद्यपि महतामंगीकृतवस्तु
निर्वाहः ॥१८॥ निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडंबरो महान् । न सुवर्णे ध्वनिस्तादृग्यादृक्कांस्ये प्रजायते ॥१९॥ स एव धन्यो
विपदि स्वरूपं यो न मुंचति । त्यजत्यर्ककरैस्तप्तं हिमं देहं न शीततां ॥२०॥ मा स्मि मासि समाज्योत्स्नापक्षयोरुभयोरपि
तत्रैकः शुक्लपक्षोभूद्यशः पुण्यैरवाप्यते ॥२१॥ सौभाग्यं विरलस्यस्य समकर्मगुणेष्वपि । षड्विंशदायुधादंतः
खड्गाय तत्तैव कथ्यते ॥२२॥ हस्तादपि न दातव्यं गृहादपि न दीयते । परोपकरणार्थाय वचने पि दरिद्रता ॥२३॥ पतितोपि क
राघातैरुत्पतत्येव कंदुकः । प्रायेण हि सुवृत्तानामस्थायिन्यो विपत्तयः ॥२४॥ पदस्थितस्य पद्मस्य मित्रे वरुणभास्क २५
रौ । पदच्युतस्य तस्यैव क्लेददाहकरावुभौ ॥२५॥ व[illegible]दिह तोवकेः सरवाजवृतिमारुतः ॥ स एव दीपनाशाय कृशेक
स्यास्ति सौहृदं ॥२६॥ गतः स कालो यत्रासीद्दत्ताकल्पश स्विनां । उदुंबरफलेभ्योपि स्पृहयामोधुना वयं ॥२७॥ भो
ज्यं भोजनशक्तिश्च रतिशक्तिर्वरस्त्रियः । विभवे दानशक्तिश्च नाल्पस्य तपसः फलं ॥२८॥ व्यथयतितरामुपेतः स्वच्छप्र

कृतीन्व्यथ्यते योपि । दृशां शुद्धिं जनयते चक्षुः स कर्णे न रजसा कणेनापि ॥२९॥ शारदि समये निशाकरः शान हततिमिर कर१
संचया रजनी । जलदांतरिता कामपि दिवसच्छायां न पूरयति ॥३०॥ वरमुन्नतलीलासटाधूननं नीषणात्
सिंहात्पादप्रहारोपि न शृगालाधिरोहणं ॥३१॥ केषामप्येतौ ॥ इति शा० प्रकीर्णकाख्यानपरिच्छेदः ॥ ॥ ॥
अथ समस्यानां । सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । दलितश्चकितः शून्नसवसे न्ये विसर्पति ॥१॥ सहस्रशी
= वयं वीरेश दाने = न इति श्लो ५ कस्यापि । का मे कामदुघे धुक्ष्व मित्रायवरुणाय वाः । सर्वान्कामान् शीमहि । इति त्रिपादसमस्या ॥२॥ असमाने स परद्वयं स
मानयंत्र विताकल्ह ममाद इति मथाक्रवंमानी मृगा सिंहः पलायते । कस्यापि । मृगात्सिंहः पलायते इति पदै
कं समस्या । विद्यायो दुर्मदो येषां कार्पण्यं विभवे सति । तेषां दैवाभिशप्तानां सलिलादग्निरुत्थितः ॥४ कस्यापि
सलिलादग्निरुत्थित इति पदैकं समस्या । दामोदरकराघात विह्वलीकृतचेतसा । दृष्टं चाणूरमल्लेन शतचंद्रं नभस्त
लं ॥५ बाणस्य । शतचंद्रं नभस्तलमिति पदैकं समस्या । नीथश्री श्रृंकुसंतापश्रून्यरथ्यैतरस्तयोः । अन्योन्यालाप
सुखिनोर्दूनो ध्वंद्वायते रविः ॥६ दूनो ध्वंद्वायते रविरिति पदैकं समस्या । सीतासमागमोत्कंठाकर्णिताहृष्टध्वनि
नः । राघवस्य कराघातैः समुद्रादग्निरुत्पतत् । कं० । समुद्रादग्निरुत्पतत् इति पदैकं समस्या । स्वस्ति क्षत्रियदेवाय जग
गद्देवाय गृह्णते । यद्यशः पुंडरीकांतर्गगनं भ्रमरायते ॥८ गगनं भ्रमरायते इति पदैकं समस्या । यत्कंठे गरलं विराजति त

बा ङ्कुंबालंपोव लेकप्रकेर ति श्वित्राः

रांशीर्षेचमंदाकिनीउत्संगेचशिवामुखेकरितटेशार्दूलचर्मांबरंमायायस्यातनंरुणद्धिसकलंतस्मैनमःशंभवेजल
बज्जलबिंदुवज्जलजवज्जंबालवज्जालवत्॥९॥ कस्यापि॥ जंबूवज्जलबिंदुव॰ इतिपदैकसमस्या॥ कस्तूरीतिलकंललाट
रवितंनास्तामणिनिस्तलंवक्त्रंबर्बरकेशपाशामनिंद्रांदृष्टिंगिरिष्टौमुरः॥ पुंसांमानसमस्यबंधनविधौधमंत्रवसेत्वयं
जंबूवज्जलबिंदुवज्जलजवज्जंबालवज्जालवत्॥१०॥ गर्गान्वयसमुत्पन्नशार्ङ्गधरपंडितस्यसूनोःविश्वनाथकवेः॥ रथस्यै जोजदेवजल
कंचक्रंभुजगयमिताःसप्ततुरगानिरालंबोमार्गश्चरणरहितःसारथिरपि॥ रविर्गच्छत्यंतंप्रतिदिनमपारस्यनभसः
क्रियासिद्धिःसत्वेवसतिमहतांनोपकरणे॥११॥ क्रियासिद्धिं॰ इतिपदैकसमस्या॥ विजेतव्यालंकाचरणतरणीयोजल
लनिधिर्विपक्षःपौलस्त्योरणभुविसहायाश्चकपयः॥ तथाप्येकोरामःसकलमवधीद्राक्षसकुलं क्रियासिद्धिःसत्वे
वसतिमहतांनोपकरणे॥१२॥ कस्यापि॥ क्रियासि॰ इतिपदैकसमस्या॥ अस्माकंजलजीविनांजलमिदंसद्वाडिराद्धि
प्रत्तैःपातव्यंपररक्षकमनसोऽरतिःपतीनांस्वयः॥ मत्वैवंमहराजदेवनृपतेत्वत्क्षेत्रमात्रेऽस्यवेमक्षीरोदितिमाक्षिकास्ते २९
सतिध्यायंतिवामभुवः॥१३॥ श्रीअनंतदेवानां॥ मक्षीरोदितिमाक्षिकास्तहसंति इतिपदैकसमस्या॥ स्फुरितजठरेविस्मानं
वनीतभुजःशिशोः॥ माक्षिकापादघातेनकंपितंभुवनत्रयं॥१४॥ शार्ङ्गधरस्य॥ माक्षिकापा॰ इतिपदद्वयस्यसमस्या॥ रा
माभिषेकेमदविह्वलायाकरच्युतोहेमघटस्तरुण्याः॥ सोपानमासाद्यकरोतिशब्दंठंठंठंठंठंठंठंठंठंठंठः॥१५॥ कस्यापि॥

ठंठंठंठंठंठंठंठंठंठः॥ इतिपदैकसमस्या॥ उन्नमय्यसकचग्रहमास्यंचुंबतिप्रियतमेहठवृत्त्या॥ उंहुंउंहुंउंहुंउंहुंउंहुंउंहुंजिते
भवतिमानधनायाः॥१५॥ विज्जकायाः॥ उंहुंउंहुंउंहुंउंहुंउंहुंउंहूंजितंभवतिमानधनाया इतिपदैकसमस्या॥ प्रलयसह
थकभवतिगोलानाथम्पसकलभूमिरुहां॥ विलसतिदवदहनावलिरिहजलवाहःपरंशरणं॥१६॥ मुरारेः॥ हाथकराव
तिगोलानाथम्प इतिपदैकसमस्या॥ सुरतायनमस्तस्मैजगदानंदहेतवे॥ आनुषंगिफलंयस्यभोजराजनवाटशांग
सरस्वतीकुटुंबदुहितुः॥ सुरता॰वे इतिपदद्वयेसमस्या॥ अतसीपुष्पसंकाशंखवंवीक्ष्यजलदागमे॥ वियोगेपिजीवंति
नतेषांविद्यतेनयः॥१८॥ मेठस्या॥ अतसीपुष्पसं॰ नयः॥ इतिपदद्वयेसमस्या॥ कीर्तिःकुंतनिभाकपाटकठिनंवक्षस्थलंविद्वि
षास्थानीयंविजितंमनोरमगुणाकांतिर्मनोज्ञंवचः॥ श्रीमद्वीरमशोजनेत्रभवतःसर्वंक्रमाद्भूतलेगंगावज्जजगंडवङ्गनव
गांगेयवज्जेपवतां॥२०॥ शार्ङ्गधरपंडितस्यसूनोःविश्वनाथकवेः॥ गंगावज्जजगंडव॰ इतिपदैकसमस्या॥ मकरध्वजहणायपणीवृ
तंयदिनराघवतोप्यधिरोहति॥ सखितदेतदनूनममजीविलेशशकशृंगमयंकठिनंधनुः॥२१॥ कस्यापि॥ शशकशृंगमयेकठि
नेधनुइतिपदैकसमस्या॥ इति॰ शा॰ समस्याख्यानपरिच्छेदः॥७॥ ॥ अथप्रहेलिकापद्धतिः॥ हृद्याख्यानं॥ अपादोदूरगामी
वसाक्षरोनचपंडितः॥ अमुखःस्फुटवक्ताचयोजानातिसपंडितः॥१॥ कस्यापि॥ अत्रलेखपत्रंप्रकटीकृतं॥ वनेजातावनेत्यक्तं
वनेतिष्ठतिनित्यशः॥ पण्यस्त्रीनचसावेश्यायोजा॰॥ अत्रनौकाप्रकटीकृता॥ गोपालोनैवगोपालःत्रिशूलीनैवशंकरः॥ चक्रपा

णिः सनो विस्मुर्योज्ञा ॥३॥ अत्र महोद्या प्रकटीकृतः॥ उच्छिष्टे शिवनिर्माल्यं वमनं शावकर्पटं। काकविष्ठासमुत्पन्नापंचैते तिपवि
त्रिता॥ उच्छिष्टं दुग्धं॥ शिवनिर्माल्यं गंगा॥ वमनं मधुः॥ शावकर्पटं पट्टांबरो॥ काकविष्ठासमुत्पन्नाः पिप्पलादयः इति प्रकटीकृ लग्नाङ्गिनेबार
तः॥ विजिता त्मनवद्वेषि गुरुपाद हतोजनः॥ हिमापहामित्रधरैर्व्याप्तं व्योमाभिनंदति॥ दंडिनः॥ विनागरुडेन जितः इंद्रः॥ तदा
त्मनवः अर्जुनः॥ तद्वेषी कर्णः॥ तद्गुरुः सूर्यः॥ तत्पादहतः तत्किरणसंतप्तः॥ हिमापहा अग्निः॥ तदमित्रं पानीयं॥ तद्धरा मेघा
इति प्रकटीकृतं॥ काचिन्मृगाक्षी प्रियविप्रयोगे गंडेन निशापारमपारयंती॥ उद्धातुमादाय करेण वीणां सुग्रीवमालोक्य
रानेरहासीत्॥ ६॥ कस्यापि॥ वीणां किमर्थमहासीत्॥ यतो येगीतप्रियो मृगो मदुक्तं गीतमाकर्ण्य वितततद्दैवं तदासंद्रो नि दैद्राल्गिःस्वरेत
ष्कलंकस्यात्॥ मन्मुखसाम्यं चलन्नतो॥ प्रियविप्रयोगे संतापकरो मे हिमांशुः॥ अतोस्य रात्रौ श्चंद्रमसो मन्मुखसाम्यं मा भू
यात्॥ इति वीणा महासीत्॥ इति प्रकटीकृतो प्यर्थः॥ तरुण्यालिंगितः कंठे नितंबस्थलमाश्रितः॥ गुरूणां संनिधानेपि कः कूज
ति मुहुर्मुहुः॥ ७ धर्मदासस्य॥ अत्र कलशः प्रकटीकृतः॥ अवलोक्य स्तनौ बध्वा गुंजाफल विभूषणौ॥ निःश्वस्य रोदितुं लग्ना कुतो व्या २७
=त्रप३ धकुटुंबिनी॥ ८॥ शाबरस्त्रीकुचौ स्वाः स्तनौ गुंजाफलालंकृतौ दृष्ट्वा कुतो निःश्वस्य रोद॥ यतो मत्पुत्रैरेतामधुरक स्तथाक्षीण
तां गतः॥ यथा गजान्विनिहत्य गजमुक्ताफलहारैः स्तनौ विभूषयितुं नालं॥ अतो निःप्रयासग्राह्यैर्गुंजाफलैर्विभूषयति॥ पु
त्रेक्षीणे सति तद्दर्शितं निर्वाह वृत्तेः सर्वस्यापि कुटुंबस्य जीवितसंदेहः॥ अतो व्याधकुटुंबिनी दुःखान्निःश्वस्य रोदितुं लग्ना॥ इति
२७

प्रकटीकृतोयमर्थः॥ गीत्वा किमपि व्याधः शृंगं जग्राह तरुणहरिणस्यातम [illegible] समीक्ष्योद्यतकरमेणीमपि लज्जिता व्याधी॥ ९॥
शार्ङ्गधरस्य॥ अस्यार्थः॥ व्याधः किमप्यद्भुतं गीतं गीत मूर्छना विलीन चित्तस्य तरुणहरिणस्य शृंगं जग्राह॥ किमर्थं॥ यतो म
द्गीत सुखितस्त्वं याचकस्य मे इदं शिरो दानं देहि॥ अथ तं हरिणं शिरोदानाय उद्यतकरं समीक्ष्य तत्कायां हरिणी पत्युर्नत्वार
उदित निजशिरोदानाय निजकरां समीक्ष्य व्याधसार्थचारिणी व्याधिः लज्जिता॥ केन हेतुना लज्जितायतः अहं हरिणो दाता॥ इयं
हरिणी पतिव्रता दाता उर्वीया॥ मत्कांतो याचकः॥ अहं याचक जाया॥ वरमेते पशवो न वयं मनुष्या इति लज्जिता॥ अयं प्रथमोर्थः॥
अथवा व्याधजायायाः पत्नीतः पुरुषो मृतः सन विद्यमान संग्रहीतो द्वितीयः पुरुषः तं विलोक्य चिंतितवती॥ यतो निजकांत वियोगा
सहिष्णुः शिरोदानायोद्यतकरा पतिव्रता सती वरमियं हरिणीः परिणित प्रियः मरणेपि जीवितासंगृहीतमन्यकाचश्च सती नाहं मानुषी
इति लज्जिता॥ इति द्वितीयोर्थः॥ अथवा इति चिंतितं तया यतो येन कर्णेन गीतं श्रुतं तस्य दातुः कर्णस्य पुरो यां व्याये करो न प्रसारितो व्याधे
ना नीरस कठिनकृतिकस्य शृंगस्य पुरः करः प्रसारितः अनुचितं कृतं मूढेना कृतेप्यनुचिते अकृतन पात्रे विनारोगी तरसतः स्वनाव कृपण
जाचकं जानन्मृगः स्वपतिर्निजशिरोदानाय उद्यतकरो जातः॥ अतो व्याधी तं हरिणं च दूरं कृत्वा तं च व्याधं मूर्खं ज्ञात्वा एणीवद्दृष्ट्वा
लज्जिता॥ इति तृतीयोर्थः॥ इति प्रहेलिका॥ ॥ अथापकृतिः॥ रुचिरस्वर वर्णपदा सारस नावती जगन्मोह यति॥ तत्किं तरुणीन रा
हिं नहि वाणी बाणस्य मधुरशीलस्य॥ १ सीत्कारं सिंजयति व्रणं स्पधरं तनोति रोमांचं॥ नागरिकः किमु मिलितो नहि नहि सखि हेम

॥गेयः॥ ललितालुसरलातन्वीलुदंशो रुवागोरीस्पर्शस्तु रवाव हा गुणवतीनित्यंमनोहारिणी॥ सा केनापि कृतान तयाविरहितो गेतुं न शक्तो म्यहं रोमितो तव
= मिनीन हि न हि प्राणप्रियायष्टिका॥१॥ कस्यापि॥ कांते न कुपिते पापास्त म शर्नैन्यकाकृथायो भितां दूरादेवमयाक्रिताष्ठ सुरत्नयः स्रगंधधूपा द्यः॥रागं रागिणि मुं नमस्या
= नेदहे प्रसी दाधुनास घस्त्व हिरहारुवंति दयितेम सभिमां धा दिशः॥१॥ विक्रमस्य॥ शशिकलां वदति कवो राजनि कृने दं तु मुघ नेराजन्नेत्रपो रुच्यते स्म प पद्मु तिरर्लंकारः॥
नःपवनः॥२धर्मदासस्यैतो वर्षति मेघे नितरां म पतित याने व शवयनेस्था तुं॥उत्कंठितासि तरलेन हि न हि सखि पिच्छलः पंथाः॥३
कस्यापि॥ इत्यपन्हुतिः॥ ॥अथ कूटाः॥ केशवं पतितं दृष्ट्वा द्रोणो हर्षमुपागतः॥रुदंति कौरवाः सर्वे हा हा केशव केशव॥१॥ को
जले शवं मृतकं। द्रोणः कृष्ण काकः। कौरवाः शृगालाः॥ इतिसुबोधमेतत्पद्यं॥ अंबरमंबुनिपत्रमराति पीतमहीनगणस्य च दा
हा यस्याव धूस्तनयं ग्रहमद्रापातु सवो हरलोचन वह्निः॥२॥ दुराचयः स कृष्णः वो युष्मान्पातु॥ यस्य अंबरपीतं॥ यस्य गृहं अंबुनि
यस्य पत्रं अहीनगणस्य अरातिः॥ यस्य वधूः अद्रा यस्य तनयं हरलोचनवह्निः द्दग्धा॥इतिसुबोधमेतत्पद्यं॥ लक्ष्मीर्यादोनिधे
र्यादो नादो वा दोचितं वचः॥ विभ्यतीधीवरेभ्यो याऊ यथैव निमज्जति॥३ लक्ष्मी यादोनिधेः समुद्रस्य यादः ऊलजंतु अदो
बवः दा दोचितं॥ नो यतो धीवरेभ्यो विचक्षणेभ्यो बिभ्यती त्रस्यंती जने बकद्वये घ व निमज्जति तिष्टति॥ इतिसुबोधमेत
त्पद्यं॥ पानीयं पातुमिच्छामि त्वत्तः कमललोचने॥ यदि दास्यसि नेच्छामि नो दास्यसि पिबाम्यहं॥४ कस्यापि॥ यदि दासी अ
सि नेच्छामि॥ नो दासी असि पिबामि अहं॥ इतिसुबोधमेतत्पद्यं॥ नदीजलं केशव नारिकेतुर्नगाह्वयो नामनगारिसूनुः॥ २८
एषोंगनावेषधरः प्रमाथी जित्वा वयं नेष्यति गाधगावः॥५॥ बालनारतस्या नाम नो नदी जलं भीष्मः॥ एष दृश्यमानः अंगना
वेषधरः स्त्रीरूपधारी॥ केशवनारिकेतुः वानरध्वजः॥ नगाह्वय अर्जुन नामा यतः किंभूतः॥ नगारिसूनुः इंद्रपुत्रः॥ नोः
कौरवाः अयं प्रमाथी हंता॥ अद्य वो युष्मान् जित्वा गावः नेष्यति॥ इतिसुबोधमेतत्पद्यं॥ चंचद्द्वादशनीलनीरजयुतं स प्तां
= पश्यद्यो क्षान्त्रि उरदह नैश्च पदं पल्लवं ड स्तु प्राप्य ह्रदं तु जगवलयं पर्वते राजहंसा॥४॥ नारीविशालु पतिधरं जायते च वल्लभ्यां द्विं दं वन्ध्या ४ प्रणमति हरे नीलाणी या कन्देल
= कस्यापि॥१॥ अयं श्लोक ४ वसुनिःपादे ४ आदि पदानुक्रमतः ४ व्याख्या समंजसा न वति॥ इति दुरन्वयः॥ नुत॥

भुजो द्भासितं नित्यं षोडशशोणपद्मरुचिरं धात्रा निशं सेवितो क्षीरांभोधि गृहं सहस्रदलसत्पर्यंकविश्रांतियत्पायाद्वः कमलां
गसंगिशयनं तन्नीलरोचिर्महः॥॥ शार्ङ्गधरस्य॥ अस्य व्याख्या॥ तन्नीलरोचिः श्यामप्रभां महः तेजः कृष्णलक्षणं वो युष्मान् पायात् = लं २
त्॥ पुनः किंभूतं कमलांगसंगिशयनं लक्ष्मीसनाथशय्यां॥ पुनः किंभूतं सहस्रदलसत्पर्यंकविश्रांतिसहस्रफणदिव्यशयन
शेषस्थितं॥ पुनः किंभूतं॥ क्षीरांभोधिगृहं दुग्धसमुद्रनिवासं॥ पुनः किंभूतं॥ धात्रा नाभीसरोरुहस्थेन ब्रह्मणा अनिशं सेवितं
अध्यासितं॥ पुनः किंभूतं॥ षोडशशोणपद्मरुचिरं षोडशारुण कमलमनोहरं॥ षोडशशोणपद्मा नो विहृतिः॥ चत्वारो हस्ता
चद्वौ चरणौ विष्णोः तावंत एव ब्रह्मणः॥ द्वौ करौ द्वौ चरणौ लक्ष्म्याः॥ एवं षोडशशोणपद्मरुचिरं॥ पुनः किंभूतं॥ नित्यं अविनाशिनं
पुनः किंभूतं॥ सप्तांबुजोद्भासितं॥ सप्तकमलशोभितं॥ सप्तांबुजानां विहृतिः॥ चत्वारि मुखानि ब्रह्मणः॥ एकं नाभिसरोरुहं
एकं विष्णोर्मुखं॥ एकं लक्ष्म्या मुखं॥ एवं सप्तांबुजोद्भासितं॥ पुनः किंभूतं॥ चंचद्द्वादशनीलनीरजपुंजं शोभमानं द्वादशनी
लोत्पलयुक्तं॥ द्वादशनीलनीरजानां विहृतिः॥ अष्टौ नयनानि ब्रह्मणः॥ द्वे विष्णोः द्वे लक्ष्म्याः॥ एवं चंचद्द्वादशनीलनीरजयुतं॥ अ
त्र अद्भुतिरलंकारः॥ इतिसुबोधमेतत्पद्यं॥ विकसितनयनाभ्यां कौरवं पंकजं च श्लथयति चरणाब्जं ब्रह्मचर्यं पयोधेः॥ उरसि
लसति यस्य श्रेयसां संप्रदायः स फणिनमधिशेते पद्मया पद्मनाभः॥१॥ अनिराम पश्वप तेः॥ अस्य व्याख्या॥ स पद्मनाभः पद्म
या सह फणिनं शेषं अधिशेते॥ यस्य नयनाभ्यां चंद्रसूर्यलक्षणाभ्यां कैरवं पंकजं च विकसति॥ यस्य चरणाब्जं गंगाजनकं प

योधः ब्रह्मचर्यं श्लथयति दूरीकरोति। यस्य उरसि श्रियः सांप्रदायः कौस्तुभमणिर्लसति। एवंविधः पद्मनाभः फणिनं अधि
शेते। अत्रापह्नुतिरलंकारः। इति सुबोधमेतत्पद्यं॥ इति शा॰ प्रहेलिकापह्नुतिकूटाख्यानपरिच्छेदः॥ ॥अथ क्रियागु
प्तकर्तृगुप्तकर्मगुप्तसंधिगुप्तबिंदुमतीचित्रभाषाचित्राख्यानो। आगतः पांडवाः सर्वे दुर्योधनसमीहया। तस्मै गां च सु
वर्णं च रत्नानि विविधानि च॥१॥ कस्यापि। यः धनसमीहया आगतः तस्मै सर्वे पांडवाः गां सुवर्णं च रत्नानि विविधानि च
अडुः ददति स्म। इति क्रियागुप्तं। गौरीनरवरसा दृश्यं श्रद्धया शशिनंदनः। इहैव गोप्यते कर्ता वर्षेणापि न लभ्यते॥२॥ शङ्का
मः तं हंतीति शङ्कहा ईश्वरः। अत्र कर्तृगुप्तं॥ अन्नवस्त्रसुवर्णानि रत्नानि विविधानि च। ब्राह्मणेभ्यो नदीतीरे ददाति ब्रजसंचरो॥३॥ हे ब्रा २९
ह्मणाः भ्यः सष्टहः। अत्र कर्मगुप्तं॥ एहि हे रमणि पश्य कौतुकं धूलिधूसरतनुं दिगंबरं। सापि तद्वदनपंकजं पपौ भ्रातकं कमपि
किं न बुध्यसे॥४॥ कस्यापि। कौ पृथिव्यां कौतुकं बालकं॥ इति कर्मगुप्तकं॥ पिबतस्ते शरावेण वारि कल्हारशीतलं। केनैतौ
दुर्विदग्धेन हृदये संनिरोपितौ॥५॥ शरौ बाणौ। एणं हरिणः। इति संधिगुप्तकं॥ वटवृक्षो महानेष मार्गमाहत्य तिष्ठति। २९
च तावद्वयं यान गंतव्यं यावद्वायत्र गच्छति॥६॥ कस्यापि। बटो ब्राह्मण स्तब्धन [illegible]कः। इत्यपि संधिगुप्तकं॥ नमयागो रसाज्ञिज्ञं
वेतः कस्मान्न जल्पति। अस्थानरुदितैरेभिरलमालोहितेक्षणे॥७॥ दंडिनः। नानिषेधो मिमम। आगो रसाज्ञि ज्ञं अपरा
धरसज्ञा इत्यपि संधिगुप्तकं॥ ॥अथ बिंदुमती॥ त्रिनयनचूडारत्नं मित्रं सिंधोः कुमुद्वतीदयितः। अयमुदयति द्यु

म्नमणिः पूर्णस्त्रणीवदनोपमश्चंद्रः॥८॥ [illegible] इति बिंदु
मती॥ ॥अथ चित्रं॥ विश्वस्य हेतुरमरैर्बहुगीयमेयं विश्वं नवेशाचरत्रि वे त्रिगुणात्मकं [illegible] विद्यो मतोपि परमां प्रथमं वदंति।
यं योगिनस्तुतिपराः प्रणिधानदृष्ट्या॥९॥ शार्ङ्गधरस्य। अस्य वसंततिलकाछंदसो दुर्गास्तुति रूपस्य पद्यस्य चतुर्णामि
पि पदानां षष्ठसप्तमाष्टमाक्षरलोपेन इंद्रवज्रावृत्तं शिवस्तुतिश्च जायते। नमामि मामनोनुन्नमानं मुनिममानिनं। नानान
नममानाममभिमानामुमेनं मुं॥१०॥ शार्ङ्गधरस्य। नमामि नमस्करोमि। कं उं विष्णुं न केवलं उं विष्णुं उमेनं पार्वतीनाथं हरिह
रमित्यर्थः। किंभूतं मामनोनुन्नमानं। मा लक्ष्मीः तस्याः मनसः नुन्नः अपहृतः मानो येन स तथा तं। लक्ष्मीचांचल्यगर्वापहर
णं। पुनः किंभूतं मुनिं योगीश्वरं। पुनः किंभूतं अमानिनं। नास्ति मानो यस्य सो तं॥ पुनः किंभूतं नानाननं। नानाविधानि आ
ननानि मुखानि यस्य सो तं। दशावतारवादनेकविधमुखं। पुनः किंभूतं। अमानामं। अमानं अकाशं अमतिक्रमतीति अ
मानामस्तं। पुनः किंभूतं। नामानं ब्रह्मस्वरूपं। एवंविधं उं उमेनं हरिहरं नमामि। द्विस्वरः। तारतारतरैरेतैरुत्तरोत्तरतो रुतैः।
रतार्त्रीति त्रिरीरोति तीरे तीरे तरौ तरौ॥११॥ द्विस्वरः। कालिदासकवेः। नागविशेषशेषशेषशेषैर्हृतेजगति। हंसपस्तिकाले पसं३
काले काले कालेघने स्तुतिर्नवर्त्तिं॥१२॥ देवेश्वरस्य सानुप्रासः लीलास्मितेन शुचिना मृदुनोदितेन व्यालोकितेन लघुना
गुरुणा गतेन। व्याजृंभितेन जघनेन च दर्शितेन सा हंति तेन गलितं मम जीवितेन॥१३॥ दंडिनः। सानुप्रासः। मधुरया मधु

बोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया॥मधुकरांगनया मुहुरुन्मदध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे॥१४॥ माघकवेः॥ कठि
नानुप्राससहितं॥ चतुर्थपदोत्तयमकं॥ आम्नायानामाहांत्या वाग्गी॥ तीनीती नीती प्रीती॥ नोगोरोगोमोदोमोहो॥ ध्येये वेछे
द्धे मे देशे॥१५॥ दंडिनः॥ चतुर्मात्रिकं॥ विद्युन्मालाछंदः॥ अस्या व्याख्या॥ आम्नायानां वेदानां अंत्या वाक् उपनिषत् आह कथय
त्। किं आहानीती ईती प्रीती नीती। नोगः रोगः मोदः मोहः॥ क्वे मे वसुनेदेशे आत्मा परमात्मना ध्येये इच्छे दितिचित्रालि॥ ॥
अथ नामचित्रं॥ उत्संगकंडितोरुकटारीनाजिराउत्तुंगनयंकरमालाः॥ सेउपायकगणाजयतौस्त्वं गाणगोहरमिलोदूवा
ली॥ कस्यापि॥ अस्या व्याख्या॥ हे राजन् त्वपायकलोकगणाः सेवकाः॥ उत्संगकंडितोरकटारीनाजिराः सन्॥ उत्संगा
न्निमुदिताः कलितोरुकटाः सज्जितस्थूलकपोलाः ये अरीणां शत्रूणां गजाः तेषां यो सो आजिः संग्रामः तैरीतिदर्दितिति उत्सं
गकलितोरुकटारीनाजिराः॥ उत्तुंगयंकरमालाः नुरुटीनीषणललाटाः सं ढौतेः पायकगणेः इलावः स्थूरस्कंधः इवा
ली जितकंदर्प स्वेअंगो हरेअंगो ग्रहं यथास्यात्तथा एवं तो दृष्टी जयोपरदेशा नरआलीयां रूपो॥ नूनं वादलछाहरवेह पसरी ३०
निशाणशद्दखरः शद्दु पांडिलुटालितो टिहणि सौ एवं नणंतुरुटी कूटेगर्वघराम घालिसहसारे कंतमेरे कहि
कंठेपाग निवेशराजा हशरणंश्रीमल्लदेवप्रभुं॥१७॥ श्रीकंठपंडितस्य॥ इति नामचित्रं॥ इति श्री क्रियागुप्तकर्तृगुप्तकर्मगुप्त
संधिगुप्तबिंदुमतीचित्रनामचित्राख्यानपरिच्छेदः॥ ॥अथ प्रश्नोत्तराख्यानं॥ तेषु अंतरालापाः॥ गच्छतिकाजिवक्रोड

तनिजतनवः का जिनत्रिस्वक्कलेकिंस्याद्योब्यंविकल्पेकककचनित्तनरवैःकिंनृसिंहेनभिन्नो॥ कीदृक्स्त्याः प्रस्तुतिः किमनल
- कलुखैर शमनं कान्नृपैः पालनीया। को वैद्यः कः प्रमाष्टि त्रिभुवनकलिलं स्वर्धुनीवारिपूरः॥ कस्यापि॥ स्वः॥ धुनी॥ वा॥ रि॥ पूरः॥ पुनर
पि अनुलोमेन॥ स्वधुनी॥ वारि॥ हः॥ अः॥ पुनरपि सर्वं॥ स्वर्धुनीवारिपूरः॥ पुंसः संबोधने किं विदधति किरणाः केभ्यो नि
षक्तिः का मूर्च्छाते रिपूणां नरवरनरकं को वधीद्दो वकंकिं॥ के वा वर्षासु नस्युर्बिसमिव हरिणा किं नखाग्रे विभिन्नं को वामा
र्गविसर्पन्नविघट्टयति तरूत्नर्मदावारिपूरः॥ नः॥ मदा॥ वारि॥ पूरः॥ पुनरप्यनुलोमेन॥ नर्मदावारिपूरः॥ पुनः सर्वं॥ नर्मदावा
रिपूरः॥ केभूषयंति स्तनमंडलानि कीदृग्युमाचंद्रमसः कृतःश्रीः॥ किमाहसीता दशकंठनीतां हारामहादेवरतातमातः॥ उ॥
हाराः॥ महादेवरता॥ तमातः॥ पुनः सर्वं॥ हारामहादेवरतातमातः॥ रवेः कवेः किं समरस्य सारं कृषेर्भयं किंप्रमुखं वितिष्ठंगाः॥ ख
ला इयं विष्णुपदे च केषां भागीरथीतीरसमाश्रितानां॥ भाः॥ गीः॥ रथी॥ इतिः॥ रसं॥ आश्रितानां॥ पुनः सर्वं॥ भागीरथीतीरसमा
श्रितानां॥ कः प्रार्थ्यते मदनविह्वलया युवत्या नातिक्षुद्रकमपेति कथं बतायुः॥ कानादरो भवति केन विराजते कैबा
ला स्त्रिः किं फलमुदाहर नालिकेरं॥५॥ ना॥ अलिके॥ अरं॥ पुनः प्रतिलोमेन॥ रंके॥ अलिना॥ पुनः सर्वं॥ नालिकेरं॥ कस्य
मरौ दुरधिगमः कः कमले कथय विरचितावासः॥ कौ स्तुष्पति चामुंडारिपवस्त्वे वद कृतो भ्रष्टाः॥ धर्मदासस्य॥ आयुष्कर
जातिः॥ कस्य जलं बस्या कः भ्रमरः के शिरोभिः कृतः पृथिव्याः॥ नलिनीदलगतजललवतरलं किंयौवनं धनमथायुः॥

समप्रीघ्नोस्थितम ४ कस्तस्यकोनिजं राज्ञ ८ कीर्ति ८ तिकरंग शावनयनाराजो हितायेदक्षः ४ विश्वंकः ४ युजते लिमोदनिवहं किंको त्रशम्भ इतिमं त्रश्नो त्तरम
= एदेकिंस्यात्तदाशीर्वचिः ८ ॥१३॥ कस्यापि ॥ सुराचिः ॥ द्विजयः ४ ॥ अमराः ४ वह्नत्वैर्मिसविवः ४ ॥ विरं ॥ दिनराजीवं ॥ पवनः ४ ॥ इति बाह्यालापपद्यं ॥ ॥ छ ॥ अन्यग्रंथात्

= करके राज्ञा धरैनिकरानुकारिणः सज्जनाए वा ७ कस्यापि ॥ किंक्रूरं स्त्रीहृदयं किं हितः प्रियहितायदारगुणः ॥ कः कामः संकल्पः
किंदुःकरं साधने प्रज्ञा ॥ ८ ॥ दंडिनः ॥ अथ प्रश्नोत्तरे बाह्यालापाः ॥ नीवेश्ययावनीवाणीकाकः स्पात्सु मंदो जने ॥ शोभो
रावरणं किं कंजते तौ व्याधयो नरा ९ ॥ श्रीहरिहरदेवानां ॥ प्रश्नोत्तरे किं ॥ अवेलानोऽज्जिनो अबेलोनः ॥ अञ्जिनो पुनः स
र्वं अवेलानोऽजनो ॥ कस्मिन् स्वपिति के सारिः का वृत्तिरधमाहृणां ॥ किंभूते पितरं बालः किंदृष्ट्वा रमते मनः ॥ १० ॥ प्रश्नस्यो
त्तरं किं ॥ शेषे सेवा वा परस्त्री ॥ शेषा सेवा ॥ बा ॥ परस्त्री ॥ अथ प्रश्नोत्तरेषु उक्तिप्रत्युक्तयः ॥ कियन्मात्रे जले विप्र जानुद
घ्नं नराधिप ॥ तथापीयमवस्था ते न हि सर्वत्र वादृशाः ॥ ११ ॥ प्रथमे पदे तृतीयपदे च नदी मुत्तितीर्षोर्भोजराजस्योक्तिः
द्वितीयपदे चतुर्थपदे च राजदर्शनार्थं छ काष्ठभार वहपंडितस्य प्रत्युक्तिः ॥ भूरिभारभराक्रांत बाधति स्कंध एष
ते न तथा बाधते स्कंधो यथा बाधति बाधते ॥ १२ ॥ पूर्वार्द्धं मृगयायाम् गृहमागच्छतः शिबिकारूढस्य भोजस्य उक्तिः ॥ उ
त्तरार्द्धं च राजदर्शनार्थं [illegible] शिबिकावाहक पंडितस्य प्रत्युक्तिः ॥ यदेतच्चंद्रांतर्जलदलवलीलां वितनुते तदाचष्टे
लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा ॥ अहं त्विंदुं मन्ये त्वदरिविरहाक्रांततरुणीकटाक्षोल्कापातव्रणकिणकलंकांकि
ततनुं ॥ १३ ॥ पूर्वार्द्धं रात्रौ चंद्रमसो वर्णयतो भोजराजस्य ॥ उत्तरार्द्धं च राजदर्शनार्थं छ चौरपंडितस्यो इदमनुचित 32
मक्रमश्च पुंसां यदिह जरास्वपि मान्मथो विकारः ॥ इदमपि च न कृतं नितंबिनीनां स्तनपतनावधि जीवितं रतं वा ॥ १४ ॥ पूर्वा

र्द्धं तते निर्भोजस्य जो तेन विमाने ना उ गारिकृष्ट दानाप्युकुल्योऽमाय्यः श्रीविक्रमस्य पुण्यपत्रं स्थापितिनत्र पुण्यपत्रे प्रथमतो दृष्टवानेवं दत्तं ॥ छ ॥ स्वच्छ मकन वितर्वस्त्र
= राजजलेया वितेमागधः ४ प्राह ॥ वक्रो भोजे सरस्वत्यधिवसति ॥ छ ॥ प्रश्ना दृष्टो हाटककोटवइति ॥ छ ॥

र्द्धं सारिक्रीडौ कुर्वत्याः शीलाग्रहारिकायाः ॥ उत्तरार्द्धं च भोजराजस्य ॥ अक्षो हाटककोटस्य त्रिनवृतिर्मुक्ताफलानां तुला
= अन्यानामयुक्ते २ पंचाशन्मदगंधलुब्धमधुपक्रोधोद्धुराः सिंधुराः ॥ लावण्योपचयप्रपंचचतुरं पण्यांगनानां शतं दंडे पांड्यनृपेण ढौकितमि = ३३
दं वैतालिकायार्पय ॥ १५ ॥ निखिलमपि प्रविज्ञापयतो भांडागारिकस्योक्तिः ॥ वैतालिकायार्पयेति च सप्तसु दशराणि वै
तालिकगीतदत्तकर्ण विक्रमादित्यस्य प्रत्युक्तिः ॥ अलमतिचपलत्वात्स्वप्नमायोपमत्वात् परिणतिविरसत्वात् संग
मेन प्रियायाः ॥ इति यदि शतकृत्वस्तत्त्वमालोकयाम स्तदपि न हरिणाक्षीं विस्मरत्यंतरात्मा ॥ १६ ॥ पूर्वार्द्धं शिलादत्तो गुरो
रुक्तिः ॥ उत्तरार्द्धं च राजकन्यानुरक्तस्य विल्हणस्य जिह्मिलेखः प्रत्युक्तिः ॥ अंगणं तदिदमुन्मदद्विपश्रेणि शोणितविहारि
णो हरेः ॥ उल्लसत्तरुणकेलिपल्लवां सत्र्कि किंत्वडति किंमतंगजः ॥ १७ ॥ पूर्वार्द्धं तच्चित्रपरीक्षिकाया राजकन्याया उक्तिः
उत्तरार्द्धं तदनुरक्तस्य विल्हणस्य प्रत्युक्तिः ॥ इति श्रा० प्रश्नोत्तरेषु अंतरालापबाह्यालापोक्ति प्रत्युक्तिपरिच्छेदः ॥ ॥
अथ जातिः ॥ मेदुलीकृत बर्हाणि कंठैर्मधुरगीतिभिः ॥ कलापिनः प्रनृत्यंति काले जीमूतमालिनि ॥ १ ॥ कलक्वणितगर्भेण कं
ठेनाघूर्णितेक्षणः ॥ पारावतः परावृत्य रिरंसुश्चुंबति प्रियां ॥ २ ॥ दंडिनः ॥ स्थित्वा स्थैर्यादुपांभः सम जठरशिरा चक्रपृष्ठिर्मुद्रा
= यर त्रं भूत्वा सं [illegible] कतीरः कतिचिदपि पदान्युच्चकैः कुंचितांघ्रिः ॥ पश्चाद्ग्रीवां प्रसार्य चरितगतिरपां मध्यमा विश्य [illegible] तीमू
र्द्धकंठः कंपमपि शफरीस्फारिताक्षो बको ॥ ३ ॥ गोविंदराजदेवानां ॥ न्यंचच्चंचलचंचुचुंबनचलत्शूलाग्रमुग्धे पत्त [illegible] चक्राका
= निरर्थ [illegible] नागतं नलिन्यायायानष्टिर्दृष्टीं हिनीं [illegible] ॥ उत्पत्तिर्विदारपिनिः ४ प्रलेपकृष्टा प्रदृष्टानलिनीनयेन ॥ ४ ॥ पूर्वार्द्धं विल्हणस्य उत्तरार्द्धं राजकन्यायाः ॥ ५

स्कराल केसरसटास्फारस्फुरत्कंधरं॥ वारं वारमुदंच्य चंचलघनांत्रश्यामलखद्गुल्मयोर्दृष्ट्राकर्कटयोर्द्वयोः स्थितिरिति क्रूर
कर्मसु ध्यतो॥४॥ वरकच्चेः पक्षानुक्षिप्य धुन्वन्सकलतनुरुहाभोगविस्तारितात्मा प्रागेवोड्डीननिद्रः स्फुरदरुणकरोद्भासितं
स्वं निरीक्ष्य प्रातः पांथायनीडस्थितिचपलतनुर्घर्घरध्वानमुच्चैरुड्डीयं सूर्यकाय्योन्नतविकटसरः कुक्कुटो रारटीति। कस्या
पि। आलोकत्रस्तनारीकृतसभयमहानादधीवज्जनौ युवा प्राप्तद्वारं प्रवेशं प्रचुरकलकलाकर्णनस्तब्धचक्षुः। काष्ठदंडग्रहा
णोत्पतिमुखरजनैस्ताडितो लोष्टघातैर्नीरूः सर्पो गृहस्य नाधिगतविवरः कोणतः कोणमेति। ६ दिविरकिशोरस्य। धूली
धूसरतनवो राज्यस्थितिरत्नकल्पिते कल्पपाः। कृतमुखवाद्यविकाराः क्रीडंति सुनिर्भरं डिंभाः॥७॥ कस्यचिद्गृहस्य। आया
तोत्लवतः पितेति सहसा मातुर्निशम्योदितं धूलीधूसरितो विहाय शिशुभिः क्रीडारसं प्रस्तुतं। दूरान्निर्भरमुखं सयः प्रसा
र्यसलिलं बाहुद्वयं बालको नांधन्यस्य पुरः समेति पुरस्या प्रीत्या रटन्नुर्घर्घरं॥८॥ अष्टर्वारं नोपि प्रतिविंबुकदेशांकरतले
प्रतिज्ञायां कुर्वन्स्तुवति मुहुरशं स्निग्धलरलं। कुमारो हुंकारात्परिषदि समा[illegible]नाम गणयन्नुज्जो वक्तुःपरपन्नृवय ३२
सिकां तिं वितनुते॥९॥ शार्ङ्गधरस्य। खड्गहस्तोरिमालोक्य हर्षामर्षसमन्वितः। भूरः पुलकितोरस्कनेत्रो हसति जृंभते।
१०॥ लक्ष्मीधरस्य। गायति हसति यनृत्यति हृदयेन धृतां प्रियां विचिंतयति। समविषमे वन विंदति गृहगमनसमुत्सुकः
पथिकः॥११॥ मातर्धर्मपरे दयां कुरु मयि श्रांते द्यवैदेशिके द्वारालिंदककोणके सुनिभृतं यास्यामि सुप्त्वा निशि॥ इ

त्युक्ते सहसा प्रचंडगृहिणीवाक्येन निर्भर्त्सितः स्कंधं धूय[illegible]तापज्वालमुष्टि विनवः पांथः पुनः प्रस्थितः॥१२॥ रविदत्तस्य॥ न
द्वंते सदृशां यदध्वगशतैः कीर्तिस्थिरा वोढुमप्यते स्थाने कूपमनुत्तमं सुकृतिना दानेन कर्पोज्झितः। इत्यालोक्य च्छत्रं रौद्रशाक
रुणया श्रीता तुरेण सुतः पांथो नैकपलालमुष्टिकृविना गर्व्यते हालिकः॥१३॥ कस्यापि। विलासमस्तृणो लुसन्मुसलकलो
लदोः कंदलीपरस्पर परिस्खलद्वलयनिस्वनोद्धुराः। लसंतिकलहुंकृति प्रसभकंपितोरस्थलत्रुटद्गमकसंकुलाः कल
मकंडनीगीतयः॥१४॥ विज्ञाकस्याः। अकर्षन्निव गां वमन्निव दिशो पार्श्वार्धमुद्भ्रन्निव स्वीकुर्वन्निव खं पिबन्निव दिशो
वा पूर्वैमुखन्निव स्त्रागारप्रकरीं स्पृशन्निव भुवं छायामसृष्यन्निव प्रेंखच्चामरवीज्यमानवदनः श्रीमान्हयो धावति।
१५॥ सिंहदत्तस्य। पुरो तुन्नः पश्चाद्व्रजति विध्वस्तश्च किततनुः समुत्पत्योत्थानः पतति पथि लोकोत्थ विश्रांतो हयः किं विकृष्टे
ष्य दिनपतिपरीक्षिक मृदहो कशाघाते निष्टत्यथ चरणघातेन खनति॥१६॥ स्थलिसहस्रात् आघ्राया घ्रायगंधं विकटमुख
पटोदर्शयन्दंतपंक्तिं ग्रीवत्युन्मुखे नादो मुकुरपि चरसाक्रष्टया पृष्ठलग्नः। गर्दभ्यापादघाते द्विगुणितसुरतप्रीतिरारूढ शि
श्नो वेगादारुह्य स्कंधेन्नवतरति खरः खंडितेच्छश्चिरेण॥१७॥ मयूरस्य। प्राचा श्रोणीमकुल्या विततमन्निमुखं वक्त्रसंकोचवेगं
स्थित्वा सूर्यं निरीक्ष्य प्रविकसितसरोजह्वयहृत्यहर्मौ स्फुरेण। बुं[illegible]कारान्प्रकुर्वन्मणिसकलनिभं चालयन्नेत्रयुग्मं छागश्चा
हूननेका श्रुरवविरोमन्मयांधः करोति॥१८॥ कस्यापि। पार्श्वास्फालावलेपाच्चडुलितचरणो ह्रेषिताकारादेशः संघट्टा

रोपकोपप्रकटितरसनापल्लवा ८ लीढसृक्काः। किं विस्मारीकृतास्यः स्फुरदधरपुटः स्फारिताताम्रचक्षुर्घोराघातभिलाषा
दपसर निकषं दर्शयन्नेषमेरव॥१९ शाकवर्मणः॥ ग्रीष्मादित्यकरप्रतप्तसिकतामध्योपविष्टः सुखं शेते गौरखरो मरुस्थ
लभुवि प्रोथं निधाय द्वितो। गुंजत्काहकंकटकाहतमरुद्भूतोत्पतद्धूलिभिः छिन्नांगः कलासको पि निस्थितं मार्गं डिमु
द्वीक्ष्यते॥२०॥ मार्गे देहि पदं निधेहि निभृतं तं शब्दमाकर्णय स्थाने वारय कुंदलालकलकलः कोयं सखे तावकः॥ इत्यन्योन्य
मनेकधामृगवधव्यापारपारंगमैर्व्याधैः कोप्यधिको रसः प्रतिपदं जल्पैर्द्विरुत्पाद्यते॥२१॥ घुष्यकोस्य॥ वामस्कंधनिष
णशार्ङ्गजटिलप्रोतार्पिताधोमुखस्पंदच्छोणितलंबमानशशकाञ्चेणीस्यलब्धामराः। ज्यां तत्प्रोतकपोतपोतनिपु
तद्रक्ताक्तनीरकां सोपरस्पल्करिकं भग्नेदजनिताकं दाह्युलिंदा पुरः॥२२ हे मेंद्रस्य गर्जन्हरिः सो न सिंशैलसैन्य कुंजे
प्रत्यध्वनीनाम् मत्तांन्निरम्यापदेबवं धक्रमि सरोषः प्रतर्कयन्नन्यमृगेंद्रनादं॥२३ नष्टस्वामिनः॥ लीढव्यस्तैः स्व विपां ३३
=नाहरि= दुरागृ नखैः यो राकर्ण दीर्णमुखं विन्यस्याग्निमयो युगे चरणयोः सद्यो विनिद्धद्विपः। एतस्मिन्मदगंधवासिततटः स्या
वज्ञा तिर्यग्विलक्षकंधूतलोलमधुपः कुंजेषु शेते हरिः॥२४॥ अंभो मुक्तांसलिलमुद्वमतो निशीथे तालीवनेषु निभृतस्थितकं
र्णताला। आकर्णयन्तिकरिणोर्धनिमीलिताक्षा धारारवान्दशनकोटिनिषण्णहस्ताः॥२५॥ कस्यापि॥ नयनपथनिरो
धकौधानिर्धूतन्मालभ्रमदविरलरोमस्तोमबद्धांधकारः॥ क्रमिकवलनलोलो न्नखातवल्मीकरंध्रोच्छितफणिफणघाते
कंदलस्तुक्कपालेस्यादुपरागिनवांक्रः कलधूनो केदलातुल्लग हृद्धविरोधप्यारितिविश्वः॥

रुच्छलत्येषनक्र॥२६ मदनस्याय दर्कांशुक्रांतः स्फुरदरुणपुष्पोदरधिया प्रविष्टो नासांतः क्वणितमलिडिंभः प्रकुरुते। क
पिः स्थित्वा स्थित्वा तदिदमनुश्वप्य च चकितो धुनोत्यास्यं रौति प्रचलति चलत्युच्छलति च॥२७॥ गर्जद्यामेघधीरं प्रमथश
नेकै डुमैर्लीनत्य देहं शृंगाल्यां लापयन्तावनिमुखमवनिं दारयंतौ खुराग्रैः। मंदं मंदं समेत्य स्थिरनिहितपदं दत्तघातौ
सरोषं युध्येते चालयंतौ कुटिलितमसकृत्पुच्छमेतौ महोक्षौ॥२८॥ कस्यापि॥ आहत्याहत्य मूर्ध्ना द्रुतमनुपिबतः प्रस्नुतं मा
तुरोधः किंचित्कुब्जैककजानोरनवरतचलच्चारुपुच्छस्य धेनुः। उत्तीर्णं तर्णकस्य प्रियतनयतया दत्तहुंकारमुद्रा विस्रसि
क्षीरधारालवशबलमुखस्यांगमापृच्छिलेढि॥२९॥ मयूरस्य॥ इति श्रा० जातिवर्णनपरिच्छेदः॥ ॥अथ सदाचारः॥ श्रोत्रियं सु
नगां मग्निं साग्निं गोधां र्मिकं नदीं। प्रातरुत्थाय यः पश्येदापद्भ्यः स प्रमुच्यते॥१॥ पापिष्ठं दुर्भगामंत्यं नग्नमुत्कृत्तनासिकं। अपि
घर यं प्रातरुत्थाय पश्यन्कलिमवाप्नुयात्॥२॥ प्रतश्मे विरेके च वांतो च्छुरकर्मणि। दुःस्वप्ने दुर्जनस्पर्शे स्नानमात्रं विधीयते॥३
उदक्यापतितं म्लेच्छं चांडालं न्यंजिन्नाषणो। मार्जारमूखकस्पर्शे विण्मूत्रोत्सर्गदर्शनो घ॥ अश्रुचीकूतेऽश्रुपाते कलहे श्वा
=पसर्पणे= सकासयोः। रथ्याप्रदर्शने यांगे क्षुतेनि मुपस्पृशेत्॥५॥ ऊर्ध्वा दावमना भावेनास्करस्यावलोकने। स्पृशेदासाईतृण
गोगोविट्शूद्रहस्तिणष्ठु तीर्थे देवाधिकारिणा छेभावथि कर्मच्छाद्विजानपि। विलोक्योपस्पृशेत्स्पृष्ट्वा सवासाजलमाविश
त्॥७॥ अजाश्वौ मुखतो मेध्यौ गावो मेध्यास्तु पृष्ठतः ब्राह्मणाः पादतो मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु सर्वतः॥८॥ नास्ति यज्ञः स्त्रि

नेः वसस्प उस्पान्न नः॥
नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनैः फलपातने। वत्सः प्रस्रवने मेध्यः श्वा मृगग्रहणे शुचिः॥५॥

यः किंचिन्न व्रतं नोपवासकः। या तु भर्तरि शुश्रूषा त[illegible] स्वर्गं जयत्यसौ॥९॥ मृते भर्तरि या नारी ब्रह्मचर्ये व्यवस्थिता। मृता सा
लभते स्वर्गं ~~[illegible]~~ यथा ते ब्रह्मचारिणः॥१०॥ तिस्रः कोट्योर्धकोटी च यानि लोमानि मानुषे॥ तावत्कालं वसेत्स्वर्गे भर्तारं या
नुगच्छति॥११॥ व्यालग्राही यथा व्यालं बलादुद्धरते बिलात्। एवं पतिं समुद्धृत्य नारी स्वर्गे प्रमोदते॥१२॥ पृथक् चितां समारुह्य न वि
प्रा गंतुमर्हति। सर्वदेहेन या याति तस्या लोकाः सनातनाः॥१३॥ शुचिर्भूमिगतं तोयं शुचिर्नारी पतिव्रता॥ शुचिः क्षेमकरो राजा
संतोषी ब्राह्मणः शुचिः॥१४॥ गच्छेदेको न पंथानं स्वयं नोपानहो हरेत्। शिरसा न वहेद्भारं न प्रधावेत वर्षति॥१५॥ न स्नानमा
चरेद्भुक्त्वा नातुरो न महानिशि। न वस्त्रैः सह नाजस्रं नाविज्ञाते जलाशये॥१६॥ न धायच्च परिभ्रष्टं पश्चाद्वर्तसमुत्थितं।
गतप्रत्यागतं पश्चात्तत्तोयं परिवर्जयेत्॥१७॥ ब्राह्मणप्रजा गोमहिष्यः सूताः शुध्यन्ति वोदकाः। न द्यः शुद्धा दशाहेन सुरापो
भूमिगा नवाः॥१८॥ प्रवहद्ब्राह्मणं तोयं तडागं क्षत्रियोदकं। वापीकूपगतं वैश्यं शूद्रं चागृहनोदकं॥१९॥ अस्पृश्यात्मा ३४
नेन वीक्षेत नावगाहेत्पयोनिधिं। संदिग्धनावं नारोहेन्न बाहुभ्यां नदीं तरेत्॥२०॥ शीतास्त्वप्सु निषेव्यो स्मामंत्रसेन
रसं स्मृताः। स्नानं गृहेऽपि कुर्वाणः प्राप्नोति स्नानजं फलं॥२१॥ नाग्निं मुखेनोपधमेन्नाधः कुर्यान्न लंघयेत्। नामेध्यं प्र
क्षिपेद्वह्नौ न च पादौ प्रतापयेत्॥२२॥ देवालयं चचत्वरं च नक्तं सेवेत न द्रुमान्॥ शून्यागारं वीथ्यग्रं च हं श्मशानं च दिने घपि॥२३॥
जलं पिबेन्नांजलिना शयानं न प्रबोधयेत्। परान्नं वा वरं तीर्णं धयंतीं च न वारयेत्॥२४॥ शय्यादीपाधमस्तंभ छायां दूरेण संत्य
जेत्।

नर्मालापेन कुर्वीत धीमान्सह हनेः सहा॥२५॥ नोर्ध्वजानुश्चिरं तिष्ठेन्नस्यादुत्कटुकासनः। न नासिकां विकुष्णीयान्न स्वयं कर्तयेत्
न्नखान्॥२६॥ सर्वथा संत्यजेद्दादनं केचिन्मर्मणि स्पृशेत्। सर्वान्परित्यजेदर्थान्स्वाध्यायस्य विरोधिनः॥२७॥ कुर्यात्स्वर्णं सदा धा
र्यं बहिर्माल्यं न धारयेत्। नागं बिभृयात्पुष्पं नात्मार्थं गुंफयेत्स्रजं॥२८॥ नित्यमामलके लक्ष्मीर्नित्यं हस्तिगोमये। नित्यं शं
खे च पद्मे च नित्यं शुक्ले च वाससि॥२९॥ बालार्कप्रेतधूमे च वृद्धा स्त्री पल्वलोदकं। आयुःकामो न सेवेत रात्रौ च दधि नो जनः॥
नो संगे न क्षये लक्ष्मा मौलिं भूमी न संस्पृशेत्। कचिउ छेन्न वो छिष्टः परस्परं ज्योतींषि नाशुचिः॥३१॥ ब्राह्मणो ब्रह्मतीर्थेन
त्रिरद्भिः समुपस्पृशेत्। कुर्यात्स्नानं मनं विष्णुमोंकारं वापि संस्मरेत्॥३२॥ हस्तद्वय स्थिते दर्भैः समा वामतियो द्विजः। सोमपा
नफलं तस्य तु स्नायज्ञफलं लभेत्॥३३॥ गृहेऽपि निवसन्विप्रो मुनिर्मांसविवर्जनात्। मांसादोन्योऽपि मांसस्य त्यागात्स्वर्गं व्र
जेद्ध्रुवं॥३४॥ आत्मार्थं यः पशुं हन्यात्सो वर्षं न रकं व्रजेत्। देवान्पितॄन्समभ्यर्च्य खादन्मांसं न दोषभाक्॥३५॥ अन्नविद्ध्याप
रस्वेषु सर्वसत्त्वेषु सौहृदं। कर्मणो फलमस्तीति मनसा त्रितयं चरेत्॥३६॥ प्राणातिघातं स्तैन्यं च परदाराभिमर्षणं। त्रीणि पा
पानि कायेन नित्यशः परिवर्जयेत्॥३७॥ असत्प्रलापपारुष्यं पैशून्यमनृतं तथा। चत्वारि वाचा राजेंद्र न जल्पेन्न च चिंतयेत्॥३८॥
अहिंसा सत्यवचनं सर्वभूतानुकंपनं। शमो दानं तथा शक्तिर्गार्हस्थो धर्म उच्यते॥३९॥ देवान्पितॄन्मनुष्यांश्च भूतान्यहन्यां श्च देवतां
भोजयित्वा ततः पश्चाद्गृहस्थो भोक्तुमर्हति॥४०॥ [illegible] श्चियामहीं निचाह चा कीटपिपीलिकान्। दद्यान्नं काष्ठुकोऽथ चिंत्यः सर्व

पापैः प्रमुच्यते॥४१॥ राज्ञां दद्यात्तु षड्भागं देवतानां च विंशतिः। त्रिंशद्भागं तु विप्राणां कार्षुको नावसीदति॥४२॥ चक्षुर्दद्यान्मनो दद्या
द्वाचं दद्याच्च सूनृतां। उत्थाय चासनं दद्यादेष धर्मः सनातनः॥४३॥ तृणानि भूमिरुदकं वाक्चतुर्थी च सूनृता। सतामेतानि हर्म्येषु
नोच्छिद्यंते कदाचन॥४४॥ ग्रासादर्धमपि ग्रासमर्थिभ्यः किं न यच्छसि। इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति॥४५॥ उष्णका
ले जलं दद्याच्छीतकाले हुताशनं। प्रावृट्काले गृहं दद्यात्सर्वकाले च भोजनं॥४६॥ आर्द्रत्रियामिछिशीकाशनिनुवर्तितशक्तितः। आत्म
वत्सततं पश्येदपि कीटपिपीलिकान्॥४७॥ गोपं का ब्राह्मणीदास्याद्द्वित्रिंलो पाहि द्विजवधात्। मोचयन्मुच्यते जंतुः पापादामरणांति
कान्॥४८॥ न कश्चिदपि जानाति किं कस्य श्वो भविष्यति। अतः श्वःकरणीयानि कुर्यादद्यैव बुद्धिमान्॥४९॥ अनेन सत्यदेहेन पश्चौ
कद्वयरामर्दो। विवित्पद्दद्यात्तुष्टेयं हेयं कर्म ततोऽन्यथा॥५०॥ उपकारः परो धर्मः परोऽर्थः कर्मनैपुणं। पात्रे दानं परः कामः परो मो
क्षो वितृष्णता॥५१॥ अंजनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य च संचयं। अवंध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मभिः॥५२॥ दीपोपशमनं पुंसां
कूष्मांडछेदनं स्त्रियः। अचिरेणैव कालेन कुलछेदो भवेत्कृवं॥५३॥ अलाबुं वर्तुलाकारं वार्ताकं कुंदसंन्निभं। प्राणांतेपि न चा ३५
श्नीयान्मसूरान्नंस वल्कलं॥५४॥ परदारा न गंतव्या सर्ववर्णेषु कर्हिचित्। नहीदृशमनायुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते॥५५॥ मा
त्रा स्वस्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत्। बलवानिंद्रियग्रामः पंडितोप्यत्र मुह्यति॥५६॥ प्रकीर्णकेशामनवेक्ष्यकारिणीं
सदा च भर्तुः प्रतिकूलभाषिणीं। परस्य वेश्माभिरतां गतत्रपामेवंविधां योषितमाशु वर्जयेत्॥५७॥ हृताधिकारां मलिनां पिंड

मात्रोपजीविनीं। परिभूतामधःशय्यां वासयेद्व्यभिचारिणीं॥५८॥ कुचैलिनं दंतमलावधारिणं बह्वाशनं निष्ठुरवाक्यभाषिणं।
सूर्योदये चास्तमये च शायिनं विमुंचति श्रीरपि चक्रपाणिनं॥५९॥ एकच्छागे द्विरावेयं त्रिगवं पंचमाहिषं। षडश्वं सप्तमातंगं श्रा
कस्यापि श्रियं हरेत्॥६०॥ शिरः सपुष्पं चरणौ सुनिर्मलौ वरांगनासेवनमल्पभोजनं। अनग्नशायित्वमपर्वमैथुनं चिरप्रणष्टां
श्रियमानयंति॥६१॥ षष्ठी च तैले पलमष्टमीषु क्षुरक्रिया चैव चतुर्दशीषु। स्त्रीसेवनं नष्टकलासु पुंसामायुःक्षयार्थं मुनयो वदे
ति॥६२॥ स्नातुर्जनस्य दशमी तनयान्निहंति त्रयोदशी पार्थमपि द्वितीया। सशम्भमिंदुनवमी च पिसंपदिष्टा कुःस्नाया ल्कराचिदपि ना
मलके मनुष्यैः॥६३॥ रोहिणी सहितमुत्तरात्रयं पंक्तिर्नयंति मुनयो ऽकवाह्वयं। बीजहर्म्यनगराभिषेचना रामशांतिविभिषु
प्रशस्यते॥६४॥ रोहिणी श्रुकरपंचकेश्विनेष्मुत्तरे पि च पुनर्वसुद्वयोः रेवती सुवसुदेवते श्रुते न वव वस्त्रपरिधानमिष्यते॥६५॥
रविर्नृपविलोकने सुरगुरुर्विवाहोत्सवे रणे धरणिनंदनो भृगुसुतः प्रयाणे बली। शनिस्तु खलु दीक्षणे सकलशास्त्रबोधे बुधः
शशी निखिलकर्मसु ध्रुवमुदाहृतः सूरिभिः॥६६॥ एतानि धर्मशास्त्रपुराणज्योतिःशास्त्रेभ्यः। इति शा॰ सदाचारपरिच्छेदः।
॥ ॥अथ धर्मविहीननिंदा॥ ऊर्ध्वबाहुर्विरौम्येष न च कश्चिच्छृणोति मे। धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते॥१॥ यस्य धर्मविहीनस्य
दिनान्यायांति यांति च। स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति॥२॥ परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराङ्मुखः। गंगाप्याह कदागत्यमा
मयं पावयिष्यति॥३॥ उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं किमद्य सुकृतं कृतं। आयुषः खंडमादाय रविरस्तं गमिष्यति॥४॥ केषामप्येतो अन

त्र्योदश्यां पर्यं
नि हंति ...
यमेत दपि ...

रामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिंतयेत्। गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत्॥५७॥ श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यतां। आत्मनः प्र
तिकूलानि परेषां न समाचरेत्॥५८॥ एतौ व्यासस्य परलोकहितं तात प्रातरुत्थाय चिंतय। इह ते कर्मणो पूर्वी। पविपाकश्चिंतयिष्यति
स्मरात्मसायाः। श्रीदो धनार्थिनां धर्मः कामिनां सर्वकामदः। धर्मोऽथवापवर्गस्य पारंपर्येण साधकः॥७॥ यज्ञाध्ययनदानानि तपः स
त्यं दमार्दया। अलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः॥९॥ आनृशंस्यं क्षमा सत्यमहिंसा दम आर्जवं। प्रीतिः प्रसादमाधुर्ये मा
र्दवं च यमा दश॥१०॥ जावद्बुद्धिर्मनुष्येषु कर्तव्या सर्वकर्मसु। अन्यथा बुध्यते कांता भावेन दुहिताऽन्यथा॥११॥ कृत्वाऽपि पातकं क
र्म यो दद्यादन्नमर्थिने। ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते॥१२॥ आश्मशानान्निवर्तंते ज्ञातयः सह बांधवैः। त्रयाधेनेव
गंतव्यं तत्कर्म सुकृतं कृतं॥१३॥ केषामप्येतौ। धर्ममेव निर्जवतुनः सततो छित्वा। मोनां स ह्येक एव परलोकगतस्य बंधुः। अर्थास्त्रि
यश्च निपुणैरिह सेव्यमाना नैवान्नभावमुपयांति न च स्थिरत्वं॥१४॥ कस्यापि। यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो या
वच्चेंद्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः। आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान् आदीप्ते भवने तु कूपखननं ३६
प्रत्युद्यमः कीदृशः॥१५॥ नईहरेः। धर्मो जन्मकुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्बलं धर्मेणैव भवंति निर्मलयशो विद्यामहीसं
पदः। कांतारेषु महाभयेषु सततं धर्मः परित्रायते धर्मः सम्यगुपासितो भवति हि स्वर्गापवर्गप्रदः॥१६॥ कस्यापि। पुन्नागातु
दत्रिलगेडकर्तास्त्रिष्टांतिनिद्रालसाः द्वारे हेमविभूषितास्तुरगा हेषंति यद्दर्पिताः। वीणावेणुमृदंगशंखपणवैः सुप्रत्य

यद्बोध्यते तत्सर्वं सुरलोकराज्यसदृशं धर्मस्य विस्फूर्जितं॥१७॥ गंगोद्भेदे कुरुक्षेत्रे विश्रांतौ मणिकर्णिके वेण्यां ग
यायामोंकारे स्नात्वा दद्यात्सुखी भवेत्॥१८॥ शरणागतरक्षार्थं स्त्रीगोद्विजहिताय च। स्वाम्यर्थे यस्त्यजेत्प्राणांस्तस्य
लोकाः सनातनाः॥१९॥ यो न कामान्न संरंभान्न द्वेषाद्धर्ममुत्सृजेत्। यथोक्तकारी सौम्यश्च स सुखं मृत्युमृच्छति॥२०॥
अन्नदानं तपस्तीर्थसेवा निर्विजितेंद्रियाः। भौमेषु चांतरिक्षेषु स्वर्गेषु मनुजो व्रजेत्॥२१॥ वसंति सुरलोकेषु नि
जपुण्यचये नराः। विमानैर्विविधाकारैः सर्वकामसमृद्धिभिः॥२२॥ तेभ्यश्च प्रच्युता राज्ञा मत्यैषां च महात्मनां। जा
यंते सुखिनां गेहे सहस्रपरिपालकाः॥२३॥ गायंति देवाः किल गीतकानि धन्यास्तु ते भारतभूमिभागाः। स्वर्गाप
वर्गास्पदभूतहेतोर्भवंति भूयः पुरुषाः सुरत्वात्॥२४॥ पुनः कृत्वा तु तं कर्म स्वर्वोभ्यासेन मानवाः। सुरलोकं प्रपा
त्यवत्राग्यवंतो जितेंद्रियाः॥२५॥ परात्परतरं यांति नारायणपरायणाः। न ते तत्र गमिष्यंति ये द्विषंति महेश्वरं॥२६॥ वा
सुदेवमनो यस्य जपहोमार्चनादिषु। तस्यांतरायो विज्ञेयो देवेंद्रत्वादिकं फलं॥२७॥ यागवा निवर्तंते चंद्रसूर्या
दयो ग्रहाः। अद्यापि न निवर्तंते द्वादशाक्षरचिंतकाः॥२८॥ षडक्षरेण मंत्रेण पुष्पमेकमपि स्वयं। लिंगस्य मूर्ध्नि यो
दद्यात्स भूयोऽपि न जायते॥२९॥ उपोष्यैकादशीं सर्वां सत्पात्राच्छाद्य चतुर्दशीं। ध्यायाद्धरिहरं देवं प्राप्नोति परमं पदं॥३०॥
एते पुराणेभ्यः। मोहादवाचीमबुधाः प्रतीचीं प्राचीमुदीचीमपि पर्यटंति। संचिन्मये मानस एव तीर्थे स्वच्छे सुखं स्नातु

= यदुक्तं

मपारयंत:॥३१॥ इति शा० धर्मविद्दति परिच्छेद:॥ ॥अथ पातक विद्दति:॥ कथं ते पातक सद्वृत्ता: सुखेन रात्रिषु शेरते
मरणांतरिता येषां नरकेष्वपपन्नय:॥१॥ कतिपय दिन परमायुषि मदकरिणि यौवने दुरात्मान:। विदधति तथापरा
धं जन्मैव वृथा यथा भवति।२ श्रीधनदेव वानी॥ यदैरूप्यमनायतता विकलतानी चे कुले जन्मता दारिद्र्यं स्वजना श्रयत्व
मिव वो मौर्ख्यं परप्रेषिता ॥३ स्मालौल्यमनिर्दृतिः कुशायनं कुस्त्री कुभोज्यं रुज: सर्वा: पापमहीरुहस्य महतो व्यक्तं फल
दृश्यते॥४॥ व्याधिर्विविध विनाश: प्रियविरहो दुर्गगयमुद्वेग:। सर्वनाशानंग: स्फुटं भवत्य कृत पुण्यस्य॥५॥ कस्यापि
त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभि: पक्षैस्त्रिभिर्दिनै:। अत्युग्र पुण्यपापानामिहैव फलमश्नुते॥६॥ मित्रद्रुह: कृतघ्नस्य स्त्रीघ्न
स्य पिशुनस्य वा। चतुर्णामपि वैतेषां निष्कृतिं नैव शुश्रुम:।६ ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वंगनागम:। महांति पातकान्या
हुस्तत्संसर्गी च पंचम:।७ अनृतं च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनम्। गुरोश्चालीक निर्बंधं समानं ब्रह्म हत्यया।८ उत्तमं च
णकोपायमध्यमे प्रहरद्वयी अधमो मासमेकं स्यादाद्यावर्ज्जीवं तु पापिन:। ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चौरे भग्नव्रते तथा। निष्कृति ३७
र्विहिता लोके कृतघ्ने नास्ति निष्कृति:।१०॥ एते धर्मशास्त्रेभ्य:। कुतुस्त्वा तां तु यो भार्यां नेवगच्छति मूढधी:। घोरायां बाल
हत्यायां युज्यते नात्र संशय:।११ कूटसाक्षी मृषावादी यश्चासदनुशास्ति वै। ते मोहैस्तृष्ण वश: स वेत ध्यायेवेदनिंदका:।१२
रौरवे कूटसाक्षी तु याति यश्चानृतो नर:। कुंभीपाकं प्रयात्येव मानवो गुरुतल्पग:।१३ मार्कंडेयाद्वा स्त्री बाल स्वामि मि
= अदोषपतितां नार्यं यस्तु मूढ: परित्यजेत्। स प्रजन्म ततु समः स्त्रीत्वं लभते नात्र संशय:॥११॥ उर॥

= वाचिकैर्व पक्षिमृगतां मानसैरंत्यजातितां॥२४॥ पतितात्प्रतिगृह्याथ खरयोनिं व्रजेद्द्विज:॥ शिष्यो॥ ३७॥

त्रघ्ना गोघ्न विश्वासघातिन:। सुरापो ब्रह्महा चौरो यांत्येते सर्व नारका:॥१४॥ असत्प्रतिग्रहीता च नरके यात्यधोमुख:॥
एकोमिष्टान्न भुग्य: स यातिकृमि वहं नर:॥१५॥ अगारदाही मित्रघ्न: शाकु निर्ग्राम याजक:। रुधिरांधे पतंत्येते सोमविक्र
यिणश्च ये।१६ मधुहा ग्राम हंता च याति वैतरणीं नर:। असिपत्रवनं याति द्रुपच्छेदन निकृतन:।१७॥ मृग छागादि हंता
च वह्निज्वाले निपात्यते। व्रतलोपाश्रम भ्रष्टो याति संदंशनारके।१८॥ कृते पापेनुतापो वै यस्य पुंस: प्रजायते। प्राय
श्चित्तं तु तस्यैकं हरिसंस्मरणं परं।१९ एवं विष्णुपुराणात्। नरकेभ्य: समुत्तीर्णे: पापात्तिर्यक्षु जायते। तरु कीट पतंगेषु श्वा
पदेकशफादिषु।२०॥ मानुष्यं प्राप्य कुब्जो वै कुत्सितो वामनोपि वा। म्लेच्छ चांडाल शूद्रेषु वैश्य: क्षत्रेषु जायते।२१ शारीरै: कर्म
= पत्नी विशेष:

दोषैश्च यातिस्थावरतां नर:। गुरोस्त्रियं गत्वा खरयोनौ संप्रपद्यते।२२ गर्दभो जायते जंतु: पित्रोश्चाप्यवमानक:। मातापि
= श्वभोमोवाध

तरमाक्रोश्य सारिका संप्रजायते।२४॥ नरं पिंडं समश्नन्य स्त्रदुष्टानि निषेवते। सोपि मोह समापन्नो जायते वानरो मृत:।२५॥ न्या
सापहर्ता नरका द्विमुक्तो जायते कृमि:। असूयकश्च नरका न्मुक्तो भवति लावक:।२६ विश्वासहंता च नरो मीनयोनौ प्रपद्यते। अन्ना
पहारी च नरो मूषक: संप्रजायते।२७ परदारान्निमर्षी च वृकोघोरोपि जायते। गुरो: स्त्रस्रुस्तथा राज्ञो भर्तुर्भार्यामुपेत्य वा नर:। श्वसृगा
लबकोलूक व्यालसूकरतां लभेत्।२८ ज्येष्ठं पितृसमं वापि भ्रातरं योवमन्यते। नरकात्सोपि विभ्रष्ट: क्रौंचयोनौ प्रजायते।२९ शूद्र
श्च ब्राह्मणीं गत्वा कृमियोनौ प्रपद्यते। तस्यामपत्यमुत्पाद्य काष्ठांत: कीटको भवेत्।३१ अशास्त्रं पुरुषं हत्वा नर: संजायते खर:।
देवतानि दिवि प्राणी मस्त्यायोन्नमश्नन्नोप्रमुक्तो नरका सोपि वायस ४ सं प्रजायते॥ ३१॥ उर॥

त्रमिस्त्रीवधकर्त्तार्व बालहंतारयज्ञायतो॥३३॥ इत्येकाम्स्ये तु हारीतः कपोतो रौप्यजातनो हृत्वा तु कांचनंतांडं कृमियोनो प्रपद्य
तो॥३३॥ मयूरो वर्णकान्हृत्वा हृत्वे वेर्वां शुकेश्च कः॥ छुछुंदरिः शुभान्गंधा केम्हत्वा राज्ञो भवेत्॥३४॥ भूनारीकां चनगवां हृत्वा नंदत्वात्
गत्वा तु नारकान्रौ तृणगुल्मलतावल्लीयकसार तरुतां लभेत्॥३५॥ मार्कंडेया ॥ सर्वपातकसंघातकं ष्टादीनानलपरां करूत्वात्
गोविंद नामकथनं गंगास्नानं च मेमतो॥३६॥ मुकुंद दामोदर वासुदेव श्रीकांत चक्रायुध कृष्ण विष्णो॥ गोविंद नारायण
पद्मनाभ त्रिविक्रमानंत हरे नमस्ते॥३७॥ शार्ङ्गधरस्येतो॥ तत्स्थमुष्टं ते वापि शीतमुष्णमथापि वा॥ गांगं पुनः पुनात्येव
पापादामरणांतिकात्॥३८॥ कस्यापि॥ त्यज दुर्जनसंसर्गं भज साधुसमागमं॥ कुरु पुण्यमहो रात्रं स्मर नित्यमनित्यतां॥ कस्या॰
स्य पुरुषमपि वीक्ष्य पाशहस्तं वदति यमः किल तस्य कर्णमूले॥ परिहर मधुसूदनप्रपन्नान्प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानां॥३९॥ न१
विष्णुपुराणात्॥ रामं दूर्वादलश्यामं पद्माक्षं पीतवाससं॥ स्तुवंति नामभिर्दिव्यैर्न ते संसारिणो नराः॥४०॥ पद्मपुराणा
त्॥ इति शा॰ पातकविच्छित्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथ रवेश्चरस्त्रूररेषु पूर्वं सूर्यान्योक्तयः॥ रवेरेवोदयः श्लाघ्यः कोऽन्येषामुपया ३८
ग्रहो॥ न तमांसि न तेजांसि यस्मिन्नभ्युदिते सति॥१॥ खद्योतो द्योतते तावद्यावन्नोदयते शशी॥ उदिते तु सहस्रांशौ
न खद्योतो न चंद्रमाः॥२॥ तस्यैवाभ्युदयो भूयाद्भानोर्यस्योदये सति॥ विकासभाजो जायंते गुणिनः कमलाकराः॥३॥
केषामप्येतो देवो हरिर्विहतु वक्षसि कौस्तुभं मन्यैव कारणं पुनर्द्युमणेः प्रतिष्ठा यत्पाद संगितितरंगितसौरभाणि

धन्यास एव शिरसा सरसीरुहाणि॥४॥ महादेवस्याउग्रं घयं मूनि सुबहूनि महामहां सिवैः द्वीपप्रलंभुवनमेडलमेडनाय॥
सूर्यादृते न नतु देति न चास्तमेति येनोदिते न दिनमस्तमिते न रात्रिः॥५॥ करान्प्रसार्य रविणा दक्षिणाशावलं बिना॥
न केवलमनेनात्मा दिवसोऽपि लघूकृतः॥६॥ निमीलनाय पद्मानां मुद्रायायाल्पतेजसां॥ तमसामवकाशाय व्रजत्यस्तं
महो रविः॥७॥ येनोन्मथ्य तमांसि मांसलघनस्पर्द्धीनि सर्वं जगच्चक्षुष्मत्परमार्थतः कृतमिदं देवेन तिग्मत्विषा॥ तस्मि
न्नस्तमिते विवस्वति किया नक्रूरो जनो दुर्जनो यद्दृष्टा तिष्ठति शशांकशकलालोके प्रदीपाऽथवा॥८॥ केषामप्येतौ॥ जा हर्षां॥ बा॥
तः प्रस्तोनवतिमह तेनोपतापाय यस्मात्कालेनास्तं क इह न गता यांति यास्यंति चान्ये॥ एतावत्तु व्यथयति यदा लोकबा
ह्यैस्तमोभिस्तस्मिन्नेव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धावकाशः॥९॥ गतेतस्मिन्भानौ त्रिभुवनसमुन्मेषविरहव्यथां चंद्रोनेष्यत्य :भा९
नुचितमितो नास्ति किमपि॥ इदं यत्तत्पापं जनयति तयामुत्र यदमी प्रदीपाः संजातास्तिमिरहतिबद्धोद्धुरशिखाः॥१०॥
एतो न द्युटस्या यत्पादाः शिरसि न केन विधृतां पृथ्वीभृतां मध्यतस्तस्मिन्भास्वति राहुणा कवलिते लोकत्रयीचक्षुषि
खद्योतैः स्फुरितं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृंभितं घूकैरुच्छ्रितमाः किमत्र करवै किं केन नोचेष्टितं॥११॥ परिमलस्याद्
तिशा॰ सूर्यान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथ चंद्रान्योक्तयः॥ आलोकवंतः संत्येव भूयांसो भास्करादयः॥ कलावानेव तु ध्या
वद्रावकर्मणि कर्मठः॥१॥ प्रल्हादनस्या दैवाद्यापि तु रम्योऽभूद्भूते शस्यपरिग्रहः॥ तथापि किं कपालानि डलांयोति का

घघ

कलानिधेः। रजव नूतेः। अहो न स्तत्रराजस्य सा निमानं विवेष्टितो परिक्षीणस्य वक्रस्य संपूर्णस्य सुवृत्तता। २ हरमुकुटे सुर
तटिनीनिकटस्थितलोचनतो द्विजेंद्रेण। अपि गरलं फणिफूत्कृतिरक्षणिती दूनां स्रुस्रुदृताः। शांतन्॥४॥ निजकरनिक
रसमृध्या धवलय भुवनानि पार्वणशशांक। सुचिरं हंत न सहते विधिरिह सुस्थितं कमपि॥५॥ शिरसा धार्यमाणोपि छतर
सोम सोमेन शंभुना। तथापि कृशतां धत्ते कष्टः खलु पराश्रयः॥६॥ व्यज्यमानकलंकस्य वृद्धौ वृद्धौ कलानिधेः। आशा
स्महे वयं ध्वंसि वस्याघ्रांच शां दशां॥७॥ केषामप्येतो नयनमसि जनार्दनस्य पश्चोभो मुकुटमणिः सुदृशां च मादि
देवः। त्यजसि न मृगमात्रमेकमिंदो विरमति येन कलंक किंवदंती॥८॥ उमापतिधरस्य। यद्यपि शिरोधिरोहति
रौद्रः क्रोधेन सिंहिकातनयः। त्यजति न शरणं यातं सागरसूनुः श्रिंगतदपि॥९॥ मदनस्य। क्षीणः क्षीणः समीपस्थं
पूर्णं पूर्णोतिदूरतां। उपैति मित्रायचंद्रो युक्तं तन्मलिनात्मनः॥१०॥ यत्ताता सिपयो निधौ हरजटाजूटे प्रसिद्धो
सि यद्द्विश्वस्योदरदीपकोसि विधिना सृष्टोसि यच्चामृतेः। त्रातः शीतमयूष सर्वमधुना म्लानीकृतं तद्यया राज ३९
कंबदपास्य केरवकुलं नीतं विकाशास्पदं॥११॥ लब्धं जन्मसहश्रिया स्वयमपि त्रैलोक्यभूषाकरः स्थित्यर्थं परमेश्वरो
सुपतंगतस्तेनापि मूर्ध्नाधृतः। वृद्धिं शीतकरस्तथापि न गतः क्षीणः परं प्रत्युत प्रायः प्राक्तनमेव कर्म बलवत्कः कस्य
कर्तुं क्षमः॥१२॥ केषामप्येतो। पादन्यासं क्षितिधरगुरोर्मूर्ध्नि कृत्वा सुमेरोः क्रांतं येन क्षपिततमसा मध्यमं धाम विष्णोः

येनाक्रांतं

सोयं चंद्रः पतति गगनादल्पशेषैर्मयूखैर्दूरारोहो भवति महतामप्यवभ्रंशहेतुः॥१३॥ कालिदासस्य। पीयूषं वपुषो रस
हेतुरुदयो विश्वस्य नेत्रोत्सवः पुष्टिं भानुकरैरयं त्रिभुवनं यो ज्योत्स्नया सिंचति। सर्वाशाप्रतिरोधकांधतमसध्वंसाय बद्ध
क्षमो धिग्धातारमिहापि लक्ष्म लिखितुं यस्य प्रवृत्तं मनः॥१४॥ कस्यापि। निरर्थकं जन्म गतं नलिन्या यया न दृष्टं तु
हिनांशुबिंबं। उत्पत्तिरिंदोरपि निःफलैव दृष्टा प्रबुद्धा नलिनी न येन॥१५॥ कस्यापि। विरमति मिरसादरसादमुष्माद्य
= मद्दो। दिरविरस्तमितः स्वमालतः किं कलयसि न पुरोमहोर्मिधूर्ते निधिरस्युदयत्ययं शशांकः॥१६॥ बल्लालसेनस्य। उदयेस्त
न कृतोदये बद्धविधेर्ज्योतिर्निरुद्धत्विषः शुक्राद्यैः किमु मीनिरत्र वितथा प्रौढिं दधानैरपि। यावल्लोकतमोपहेन न
वतालक्ष्मीर्न विस्तार्यते तावच्चंद्र कथं प्रयाति परमां वृद्धिं स रत्नाकरः॥१७॥ त्रिलोचनस्य। इति श्रीचंद्रान्योक्तिः॥ ॥
अथ मेघान्योक्तयः॥ एकस्य तस्य मन्ये धन्यामभ्युन्नतिं जलधरस्य। विध्वंसशैलकाननमाननमालोकते यस्य॥१॥
प्रल्हादनस्य॥ संप्रति न कल्पतरवो नौ सिद्धयो नापि देवतावरदाः। जलद त्वयि विश्राम्यति सृष्टिरियं भुवनलोकस्य॥
वल्लपालस्य॥ क्षणदृष्टनष्टतडितो निजसंपत्तेः पयोदनिवहेन। ज्ञातं साधु यदुचितं भुवने स्योवितरता वारि॥२॥ क
= दृष्ट। प्रावृषेण्यस्य मालिन्यदोषः कोनाम्बुवर्षिणः। शारदाभ्रस्य शुभ्रत्वं वदकुत्रोपयुज्यते॥४॥ जलधरजलजलनिकरैरपटलैर
पहरपरितापमुच्चैः तं जगतः। नो चेदपसरदूरं हिमकरकरदर्शनं वितर॥५॥ चंद्रकवेः। चातक स्वानुमानेन जलं प्रा

र्थयतेंबुदातासत्वौदार्यतयानित्यंप्लावयत्पं बुनामहीं।६ कस्यापि। शालेयेषु त्रिलातलेषु नगिरेः शृंगेषु गर्त्तेषु चश्र
खंडेषु बिन्नीतकेषु च तथापूर्णेषु रिक्तेषु च। स्निग्धेन ध्वनिना खिलेपिजगति यत्केसमं वर्षतो वंदे वारिदसार्व भौमन्च
= सागर वतो विश्वोपकारिव्रतौ।७।। नीहाराकरसा[illegible]रसरित्का सार। तीरश्रियं त्यक्ता तोयदवानकेनमहतीसेवासमा
लंबिता। तस्यैतत्फलितं सष्ठु[illegible] शिलासंताडनं मस्तके गाढं गर्जसि वज्रमुरूसि तडिल्लेखाभिरातर्जसि। पंरु कस्यापि
दासंतिसहस्रशः स्वजरणव्यापारमात्रो द्यताः स्वार्थयिस्यपरार्थ एव सकुमाने कः सतामग्रणीः। दुःपूरोदर पूरणा
यपिब तिस्त्रोतः पतिं वाडवो जीमूतस्तु निदाघसंभृतजगत्संताप विच्छित्तये।९ अन्योपि वंदनतरो महनीयमूर्त्तेः सेव्या
र्थस्तु महति तद्गुणबद्धहृष्यः। सारबोट कस्य पुनरस्य महाशयो यमंभोद एव त्वार णं य दि निर्गुणस्य।१० कस्यापि।।
अयेहेलावेलातुलितज[illegible]लशैलेजलनिधौ कुतो [illegible]मोघं बत जलदमोघं वितरति। समं तादुत्तालज्वल
४ = शाला दनलकीलाकवलनक्रमोपेतानेतानुपरवरपयोभिर्विटपिनः।११ विल्हणस्य। मार्गे चूरिमरुज्जले स्थलतु वि ४०
स्वन्नेपिनो लभ्यते ती व्रो वाति समीरणः क्वचिदपि छायान्वितो न द्रुमाः। अंगारप्रकरान्किरन्निवरविस्त्रीष्मातपत्तबरो
नद्योपांथहितायहस्यधरांपाथोदपाथोभरैः।१२ शार्ङ्गधरस्य। ये कैः कोटरशायिभिर्मृतमिव क्ष्मांतर्गतं कच्छपैः पा
ठीनैः पृथुपंकपीठलुठितैर्यस्मिन्मुहुर्मूर्छितं। तस्मिन्नेव सरस्यकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं येनांत र्विनिमग्नवन्य

करिणां यूथैः पयः पीयते।१३ अकालजलदस्य। आश्वास्य पर्वतकुलं तपनोष्णतप्तं दुर्दाववह्निविधुराणि च काननानि। नानानदीनदशतानि च पूरयित्वा रिक्तोसि यज्जलद सैव तवोत्तमश्रीः।१४।। कस्यापि। अपि जलदयदिनदास्य
सिकतिसिंचन्ना तकायजलकणिकां। तदयमचिरेण भविता सलिलांजलिदानयोग्यस्ते।१५।। विलपति तथा सारं
गोयं नवान्युमुक्त तो जलमपिच तेसंयोमोयं कथं विदु पस्थितः। उपकुरु कुरु प्रद्धं न्वेतो न वेत्सियदग्रतो जल
१५ धरपुनः कर्वकायं कतेजलबिंदवः।१६ वयिवर्षति पर्जन्ये सर्वे पल्लविता द्रुमाः। अस्माकमर्क वृक्षाणां पूर्वपत्रेपु पि
संशयः।१७।। त्वमेव चातकाधार इति केषां न गोचरः। धिगंभोदयदस्यापि कार्पण्यो क्तिः प्रतीक्ष्यसे।१८ केषामप्येतो
एतदत्र पथिकैक जीवितं पत्रपद्भुष्यति तरां महस्सरः। भिन्नु धांबुधररुद्धसंहति वर्षिता किमि [illegible]दिवाहिनी।१९
= गंभीरे प्रकाशवर्षस्य। अमुं कालक्षेपं त्यज जलद मधुरैः किमेभिर्निर्घोषैः स्फुरज्जिगिति भास्कारिसलिलो। अये पश्या
वस्थामकरुणसमीरव्यतिकरज्वल [illegible] दावज्वाला वलिजटिलमूर्त्तेर्विटपिनः।२० अचलस्यशोषं ग
तेसरसि शैवलमंजरीणामं तस्तिमिर्लुठति तापविसंकुलांगः। अत्रांतरे यदि न वारिद वारिपूरैराप्लावयेस्तदपु हेदितु
किंमृतमंडनेन।२१।। कालातिक्रमणं कुरुष्व तडितो विस्फूर्ज्जितैस्त्रासय स्फारैर्नीयगर्जितैरतितरां कार्पण्य
खेदयशयो। अस्यान्यगतेः पयोदमनसो जिज्ञासयाचातकस्याधेहि यमिहा[illegible]रखिलं तदैन्यचत्नः पर्यायानेते।२

सादंतयः ... तरेपि ... नवप्रयोग ॥ ... रघुवंशे ... ।२४
वृषा ... जलदजगत्तानंद विधायेयु ... पालीरा ... सिरव ... सचाक्रु ... निधि ॥ निसर्ग ... हारा ... गमय ... स्थित ... पुरता ... सारेऽ ... ग ... प्रकर्ष ... गुन
... रिलीरपाम ... पाथोनिधी ... म पास्यसां प्रतम ... चामकमेवाश्रितश्चतजीवा ... रिदसुञ्चतश्च ... तःसंश्रुयत स्पृष्यतः सा ... विकुर्व ... रुपेटकेदि
न्नयोगर्जितमंबुदप्रकरितांविद्युश्चमा प्लरितं हूरावग्रहस्य छनष्ठलेद लं दृष्ट्वा नवातः परं। निर्दग्धाखिलत्र्यालिहा
लिकवधूसन्नहनेत्रैः परं नैगत्रपादिहवर्षितव्यमधुना केदारत्तरं पयः।२२ नेताः स्वयमुपनोद्यसिमोद्यासि जलदोर
रादिषुक्कापि। तत्किं तत्र ननु वसि मुक्ता मुक्ता नवंतियत्रापः।२४। यदंबुकणमादाय प्राप्नोसि त्वं दोन्नतिं। तस्योपर्यंबुधे
र्गर्जसि लिनस्याविते वतो।२५। के षामप्येतो इति श्रा० मेघान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथवायवान्योक्तयः। वरतेरु विघट
नपरवः कटवश्चंचंति वायवो बहवः। तत्कुसुमबहलपरिमलगुणविथ्यासे कृती वेकः।१ भानुपडितस्याऽलिपटलैर
नुयातां सहद यहृदयोद्दरं विलुंपंती। मृगमदपरिमलल हरीं समीरपामरपुष्परे किरसि।२। नवचन्द्रते।। येजात्पाल
घवः सदैव गणनां यातान पेऊत्र शिलपद्मामेव विमर्दिताः प्रतिदिनं भूमौ निलीनाश्चिरं। उत्क्षिप्ताश्चपलाशयेन मरुता
पतर्पतरिक्षे सरदेतुंगानामुपरिस्थि तिं द्विति स्तूतां कुर्वल्पमीपांसवः।३ न छुटस्या परमो मरुभरण्ये स्लेजो हृद्वितनोति
तजंतु॥ दीपं हरति तदस्य ज्ञातं प्रतिपन्ननिर्वहणं।४।कस्यापि।। कोयं भ्रांतिप्रकारस्तव पवनपदं लोकपादाहतीनां ते ४१
जस्विव्रातसेव्ये नतसि नयसि यत्त्वां शुचूरं प्रविष्टां। अस्मिन्स्त्या ध्यमानो जननयनपथोपद्रवस्त्रावदास्तां केनो ४२
पायेन सासो वपुषि कलुषता दोषएष त्वयैव।५। हं होदग्धसमीर सर्पतितव क्वस्मिन्वनेशाखिनां शाखाकर्षणव
सकोपि सुचिरैं उह्वाल दावानलः। येनादाहि पलायमान हरिणं तस्मीनवहूरुहं शुष्यन्निर्झरमुत्पतत्खगकुलं

वे त्त्वदुजंगवनोऽ६ कयोरस्पेतौ। इति श्री० पवनान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथहंसान्योक्तयः॥ कंसारिचरणोद्भूतसिंधुकल्लो
ललालितः। मन्ये हंस मनो नीरे कल्यानां रमतेन नो।१ शार्ङ्गधरस्य। अंभोजिनीवननिवासविलासमेवं हंसस्य हंतु तिर
कुपितो नितरां विधाता। न त्वस्य दुग्धजलभेदविधिप्रसिद्धां वैदग्ध्यकीर्त्तिमपहर्तुमसौ समर्थः।२ नई हरेः। अपस
रणमेव शरणं मौने वा तत्र राजहंसस्य। कटुरटति निकटवर्ती वाचालष्टिहिनीयत्र।३ रंगगनाजन म नोहर ८
हारिगीतराजीवरेणुकणकीर्णपिशंगतोयां। रम्यां हिमाचलनदीं प्रविहाय हंस हे हे हताशव दको दिवसान्मुमु
कोसि।४।। स्थित्वा सलं विततपत्रतिरेन रिक्ते मातंगसंगकलुषां नलिनीं विलोक्य। उत्पन्नमन्युपरिघर्घरनिःस्वने
न हंसेन सांप्रतमुपरि त्यगतं न लीनो।५॥ सरसि बहुशस्ताराछायां दशन्परिवंचितः कुमुदविटपान्वेषी हंसो निशास्व
विचक्षणः। न दशति पुनस्ताराशंकी दिवापि सितोत्पलं कुहककचकितो लोकः सत्येप्यपायमपेक्षते।६ वातां दोलि
तपंकजच्युतरजः पुंजोंगरागो ह्यलो यः श्वेतचलकूजितं मधुलिहांसेऊातहर्षः पुरा। कोतावेत्तु पुरा पवर्जितबि
शग्रासग्र हे व्यग्रमः सोयं संप्रति हंसकोमरुगतः कौपं पयो याचते।७॥ तरौ तीरोद्भूते क्वचिदपि लताच्छादिततनुः
=दार पतद्धारासारां गमय विषमां प्रावृषमिमां। निवृत्तायां तस्यां सरसि सरसोत्फुल्लनलिने सएवत्वं हंसः पुनरपि विला
सान् रहतौ।८। रे राजहंस किमिति त्वमिहागतो सि यो वैवकः स इह हंस इति प्रतीतः। तदम्यतामनुपदे नपुनः स्वभूमौ

यावद्दूदेति नबकं खलु सूढलोकाः॥९॥ योदिव्यांबुजलीनमत्तमधुपप्रोड्डीतिरम्यं सरस्तत्कामानसमप्यवारिणिरतिं बध्ना
ति केदारिके। तस्मालीकसुखाशया परिनवद्धोदी तस्माधुना हंसस्योपरि टिट्टिनोयदि पदं धत्ते त्र को विस्मयः॥१०॥ अन्या टशोसिया/हरा
सास्सरसीमरालमुनिर्जितर्यन्नीरसोपानिका क्रियत्साच्चलितं बुलीकवलयं दृप्यासिहृष्टे मुखे॥ एषापकरणवापिका कमलि प्सिर
नीखंडे न गुणात्मनि व्याप्तिस्वद्विधमुग्धबंधनविधौ किंनाम नो सू[..]त्रने॥११॥ हे हंसास्त्वावदे मोरुहकुहरस्फोरंजि
तोगाः सहेलं हंसीत्रिः पद्मखंडे मधुरमधुकरारावरम्ये रमध्वं। यावन्नाकैतुं तोहरगलगरलव्यालडालाजिनीज कैतुं५=लिनील
=मलिनं प्रोन्मीलन्मेघमालावलिसकलदिशं डलाम्येति कालः॥१२॥ हे पक्षिन्नागतस्त्वं कुत इह सरसस्तत्कियद्वो विशालं किं
मद्धाम्नोपि बाढं तेदति शाश्वमहापाप मा ब्रूहि मिथ्या इत्थं कूपोदरस्थः शपति तटगवं दुर्दुरो राजहंसं नीचः प्रायः शग
र्थत्रिवति हि विषया नापरो येन दृष्टा॥१३॥ केषामप्येतोयः संतापमपाकरोति जगतो यश्चोपकारक्षमः सर्वेषाममृतात्म
केन वपुषा प्रीणाति नेत्राणि यः। तस्याप्युन्नतिमंबुदस्य सहसे यन्नत्वमेतावता वर्णेनैव परं मरालः ... सि ४९
१४॥ श्रीभोजदेवस्यागतं तत्रां नीर्यंतटमपि ... जालिकरातैः सखे हंसो त्रिष्टचरित मधुतो गच्छ सरसः ... यावल्पंको नर
=दन् =न्न४२ तः कलुषिततनुर्भूरि विरूढैबकोत्तो वाचालैश्चरणयुगले मूर्ध्नि कृते[..]। यदिनामदैवगत्या जगदसरोजं सदैव कदापि
संजातं। अवकरनिकरं विकिरति तत्किं कृकवाकुरिव हंसः॥१६॥ अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं नीरजमंडितं। रमते न मरा

धवलं४

लस्य मानसे मानसैर्विना॥१७॥ आकारः कमनीयता कुलगृहं लीलालसा सा गतिः संपर्कः कमलालयैः कलयतां
यालोको त्ररं कूजितं। यस्येयं गुणसंपदस्ति महती तस्यापि तन्न व्यस्पते संरब्धं बमसङ्गु मङ्गुकलहे नाहंस हे हंसहे
१८॥ न द्योनीचरता दुरापपयसः कूपाः पयोराशयः द्वारा दुष्टबकोत्संकटतटो देशास्तटाकादयः। भ्रांत्वा भ्रांत्वा तल
मा कलयास कलानंभोनिवेशानिति ... मानससं स्मरन्पुनरसो हंसश्च समत्यागतः॥१९॥ केषामप्येतो इतिशा
हंसान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथ मधुकरान्योक्तयः॥ मधुकर तव करनिकरे किं किं ...तेन कुसुमानां। तद्वदसरसि...मु वेद५
कुले लब्धं किंचिद्द्वीदृश्यतस्तत्किं॥१॥ गौरी चंपककलिका मुपहाय भ्रांत ... बुंधे॥ शाल्मलिकुसुमदलेषु स्थैर्यं गुंजन्न
लज्जसे मधुप॥२॥ शार्ङ्गधरस्येतौ भ्रमवनोतेन ववं जरीषु नषद्दो गंधफली मजिघ्रत्। सा किं न रम्या स च किं नरं
ताबली यसी केवलमीश्वरेच्छा॥३॥ लक्ष्मीधरस्य। भ्रमरभ्रमता दिगंतराणि क्वचिदासादितमीक्षितं श्रुतं वा वद सत्यम
पास्यपक्षपातं यदि जातीकुसुमानुकारि पुष्पं॥४॥ श्रीदेवगणदेवानां। अलिनि वनलिनी विनोदलुब्धो मुकुलितकेरवि
+ णीवियोगनीरुः। भ्रमति मधुकरो यमेतरालेश्रयति न पंकजिनीं कुमुद्वतीं वा॥५॥ श्रीधनदेवानां। नोमद्धीमयमीह
ते ननु जतेम ... नुस्थली वासंती सहते न चंदनवनीमालंबते न क्वचित्। जातीमेव हृदीश्वरीमिव महानंदे
कर्कदो ... रोध्यायंतिर्दितिमेति षट्पदयुवा योगीव पीतभ्रमः॥६॥ श्रीपुष्पाकरदेवानां। के मेलवत्के लिवनं प्रविश्यपु

तुंबतुंबीकुसुमेषु जंघ्रिं प्राप्तीव तुर्निश्चरतैः पश्य श्वेत्सषड्भिरध्यर्थपृष्ठः कथं न ।७। कस्यापि केतकीकुसुमं भृंगः
खंड्यमानो पि सेवतो दोषाः किं नाम कुर्वन्ति गुणोपहृतचेतसः ।८। अन्यासु तावदुपमर्दसहासु भृंगलोलं विनो =कस्यापि
दयमनः सुमनो लतासु मुग्धामनामरजसं कलिकामकाले बालां कदर्थयसि किं नवमल्लिकायाः ।९। मदनम विकटनितंबायाः
(निंब) वलोक्य निःफलमन्यततो बंधुजीवकुसुमानि । वनमुपगच्छ भ्रमरः स प्रतिज्ञातो जपापुष्पैः ।१०। फुल्ले षुयः कमलि
नीकमलोदरेषु न्यूतेषु यो विलसितः किलिकांतरश्च । पश्यापदातस्य मधुपस्य शरद्व्यपाये क्षुद्रेण वेणुविवरे दिवसा
प्रयांति ।११। स्वामोदवासितसमस्तदिगंतरालारक्तमनोहरशिखासुकुमारमूर्त्तिः । सोथासरोजकलिकानुपदे
व जातानीतस्त्वदैवविधिना मधुपोन्यदेशं ।१२। किं क्वापि प्रलयानलैर्विटपिनो निर्दग्ध भस्मीकृताः किं स्विद्दैवगजे
न पंकजवनं निःकंदमुन्मूलितं । किं वाहं तव कातांत केसरिनया त्वं यो मदः कुंजरे येनास्मिन्विरसे करीरकुसुमे हा ४३
भृंगविश्राम्यसि ।१३। अनुसरति करिकपोलं भ्रमरः श्रवणेन ताड्यमानोपि । गणयति न तिरस्कारं दानांधविलो
चनो नीचः ।१४। मधुकरगणश्चूतं त्यक्त्वा गतो नवमल्लिकां पुनरपि गतो रक्ताशोकं कदंबतरुं ततः । तदपि सुचिरं स्थित्वातेभ्यः
तिर प्रयाति सरोरुहं परिचितजने द्वेषी लोको न वांछति नवमीहते ।१५। यस्याः संगमवांछया न गणिता वाप्यो विनिद्रोत्पलायामा
लिंग्य सस्पृहकेन मनसा यातः परां निर्वृतिं । जग्धा तामबलोक्य वदनलतां भृंगेण ... यते धैर्यात्कामतदस्तु त

नयनकुत्र कनुम्नश्च पर्यरिच्येषता वन्नारवकु वक्कस्त लिंकु मालती प्राणनाथः ॥ वितरणकुतुकी चेन्मासि मा भूः प्रपंचं परं तु हृणमन्तुन तरलीं भृंग संगीतिको ऽयं ॥
=हत्का यैरीस्त्वाश्च सीलं बालकोकिलातं हि या धूर्तीरेषु विवर नविलस्यसे ॥ नोजयज्ञः ।३२

स्पनपुनः स्नेहानुरूपं कृतं ।१६। अपसर मधुकर दूरं परिमलबहुलेपि केतकीकुसुमे । इह न हि मधुलवलोभोपरं धू (नवति) कस्यापि ।१६
लिधूसरं वदनं ।१७। दग्ध्वा सावकुलावलीकवलिताः सैरसालद्रुमाः पुष्पास्तेपि विनिद्र पुष्पपटलीपीतातपाः पा
दपाः । भ्रातर्भृंगदवाग्निना वनमिदं वल्मीकशेषं कृतं किं संप्रति पिकाननां तरपरि संदाय मंदायसे ।१८। दूराद्
कृतिचंपकं न वनजं त्यक्तो जराजीरजो नो जिघ्रत्यपि पाटलापरिमलं धत्तेन संतेरतिं । मंदारे मदनादरी विरकि
लोपांते पि संतप्यते तन्मन्ये क्व विदंगतं भृंग तरुणेनास्वादिता मालती ।१९। येवर्द्धिताः करिकपोलमदेन भृंगाः प्रोत्फु विनसादरोपिन कुजामोदपिसे
ल्लपंकजरजः सुरभीकृतांगाः । ते सांप्रतं प्रतिदिनं गमयंति कालं निंबेषु चार्ककुसुमेषु च दैवयोगात् ।२०। क्वापि पिको
शपानं भ्रमरयुवत्याः पुरत एव कमलिन्याः । अनिलपतिबकुलकलिकां मधुलिहि मलिने कुबः सत्यं ।२१। इह स
दसि सहर्षं मंजुगुंजानिरामं मधुकर कुरु केलिं सार्धमंभोजिनीभिः । अनुपममकरंदामोद दत्तप्रमोदा त्यज ति
तवन निद्रं मालती मा वदेषा ।२२। येनामोदिनि केसरस्य मुकुले पीतं मधु स्वेच्छया नीता । येन ... निशा श्राशां
कथं वल्लापयो दरेश्वारदी ॥ भ्रांतं येन मदप्रवाहमलिने गंडस्थले दंतिनां सोयं भृंगयुवा करीरविटपे बध्ना
=मैत्रीर तिर्वृत्तिं कुतः ।२३। केषामप्येता इति श्रा॰ मधुकरान्योक्तिपरिच्छेदः ॥ ॥अथ कोकिलान्योक्तयः । काकैः सह विवृद्धस्य
कोकिलस्य कला गिरः । खलसंगेपि नैष्ठुर्यं कल्याणप्रकृतेः कुतः ।१। समुद्गिरसि वा रवैः किं पुंस्कोकिलमुकोमलाः । अ
=रेरे रे रे कोकिल मा भज मौनं किंचिदुदीरय पंचमरागं । नो चेत्त्वामिति को जानीते काककदंबकपिहिते ...

यस्मिन्नुड्डपाषाणगुरुनिर्घोषिनैरवोर॥ अस्यां सखे बधिरलोकनिवासभूमौ किं कूजितेन खलु कोकिलकोमलेन। एते
हि दैवहतकास्तदभिन्नवर्णं त्वां काकमेव कलयंति कलानभिज्ञाः॥३॥ केषामप्येतौ कोकिलकलप्रलापैरलमलमालो
कसे रसाले किं। शरनिकरनिरत शरधिः शबरस्सरतीह परिसरे सधनुः॥४॥ श्रीधननंददेवानां। तवैतद्वा विमाधुर्यं
जानेकोकिलञ्चत्रिमं। यैः पोषितो सितानेव जातपक्षोजहासियत्॥५॥ श्रीभोजदेवस्य॥ मूकीभूयतमेव कोकिलमधुं
बेधुं प्रतीक्षस्व हे हेलोल्लासितमल्लिकापरिमलामोदानुकूलानिलो यत्रैतास्तवसत्कयः सफलतामायान्ति मीः सु
स्वास्यां श्रवणेषु तो निदाघदिवसाः संतापसंदायिनः॥६॥ येनानंदमये वसंतसमये सौरभ्यहेला मिलद्भृंगाली
मुखरे रसालशिखरे नीताः पुरा वासराः॥ आः कालस्य वशेन कोकिलयुवा सोप्यद्य सर्वा दिशः खेदखिन्न सन्
नुयातविदलन्मूर्धा मुहुर्धावति॥७॥ नरेंद्रनां कास्य क्वचिज्झिल्लीनादः क्वचिदतुलकाकोलकलहः क्वचित्केकारावः
क्वचिदपि कपीनां कलकलो क्वचिद्घोरः फेरुध्वनिरयमहो दैवघटनात् कथंकारं तारंस्वरसि तिचकितः कोकिलयुवा। ४४
लि ८॥ कस्यापि यस्याकर्णवचः सुधाकवचितं वायवं च पमानो मपि [illegible]या णिग्रथयंति मन्मथकथां चेतांसि चैत्रोत्स
वोररे काकवराकसाकममुना पुंस्कोकिलेनाधुनास्पर्धां वंधुमुपेयुषस्तवनुकिं लज्जापि नो जागरा॥९॥ नवद्वद
स्यारे बालकोकिल करीरमरुस्थलीषु किं दुर्विदग्धमधुरध्वनिमातनोषि। अन्यः स कोपि सहकारतरुप्रदेशो राजो

तियत्रतवविभ्रमनाषितानि॥१०॥ रसालशिखरासीनाः संतु संतु पलत्रिणः। तन्मंजरीरसामोदविंदुरेकः स कुमुरकः॥११॥
रे कीर कैनवसुगीरिति निसं कलयथ मामात्र संर ससिसज्जनरंजनाया। बालोपि यत्र कलकंठसुकंठपीठसेलो ठिकोम
लकुहूकृतचूर्णकर्णः॥१२॥ एतौ श्रीचंद्रदेवस्य। दात्यूहाः सरसं रसं तु सुनगं गायंतु केकाकुतः कादंबाः कलमालपंतु
मधुरं कूजं तु कीयष्टयः। दैवाद्यावत्[illegible]दसौ रसालविटपिच्छायामनासादयन्निर्विष्टः कुटजेषु कोकिलयुवा
संजातमौनव्रतः॥१३॥ त्रातः कोकिल कूजितेन किमलं नाद्यापि न घ्योगुणस्फूर्जी तिष्ठ विशीर्णपर्णपटलच्छन्नः क्वचित्को ॥ (margin: आ यते वा पि सि ...)
टरे प्रोद्दामद्रुमसंकटे कटुरटत्काकावलीसंकुलः कालोयं शिशिरस्य संप्रतिसखे नायं वसंतोत्सवः॥१४॥ इतिश्री (margin: ...)
कोकिलान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥ अथ चातकान्योक्तयः॥ एक एव खगो मानी सुखं जीवति चातकः। पिपासायां मृतो (margin: पिपासितो वा)
वा पिपात्यवतेवा पुरंदरं॥१॥ कस्यापि दीनोन्नतवल्पक्षतया बद्धः पिलद्युमवस्था। चातकस्संताबनयाकिम पिय (margin: म्रीयते॥ उद)
दस्ति नदस्तु॥२॥ चातकस्य मुखवंतु संपुटेनोपतंति यदि वारिविंदवः। सागरीकृतमहीतलस्य किं दोष एष जलदस्यदी (margin: भ्रमवस्तु॥ वा)
यतो॥३॥ सत्यं सत्यं श्रुने वी क्यं नादतत्रपतिष्ठति। चं तु जिः परितापथी चातकस्य मरुस्थली॥४॥ बीजै रंकुरितं जटाल्लि
रुदितं वल्लीनिकुंजं त्रितं कंदैः कंदलितं जनैः प्रमुदितं धाराधरेवर्षति। भ्रातश्चातक पातकं किमपि ते सम्प्राप्तं जानीमहे
येनास्मिन्नपतंतिरं चुपुटके द्वित्राः पयोबिंदवः॥५॥ चातकक्षमसम्पूहंद दृष्टा माधाव वारिधर चुध्या। इह हि त्वं विष्पति (margin: दति)

नवतो नयनयुगादेव वारि परं ।।६ रक्ताङ्कुपुञ्जरजसारुणितान्विमुच्य सुस्थानसुधासमरसान् पिवारिराशीन् यच्चा जलदानू
तकः पिबति वारिधरोदबिन्दून्मुच्येतदानतिनयाञ्छिरसोऽभिमानी ।।७।। कूपोपानमधोमुखस्य हि भवेद्वाप्यो वराकाः स्थि
यः सामान्यं बककिट्टिभैः सह सरस्येवं समालोकयन् । नादत्ते तृषितोऽपि हीनसलिलं क्रूरैस्त्रतं जन्तुभिर्मानाद्धुद्धतकंध मिथु
रः सुरपतिं त्वं चातको याचते ।।८।। गर्जितबधिरीकृतककुभा किमपि कृतं न घनेन । कियती चातकचंचुपुटी सापि तृना
धृत५ न जलेनो ।।९ अन्येपि सन्ति बत तोमरसावतंसाहंसावलीवलयिनो जलसन्निवेशाः । कोप्याग्रहो गुरुरयं हतचातकस्य
पौरंदरीयदभिवाञ्छति वारिधारां ।।१० अन्ये ते जलदायिनो जलधरास्तृष्णां विनिघ्नंतिये भ्रातश्चातक किं वृथात्र रटितैः खि
न्नोसि विश्रम्यतां । मेघः शारद एष कासधवलः पानीयरिक्तोदरो गर्जत्येव हि केवलं भृशतरं नो बिंदुमप्युज्झति ।।११।।
समागमिष्यतो नोदभवेत्कः समयं तवारोतितोयदिसारंगरत्तदो घे खे पुरःसरः ।।१२ वंद्यस्यायः कृष्णं कुरुते मुखं जन
यति त्रासं तडिद्भिस्तु यो यश्च प्रार्थयते परं दलयति श्रोत्राणि यो गर्जितैः । सत्यं चातक तं तथाविधमपि भ्रातस्त्वयायाया ४५ ४५
यताजीमूतं कृतमेव जल्पमनयोरर्थित्वतिर्यक्क्रियोः ।।१३ धिग्वारिदं परिहृतान्यजलाशयस्य यच्चातकस्य कृतनष्टष
प्रशांतिं । धिक्चातकं तमपि योऽर्थितया स्खलज्जस्ते ताहशाय च यदुपैति पिपासितोपि ।।१४।। विद्योपमात्रे पिपिबत्यम्बोनप
द्माकरे यद्यपि चातको यं स्वार्थहानिस्तस्य तृषातुरस्य लघुत्वमत्रास्ति न किंचिदस्य ।।१५।। केषामप्येतो इति शा० चातकान्

न्हस्तापतिरालोक्य ।।

कान्योक्तिपरिच्छेदः ।। ।।अथ मयूरान्योक्तयः ।। एतस्मिन्मलयाचले बहुविधैः किं तैरकिंचित्करैः काकोलूककपोत
कोकिलकुलैरेकोपि पार्श्वस्थितः । केकी कूजति येन सदा विघटिता व्यालावलीबंधनः सेव्यस्यादिह सर्वलोकमनसामा
नंदनश्चंदनः ।।१ कस्यापि । केकाकर्णामृतं ते सकुसुमकबरीकांतिहारां कलापं कंठे छायां पुरारेर्गलिकुविकविरा
सौहृदं मेघसंघे । विश्वद्वेषिद्विजिह्वस्फुरदुरुफणिशीतैर्नित्यमाहारवृत्तिः केकैः पुण्यैः प्राप्तमेतत्सकलमपि सखे किं त्व
तं मयूर ।।२।। शार्ङ्गधरस्य । वेगाद्वैलक्षितल्पपुंजमहारवो यं गर्जन्नतीवतरसा हति रिपेनशांपाद वाग्निधूमनिव
होयमयेन मेघः किं त्वासि तुष्टमितो व्रजत कलापिन्ना ।।३।। लक्ष्मीधरस्य । अये नीलग्रीव कथय सखे ते घनुनयः
परे तो घेये षांतवरव विलासौ वितनुते अमी झरा कूरा क्वणितमिदमाकर्ण्य सहसाचरंते हंतु वामहहशबराः पु
खितशरां ।।४।। कस्यापि । हारीताः सरसं रसंतु मधुरं कूजंतु पुंस्कोकिलाः मानंदे गिरमुज्झिरंतु बहुकाः किं तैः शिरस्तै
रपि । एकेनापि तलस्थितेन नदता श्रीखंडनिस्तर्जनाद्व्यालानां च शिखंडिनां न तु महत्यां डित्यमुद्दंडितं ।।५।। श्रीचंद्र
देवानां । किं दूरेण पयोधरा उपरि किं नाद्येरटंतः श्रुता निर्व्यापारतया वपाश्चिषु गताः किं वा न पक्षा वृथा । रम्येवागग
नेन किं विहरणं । किं सत्र काकावली पर्याय प्रातिप श्लाघवनयाद्भूमौ स्थिता बर्हिणः ।।६ कस्यापि । यन्नादपिकः पक्षपे
क्षिषिनामाहारनिर्गमस्थानो यदि जलदनिनदमुदितास्त एव मूढा नरस्पे युः ।।७ इति शा० मयूरान्योक्तिपरिच्छेदः ।। ।।

श्रीमद्राघवनामधेयमुनिना ... [illegible]

= हंसा शुकेन सरली परिशीलयंत्यैः ... नियमुपयातः कुत्रामयूराः॥ कीरा गिरामुपगमेन परं निबद्धाः सीदंति राजभवने हि गुणाः परार्ध्याः॥४॥ क०॥७

अथ शुकान्योक्तयः॥ शुक यत्नवपठनव्यसनं न गुणाः सद्गुणाश्रयः समजनि येन तवामरणं शरणं पंजरवासः॥१॥ श्रीधनदेवानां संगमवाप्य पुरवने नानारसास्वादवः कीरः शास्त्रविचारवारुवचने रानंदकारी तनो दैवान्नास्फुटवाक्यपंच विहितश्रोतस्य तस्यात्र वीप्राप्तस्यालसमनाः प्रगल्भकपिशुस्यान्मोन मेवोचितं नरकस्यापि प्रात कीरकठोरचंचुकषणक्रोधायितैः कूजितैः किं माधुर्यनिषिक्तसूक्तिविशदः कंठावदुः शोष्यते सैयं देववशाद्दशापरिणता राजन्यपात्रस्य ते निर्भिद्य छिद्रितनिद्रमुद्रितघटः प्रापयत पंजरः॥३॥ माणिक्यदवलिप्तमौक्तिकतुलां बिभ्रंति नो दाडिमी बीजान्येष निरीक्ष्यते नरमते हैमेप्यहो पंजरे। तन्नाहं वनवाससंमदमहामोदैकमेदस्विनीं वृत्तिं भंगिलितानयाहतगिरेत्येवं शुकः शोचते॥४॥ राघवचैतन्यश्रीचरणानां॥ इदमपटु कपाटं जर्जरः पंजरोयं विरमति न गृहे स्मिन्क्रूरमार्जारयात्रा। शुक कुलितनिद्रं स्थीयतां किं वचोभिः स्तवनवचनविनोदेनादरः पामराणां॥५॥ कुलमिश्रस्य॥ अमुष्मिन्नुद्याने विहगखल एषं प्रतिकलं विलोलः काकोलः क्वणति कटु यावत्पटुतरं। सखे तावत्कीर हृदय ... वाचंयमकलां न मौनेन न्यूनीभवति गुणिनां जातु गुणगणः॥६॥ इति श्री० शुकान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथ काकान्योक्तयः॥ गात्रं ते मलिनं तथा श्रवणयो रुद्वेगकृत्क्रंदितं नाहं सर्वमपि स्वभाववपलं दुश्चेष्टितं ते सदा। एतैर्वायस संगतोस्य विनयैर्दोषैकशूलैः परं यत्सर्वस्य जुगुप्सितं बलवसलमनिक्रोनैव धन्यो नवान्२॥१॥ इति श्री० कुं धरस्य॥ पथि निपतितां शून्ये दृष्ट्वा निरावरणाननां दधिमिंतघटीं गर्वोन्नद्धः समुन्नतकंधरः निजसकुचि गात्रं वारु

नवान्२

= कीडंते निजबंधुभिर्नृपगृहे द्याने विशंतः सुखं स्वेच्छाहारविहारविभ्रमजुषो निर्याविनोदान्विताः॥ बद्धस्यापि सपंजरे विमनसो नंद्यो विनाभीदतः कीरस्योपहसंति देन पतिते गर्व
= लसा वायसाः॥४॥१॥ कृस्यापि०॥ कुल१॥

तास्तास्ताः चेष्टा विकारस्तताकुलोयदि न कुरुते काणः काकः कदानुकरिष्यति॥२॥ न खलु स्पर्धाग्रा मरणादपि विरुतं कुर्वाणास्पर्धया सह मधुरैः। किं ज्ञानं निवराकाः काकाः केकारवं कर्तुं॥३॥ तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः कोकिलैः सह संगतः। केन विज्ञायते काकः स्वयं यदि न भाषते॥४॥ कृत्स्नस्यामधुरस्य वातिमलिनच्छायस्य धृष्टस्य च क्षुद्रस्य प्रकृतिकारिणोतिचपलस्याह्लादविच्छेदिनः। येयं निंबफले शुकाकनवत स्त्रिष्वेषु नैसर्गिकी प्रीतिस्तत्सदृशं विधेर्विलसितं निष्पन्नमेतच्चिराय॥५॥ प्रत्यंगणं प्रतितरु प्रतिवारि तीरं काकास्थरं तिविलसं तु पुटारटंतः। नो यांति टिट्टिभमथ मंजित पुंडरीकखंडे वसन्नहह हृष्यति राजहंसः॥६॥ कृत्स्नं वपुर्वदनं चुंबतु सत्फलानि सम्यक्प्रसंचरतु इतवनांतरेषु। पुंस्कोकिलस्य चरितानि करोतु कामं काकः कलध्वनिविधौ न तु काक एव॥७॥ किं केकी न शिखंडमंडिततनुः किं कीरवत्पाठकः किं वा हंसइवांगनागतिगुरुः सारीव किं सुस्वरः। किं वाहं तनशाकुनपो नपि कवल्लौ ... तस्यंदने काकः केन गुणेन कांचनमये व्यापारितः पंजरे॥८॥ अत्र स्थ ... खिलं खयोजनगतस्यापि प्रियस्यागमं वो व्याख्याति च धिक्शुकादय इमे सर्वे पठंत ... गाः। मत्कांतस्य वियोगतापदहनज्वालावलीचंदनः काकस्तेन गुणेन कांचनमये व्यापारितः पंजरे॥९॥ केषामप्येतो इति श्री० काकान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथ बकान्योक्तयः॥ नालेनेव स्थितापादेनैकेन कुंचितग्रीवो जनयति कुमुदभ्रांतिं हृष्ट्वा बको बालमत्स्यानां हृदि॥ एष बकः सहसैव विपन्नः शाव्यमहो त्वकुतस्तमस्यास्साधुकृतां न कश्चिदपि वां वंचयितुं सुसैयोपि समर्थः॥३॥ बकोत्तम स्त्वां लघु निसरसि क्वापि राफौ रत्नवंध्या व्याप्तः इति

श्रीमद्राघवनामधेयमुनिशं बंबूहिश्चित्रसेयं दैववशाद्दशापरिणता राजन्यपात्रस्यते ॥ ३४
= हंसा हंसुखेन सरसी परिशीलयंश्चित्रनेये नितिनि यमुपयातु सोमसूराः ॥ कीरा गिरा सुपगमेन परं निबद्धाः सीदंति राजभवने हि गुणो परा ॥ ४॥ ॥ कन्या ॥ १

अथ शुकान्योक्तयः ॥ शुक यत्तव पठनव्यसनं न गुणः स गुणाभासः ॥ समजनि येन तवामरणं शरणं पंजरवासः ॥ १ ॥ श्रीधनददेवानां ॥ संभोगयमवाप्य यः पुरवने नानारसास्वादवत्कीरः शास्त्रविचारचारुवचनै रानंदकारी तनो दैवो नास्फुटवाक्यपंच विहित श्रोतस्य तस्यावनी प्राप्तस्यात्मसमाप्रगल्भकपिशुस्यान्मौनमेवोचितं ॥ २ कस्यापि भ्रातः कीर कठोरचंचुकषणक्रोधापितैः कुजितैः किं माधुर्यनिषिक्तसूक्तिविशदः कंठावबुः शोष्यते सेयं दैववशाद्दशापरिणता राजन्यपात्रस्यते निद्रच्छिद्रित निश्छिमुद्रित घटः प्राप्तोयतः पंजरः ॥ ३ माणिक्यद्वलिप्तमौक्तिकतुलां बिभ्रंति नो दाडिमी बीजान्येषनिरीक्ष्यते न रमते हैमेप्यहो पंजरो नत्वाद्दग्वनवाससंमदसदामोदैकमेदस्विनी दृष्टिर्मे गलितानया हत गिरेत्येवं शुकः शोचते ॥ ४ ॥ राघवचैतन्यश्रीचरणानां ॥ इदमपटुकपाटं जर्जरः पंजरोयं विरमति न गृहेस्मिन्क्रूरमार्जारयात्रा ॥ शुक कुकलितनिद्रं स्थीयतां किं वचोभिः स्ववचनविनोदे नादरः पामराणां ॥ ५ ॥ कृष्णमिश्रस्य ॥ अमुष्मिन्नुद्याने विहगखल एषप्रतिकलं विलोलः काकोलः क्वणति कटुयावत्पटुतरं ॥ सखे तावत्कीर हृदयहृदि वाचंयमकलां नमौनेन न्यूनं नयतु गुणना जो गुण ४६
गणः ॥ ६ ॥ इति शा० शुकान्योक्तिपरिच्छेदः ॥ ॥ अथ काकान्योक्तयः ॥ गोत्रं ते मलिनं तथा श्रवणयो रुद्वेगकृत्क्रेंकितं नकुंस — गात्रं वा
र्वमपि स्वभाक्षपलं दुश्चेष्टितं ते सदा ॥ एतैर्वायससंगतोप्यविनयैर्दोषैक मूलैः परं यत्सर्वस्य कुटुंबवत्सलमतिस्तेनैव धन्यो
न वा ॥ १ ॥ इति शा० धुरस्या पथि निपतितां शष्कुल्येदृष्ट्वा निरावरणाननां दधिमिश्र न घटां गर्वोन्नद्दसमुन्नतकंधरः ॥ निजसमुदि

नवा र

= कोडैतो निजबंधुनिर्भृशमहो ध्याने विशंतश्चक्षुः खेस्वेच्छाहार विहार विभ्रमजुषो निर्यांति नो दान्विताः ॥ बद्धस्याप्यस्य पंजरे विमनसो वृत्तौ दिना सीदतः कीरस्योपहसंतितेन पठितैर्गर्व
= लसा वायसा ॥ ४ ॥ १ ॥ कस्यापि ॥ युल १ ॥

तास्तासाः चेष्टा विकारशतात् लोयदिनजुष्टे काणः काकः कदानु करिष्यति ॥ २ न खलु स्पर्धा मरणादपि विरुतं कूर्वाणास्पर्धया सह मधुरैः ॥ किं जानं निवराकाः काकाः के कारवं कर्तुं ॥ ३ तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः कोकिलैः सह संगतः ॥ केन विज्ञायते काकः स्वयं यदि न भाषते ॥ ४ ॥ कृष्णस्यामधुरस्य चातिमलिनच्छायस्य धृष्टस्य च क्षुद्रस्यप्रकृतिका रिणोतिचपलस्याह्लाद विच्छेदिनः ॥ येयं निबफले शुकाक भवतस्त्विक्षुनैसर्गिकी प्रीतिस्तत्सदृशं विधेर्विलसितं निष्पन्नमेतच्चिरात् ॥ ५ ॥ प्रत्यंगणं प्रतितरु प्रतिवारितीरं काकाश्चरंति विचलंचु पुटारटंतः ॥ नो यांति दृष्टिमिथमंडित पुंडरीकखंडेवसन्न हहट प्पतिराजहंसाः ॥ ६ ॥ कृष्णं वपुर्वदनचुंबितुसत्फलानि साम्येषु संचरतु श्रुतवनांतरेषु ॥ पुंस्कोकिलस्य चरितानि करोतु काम काकः कलध्वनिविधौ न तु काक एव ॥ ७ ॥ किं केकीव शिखंडमंडिततनुः किं कीरवत्पाठकः किं वा हंसइवांगनागतिगुरुः सारीव किं सुस्वरः ॥ किं वा हंत शकुंतपोतमपि कवत्कर्णामृतस्पंदनं काकः केन गुणेन कांचनमये व्यापारितः पंजरे ॥ ८ ॥ अत्र स्थ्[illegible]रिविलक्षयोजनगतस्यापि प्रियस्यागमं वेत्ति व्याख्याति च धिक्शुकादय इमे सर्वे पठंत[illegible]वोः ॥ मत्कांतस्य वियोगतापदहन ज्वालावलीचंदनः काकस्तेन गुणेन कांचनमये व्यापारितः पंजरे ॥ ९ केषामप्येतो ॥ इति शा० काकान्योक्तिपरिच्छेदः ॥ ॥ अथ बकान्योक्तयः ॥ नाले नेव स्थित्वा पादेनैकेन कुंचित ग्रीवां जनयति कुमुदभ्रांतिं दृष्ट्वा बको बालमत्स्यानां ॥ १ दृष्ट्वा ॥ एष बकः सहसैव विपन्नः श्वासमहो त्कनुतत्तम

॥७॥ कस्यापि ॥ रे रे लंबकोटकबकक्षिप्यवलितो तवैतो। अन्नसि लीनानूर्दीनानूर्मीनान्कीनाशवद्विनाशयसि ॥८॥ कस्यापि ॥ ७

नो १

न पुनर्वकाङ्गुसमुचितः। इतश्चेतश्चात्र लिहलहरिहेलातरलिता छिन्नि ध्राग्रासेकग्रहिल तिमि पोष्यति रपो ॥३॥ न कोकिलाभिव मे
जुष्टं जितं न लक्ष्मलास्यानि गतानि हंसवत्। न बर्हिणा नामिव चित्रपेशता गुणस्तथाप्यस्ति बके बकव्रतो ॥४॥ ज्ञातिक्तस्य नमा
नसे न शुचिशिर्ष्टे त्रिपृष्ठणा लोके रैनं ब्रह्मो दहनेन निर्मलयशः प्राप्तिर्न वा चकलाः। जीवक्षयवधेन बाह्यधवलो वाक्येसंग
र्वे पुनर्मिथ्येवोन्नतकंधरः शठबको हंसैः सह स्पर्द्धतो ॥५॥ उत्तोश्चेतोपक्षो विषयतिविषये वारितगतिः सदा मीनं भुंक्ते वस
तिसकल स्थाणुशिरसि। बके सर्वश्रेष्ठो गुणसमुदयः किं विदधिको गुणाः स्थाने मान्यानरवरनउस्थानरहिताः ॥६॥ रेरे
शिष्टबकोटनाकत टिनीतीरे तपस्विव्रतध्यानेनानिमिषोपभोगमनसा युक्तं करोषी दृशं। एवं यत्किल मानसस्य
पदवीकां रुस्य युक्तं हितन्नीरक्षीरविवेकनिर्मलधियो हंसस्य नान्यस्य सा ॥७॥ इति शा० बकान्योक्तिपरिच्छेदः ॥ ५ ॥
अथ खद्योतान्योक्तयः ॥ ऊर्जरतृणाग्रमदहस्सर्वपकणम प्रकाशयन्नूनं। कीटत्वमात्मतया खद्योतः ख्यापय ४१
त्यवति ॥१॥ जयवर्धनस्य ॥ इंदुः प्रयास्यति विनश्यति तारकश्रीः स्थास्यंति लीढतिमिरा न मणिप्रदीपाः। अंधीस म
ग्रमपि कीटगणेन विष्यत्युन्नेषमेष्यति न वान पिहरमेतत् ॥२॥ कस्यापि ॥ अदृष्टव्यापारं गतवति दिनानामधिपतौ
यशः शेषीभूते शशिनि गतधाम्नि ग्रहगणे। तथांधं संजातं जगदुपनते मेघसमये यथा मीगण्यंते तमसि पटवः की
टमणयः ॥३॥ आनंदवर्द्धनस्य ॥ घनसंतमसमलीमसदशदिशि निशीयद्विराजसि तदन्यत् ॥ कीटमणे दिनमधुना

तरणिकरांतरितस्तिमिरिणां ॥४॥ भल्लटस्य ॥ इति शा० खद्योतान्योक्तिपरिच्छेदः ॥ ॥ अथ सिंहान्योक्तयः ॥ एकोयं मस ह१
हायोहं क्रशोहमपरिच्छदः। स्वप्नेप्येवं विधा चिंता मृगेंद्रस्य न जायते ॥१॥ कस्यापि ॥ मृगेंद्रं वा मृगारिं वा सुखं व्याहरतां ज
नः। तस्योभयमपि व्रीडा क्रीडादलितदंतिनः ॥२॥ मृगेभ्यो रक्ततेषोत्रे नरैस्तृणमयैरपि। सिंहाक्रांतं पुनर्मूढ न हयैर्नर
दंतिभिः ॥३॥ मृगेर्नष्टं शशैर्लीनं वराहैर्बलितं रुषा। हयानां हेषितं श्रुत्वा सिंहैः सर्ववदासितं ॥४॥ हरिरलसविलोचनः
सहेलं बलमवलोक्य पुनर्जगाम निद्रां। अधिगतपतिविक्रमास्तमीतिर्न तु वनितास्य विलोकयांचकार ॥५॥ एका
किनि वनवासिन्यराजलक्ष्मण्यनीतिशास्त्रज्ञे। सत्वोच्छ्रिते मृगपतौ राजेति गिरः परिणमंति ॥६॥ केषामप्येतो नास्यो
च्छ्रायवती तनुर्न दशनो नो दीर्घदीर्घः करः स संवारणनैष केसरिशिशुस्थाडंबरैस्स्पर्द्धते। [illegible] बीज मजेयमस्य
हृदये यस्तं पुनर्वेधसा ताहृक्स्कादृशमेवयेन सुतरां नो ज्ञायते पशुमन्यते ॥७॥ आनंदवर्द्धनस्य ॥ क्षुत्क्षामोपि जराधितो
पि शिथिलप्राणोपि कष्टां दशामापन्नोपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु गच्छत्स्वपि। मत्तेभेंद्रविभिन्नकुंभकवलग्रासै
कबद्धस्पृहः किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी ॥८॥ भर्तृहरेः ॥ येनानर्गलफालकेलिदलिताः प्रत्यग्र
कादंबिनीधाराधोरणिधौतधातुसुरा शैले शुलीकायिते। सोयं शृंगनिपातभग्नचरणः स्फारस्फुरत्फेरवीफेत्का
रैः कुपितो ह्यस्वादति मृगः पाणी मृगग्रामणी ॥ गेरीभांकारस्य ॥ अनिशं मतंगजानां बृंहितमाकर्ण्य तेयथा विपिने ॥

मन्येत था न जीवति गजेंद्रपलकवलनः सिंहः॥ शार्ङ्गधरस्य॥ ऊर्णोपि क्षमहीनोपि क्लिष्टोपि यदि केसरी। तथापि यू
थनाथस्य शोकांतं काय कल्प्यते॥११ कृष्णाकरस्य॥ खनन्नाखुबिलं सिंहः पाषाणशकलाकुलं। प्राप्नोति नखभंगं वा
फलं वा मूषकं नवा॥१२ अस्मिन्नमोदहृदयधनिजनितरुषि प्रोत्स मार्गांतरिछमाकाकव्याकुलोन्नतस्कंधशिखरस्था
बकव्यलेशानशानो। धत्ते मतेभकुंभव्यतिकरकरजाग्राभिर्मिलाग्रजालं ग्रासव्यासक्तमुक्ताधवलितकवलो नस्पृ
हामत्रसिंहः॥१३ महीपतिमिंडलीकस्य॥ ग्रामाणामुपशल्यसीमनि मदोद्रेकस्फुरत्सौष्ठवाः फेत्कारध्वनिभुक्तिरंति
बहवः संत्यगोमायवः॥ सोन्यः कोपि घनाघनध्वनिघनः पारींद्रगुंजारवः कुंभ्यद्भुतमल्लोलशुंडमचलत्कर्णगजै
=६ श्रुतः यूत्सुतः॥१४॥ विल्हणस्य॥ एतस्मिन् क्रीडति सूकरश्चरवनति द्वीपी च गर्वीयते क्रोष्टाक्रंदति वल्गतीव शशको वेगाद्रु
मधविति॥ निःशंकः करिपोतकस्त्रसलतामुन्मोटते लीलया हेहो सिंह विना त्वया द्य विपिने कीदृग्दशा वर्त्तते॥
१५॥ कस्यापि॥ रे मातंगमदांबुडुंबरतया रोलंबरोलं वहत्यन्या नाम यल्लं बनं वनमिदं नौलंचयदुत्कंठसो हृष्टस्त्व ५८
किं महो महोन्नतधराधौरेयधात्रीधरप्रस्थप्रस्थितमौ यथूयमथनो त्कंठीमिकंठीरवः॥१६ यस्यावंध्यरुषः प्रताप
=६८ वसते नोदिन धैर्यद्रुहं शुष्यंतिस्म मदप्रवाहसरितः साद्यापि दिग्दंतिनां। दैवात्कष्टदशावशंगतवतः सिंहस्य
तस्याधुना कर्षत्येव करेण केसरसटाजालं जरत्कुंजरः॥१७॥ यः शौर्याविधिरेवयस्य महसा दिग्दंतिनो पतिकंना

=सरसि सरसपंके तिष्ठनिश्चिंतमेकेसुखमदिनकरं टं बंस्यकरी प्राणनाथो अनवरतमदीधीनूतगंधद्विपानांमुपरिगिरिगुहांतमंमिलीसिंहनादः॥ कस्यापि॥

यातां किल येन विंध्यवसुधा गम्या न कस्याप्यभूत्तस्मिन्को तु किनाचपाकरिपतौ लुंठेकपोलस्थली नृंगः केस
रिवीरसंप्रतिष्ठनः क्वेनैषविश्राम्यतु॥१८॥ इति श्री॰ सिंहान्योक्तिपरिछेदः॥ ॥ अथ गजान्योक्तयः नीवारप्रसवान्न
मुष्टिकवलैर्योवर्धितः शैशवे पीतं येन सरोजपत्रपुटके होमावशेषं पयः। तं पश्यन्मदमंथरालिवलयव्यासंसु
प्त प्तगंडंगजं सानंदं सभयं च पश्यति मुहुर्दूरे स्थितस्तापसः॥१॥ कर्णौ वामरवाक कंचुकलिकां कंठे मणीनां गणः सिंह
रप्रकरः शिरः परिसरे पार्श्वांतिके किंकिणी॥ लब्धोन्नूपवाहनेन करिणा बद्धेन भूषाविधिरत्न किं भूधरधूलिधूस
रतनुर्मान्योन वन्यः करी॥२ कस्यापि॥ केलिं कुरुष्व परिभुंक्ष्व सरोरुहाणि गाहस्व शैलतटनिर्झरिणीपयांसि। मा
वानुरक्तकरिणीकरलालितांग मातंग मुंच सुगराजरणाभिलाषं॥३॥ आनंदवर्धनस्य॥ पीतं यत्र हिमं पयः कवलि
तायस्मिन्मृणालांकुरा स्नापार्शेन निमय्य यत्र सरसो मध्ये विमुक्तंश्रमः। धिकृतस्यैव जलानिपं किल यतः पाथो
जायते जिनीमध्वनः तूलान्युखनतः करीद्रनवनोलज्जापिनोकागरा॥४॥ रेवावारिणि वारणेन विपुले राजीवराजीरज
पुंजाश्पिंजरितोर्मिणि प्रतिगला दानांबुगंधोत्कटो। धौतं येन मृगारिरक्तमसकृद्दंतांतरालस्थितं कोपं सोपि पयः
पयोहतविधेः॥ कोगोचरेनुगतः॥५॥ कयोरप्येतौ॥ तापो नापि गतस्तृषापि न कृशाधौता न धूलीतनोर्नस्वछंदमकारि
कंदकवलाः कानाम केली तथा॥ दूरोच्छिप्तकरेण हंत करिणा स्पृष्टा न वा पद्मिनी प्रारब्धो मधुपैरकारणमयो झंकार

कोलाहलः॥६॥ लक्ष्मणसेनस्य॥ नाभूवन्नु वियच्छपञ्जरविदपि स्पर्द्धे करांके जराः सिंहेनापि विलंघिता किमपि
रंयस्योद्धतापद्धतिः। कष्टं सोपि कदर्थ्यते करिवरः स्फारारवैः फेरवैश्चापातालगभीरपंकपटलीमग्नोद्यानन्नो
द्यमः॥७ बिल्हणस्य॥ नो नोकंरीद्र दिवसानि कियंति तावद् अस्मिन्मरौ समतिवाहय कुञ्जरविद्धे रे वा कुले निजकरेण
करप्रमुक्तैर्भूयः समंगमयिता सि निदाघदाहो॥८॥ गोविंदराजस्य॥ नष्टश्चातिग्रासं नव कमल किंजल्किलिप्तिनिवु
लेन पंकेवाक्कादं विशति बिशानंगा ईरा बलो लपंती प्रेमार्द्रीमपि विषहते ना चक करिणीं स्मरन्ना वनं दृष्ट्वा हृद
यदयितां वारणपतिः॥९॥ पादाघातविघूर्णिता वसुमती त्रासाकुलाः पक्षिणः पंकांकानि सरांसि गंडकर्कणक्षोद
क्षिताः शाखिनः। प्राप्येदं करिपोतकैर्विधिवशाद्बालस्य [illegible] तं विशं खलतया वक्रं नयत्यार्य तो
१०॥ ग्रासग्रासं गृहाण त्यज करिकलभ प्रीतिबंधं करिण्याः पाशग्रंथिव्रणानामविरलमधुनादेहि पंकानुले
पो दूरीभूतास्तवैते शबरवरवधूविभ्रमोद्भ्रांत ... वासा रोपकंठ ... नमरस्तो धूसरा विंध्यपादाः॥११॥
केषामप्येतो दानार्थिनो मधुकरा यदि कर्णतालैर्दूरीकृताः करिवरेण मदांधबुद्ध्या। तस्यैव गंडयुगमंडनहानि
रेषा भृंगाः पुनर्विकचपद्मवने चरंति॥१२॥ कस्यापि॥ आरामो यमनर्गलेन बलिना भग्नः समाक्रामये त्वं ततः संधृ
तहर्षवर्धितमदोदग्रः किमुन्माद्यसि। मातंग प्रतिवर्षमेव नवतो भावी निदाघज्वरस्तत्रापि प्रतिकारमर्हसि सरो
ग्रोर

= स्वच्छंदलयकुमान्कमलिनीरामूलमुन्मूलयक्रीडालोलकपोलमंडलवलद्भृंगानुमंदेमोंदयादंताघातनितांतदृंपितगिरे ४ शृंगाणि वा घाटयचेता स्वकोरिराजद्रसरि
= युवायावन्नजागर्तिसिंहः॥ कस्यापि॥ १०॥

सम्य कुसुमालो वितुं॥१३ गलेपाशस्ती व्रश्चरणयुगले गाढनिगडो दृढः स्कंधे बंधः शिरसि सृणिघातः खरतरः। नरः स्कं
धारूढो बत मरणयोग्येपि विषयेन जानीमो त्वय्यर्थं द्विरद वद कस्मान्नवमदः॥१४॥ कौपेप यसिल पीयसितापेन करः
प्रसारितः करिणा। सोपि न पयसा लिप्तो लाघवमात्मा परं नीतः॥१५॥ कौपं वारि विलोक्य वारणपते किं विस्मितेना
स्यते प्रायो नाज न मस्यसे प्रतिभवं स्तत्पीयतामादरात्। उन्मज्जन्शफरीस्फुलिंगललनापीनस्तनास्फालनस्फा
रीभूततमहोर्मिनिर्मलजला हूरे धुनानर्मदा॥१६ नो मत्ये दृढबंधनाच्च तमिदं नैवांकुशोद्घातनं स्कंधारोहणताडना
त्यरिन वा नैवान्यदेशागमो। चिंतां मे जनयंति चेतसि यथा स्मृत्वा स्वयूथं गजः सिंहत्रासितनीतनी तैकलनायास्यं
ति कस्याश्रयो॥१७॥ पत्युर्यत्पतिता विशेषकवलग्रासेन तृप्तिः कृता। पीतं यच्च करावगाहकलुषं तत्पीतशेषं पयः। प्राणा
न्सर्वतरं विहायय दिदं प्रारब्धं करिण्या फलं यद्धं ध्व्रणकातेस्य करिणः क्लिष्टं न दृष्टं मुखं॥१८॥ केषामप्येतो यदिमत्तो
४ लोव सि मतंगज किमभीनिर सालसरलतरु दमनैः। हरिमनुसरखरनखरं व्यपनयति सकरटकंडूतिं॥१९ वक्रन्नदेव
स्यविनशा॥ गजान्योक्तिः॥ ॥अथ हरिणान्योक्तयः॥ दूर्वांकुरतृणाहारा धन्यास्ते वनेमृगाः। विभवोन्मत्तचित्ता स्ते विभ
र नम दोह्वताथ नां न पश्यंति मुखं नियतं॥१॥ कति कति मदनोद्भ्रांताश्चरंति प्रतिशिखरि प्रतिकाननं कुरंगाः। क्वचिदपि पुनरुरसमा
मृगास्ते मदयतियन्मदएव मेदिनी शान्तोः॥२॥ तृणधान्य तृणबाणः तृणं घृततिं कपट पुरुषो यो॥ कथमिह कुरंगो कथमिह र
= निदाघे दावानलः प्रचुरतरहृष्टजरमनाः ४ सरः ४ [illegible] तथापंके मग्नाः तट निकट वर्त्तीन [illegible] यथानतीरं नो नीरं द्वयमपि विनिष्टं विधि
= वशात् ॥ कस्यापि॥ ३॥

= स्मृत्वा करभेण खेदविधुरं दीर्घं तथा फूत्कृतं शाखानामन्नवतो दिवसम्हता प्रस्थानतूर्यं यथा॥७३॥

सीन्नवपीलुपत्रबदरग्रासोपि संतुष्यते दीर्घाध्व्यनुगम्यते न पदवी येस्य स्वयूथैरपि। सोयं संप्रति याति बालकरतः
खोद्यमः क्षामतां मन्ये न्नूनमनेन दैवहतकेनास्वादितं तन्मधु॥६॥ पीलूनां फलवल्कषायमधुरं रोमंथयित्वा मरौ शाख
ग्रैय दिरवादि चारु करभी वक्त्रार्पितं प्रेमतः तत्कूर्चं॥७॥ दुःप्रापमंबु पवनः परुषोतितापी छायाद्रुमो न तरवः फलभार
नम्राः। इत्थं सखे करभ वञ्चितवंतमुच्चैः कस्मै गतिः खलु मरौ रमणीयतायाः॥९॥ अस्यानतस्य नवतन्वखलु कोपि रेषा
कंटारिका यदि न वेद विशीर्णपर्णा। योग्याः कथं करभ कल्पतरोर्लताया स्तोपल्लवा विमलविद्रुमसंगभाजः॥१०॥ कल्प
...सेरको रसलेषयुक्तं नारेधिरोहति। उन्नार्यमाणोपि पुनर्यत्रित्र किमु ऊर्महे॥११॥ केषामप्येतौ करभद
यितेय न्नपी तं सुदुर्लभमेकदा मधुवनगतं तस्यालाने बिरौषि किमुत्सुकः। ऊरुपरिचितैः पीलोः पत्रैर्धृतिमरुगोच
रैर्जगति सकलेकस्यावाप्तिः सुखस्य निरंतरा॥१२॥ भगवतो व्यासस्य इति श्री॰ करभान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥ ॥
अथ वृषभान्योक्तयः। नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च वाहगुणः क्वचित्। देवागार बलीवर्द तथाप्यश्नाति शोभनं॥१॥ न वि ५१
सीदति सैकतवर्त्मनि प्रचुरभारभरद्वपितो क्वचित्। शुरुभरोद्धरणो द्रुतकंधरं स्मरति सारथिरद्य धुरंधरं॥२॥ मार्गे कर्द
म दुर्गमे जलभृतेनेगर्ज्जति तैराकुले खिन्ने शाकटिके भरेति विषमे दूरंगते रोधसि। शब्देनैतदहं ब्रवीमि महता कृ
ष्ट्रितो तर्जनी मद्दक्षे विषमे विहाय धवलं वोढुं क्षमः को धुरं॥३॥ हे तात सप्तवल विषाणयुगलं पुच्छं चलं कर्बुराकृति

श्वेदकितो बपुः ककुमितं सत्स्वस्तुतं वेष्टितो अस्मिन्नुष्ट्रवृषे वृषाणितगुणग्रामान निशाम्यनोग्रामणीरण्य तथापि चेतसि
* दे॰ रं धुर्यभ्रमः स्फूर्जति॥४॥ कांसो विद्धबलो चिरं निवसतां छिन्नेपरासोप्तुनः नीलो वा कपिलोथवा वरवृषो रक्तोथवा
मेचकः ग्रामीणैरवधीरितोपि शिथिलस्कंधोप्यनुच्चैःश्रवाः स्थानेस्मेपर तंत्रतुंदिलतनुर्जीगर्त्यपंकर्बुरः॥५॥ श्रीवं
द्रस्या गुरुनीयंभारः क्वचिदपि न पंथाः स्खलितोन तेकुं शक्तिर्वहनमपि तेंगेन विकलं। इदं द्रं गेनाथ स्वगुण
समानस्तदधुना धुनाने तुस्कंधे धवल किमु मुक्तः पथि नरः॥७॥ न धान्यं न्कुरुषेन यासि विकटं नोच्चैर्वहस्याननं दर्पा
न्नोल्लिखसि क्षितिं खुरपुटैर्नो वल्गया वीक्षसे। किंतु त्वं बकुधामतस्तेक धवलः स्कंधाधिरूढस्ततीराण्य घतरी विटंक
विषमान्यम्बैबयनूर्वोढ्यसे॥श्री॰॥ यस्यादौ ब्रजमंडनस्य वहतो गुर्वीं धुरं धैर्यतो धौरेयैः प्रगुणीकृतो नपुगपस्कंधे
समस्तैरपि। तस्यैव स्फुरक्षयकं बलस्य धवलस्योत्थापने साप्रतं डागत्रैवजरावसादितत नो गोपि प्रमुक्तो ष्मनो॥८॥ एता
= दष्टनावा॰पा॰ नि बालधवल प्रविहाय कामं गोष्ठांगणे तरलवर्णक वेष्टितानि। स्कंधं निधेहि धुरि पूर्व धुरीणमुक्ते नेतव्यतामुपग
तोस्ति तवेष भारः॥१०॥ नखभनतिखुरैः क्षोणीं दृष्टं न नर्दति सादरं प्रकृतिपुरुषं प्रेक्ष्याप्यग्रेन कुप्यति गौरवो व
हति च धुरं धुर्यो धैर्यादनुद्धतकंधरो जगति सुगुणिन १ कायौ दायैर्न्यप्रानति शेरते॥११॥ केषामप्येतौ इति श्री॰ वृ
षभान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥ अथ सामान्यवृक्षान्योक्तयः। किं जातोसि चतुःपथे घनतरं छिन्नोसि किं छायया

= अथम नामा वृक्षि श्रीजी...। महकार तरोरधः क्षितितं नक्षिरवेला॥७९ = दायजिर॥

छिन्नश्चेत्फलितोसि किं फलभरैराढ्योसि किं सन्नतः। हे सद्वृक्ष सहस्व संप्रति सखे शाखाशिखाकर्षणक्षोभामोटन
भंजनानि सहतः स्वैरं वहुश्चेष्टितैः॥१॥ नद्यं तज्ज्ञानवर्त्मनः। छायासुप्तमृगः शकुन्तनिवहैर्विष्वग्विलुप्तच्छदः कीटैरा
वृत्तकोटरः कपिकुलैः स्कंधे कृतप्रश्रयः। विश्रब्धं मधुपैर्निपीतकुसुमः श्लाघ्यः स एकस्तरुर्यत्रांगीकृतसर्वसत्त्वक
रेणापदैवे द्रुमाः॥२॥ बीजं कस्यापि शाखाशतवितवियतः संति किं पंतानकानने तरवः परिमलभरमिलद्दलिकु
लदलितदलाः शाखिनो विरलाः॥३॥ वैद्येनानुपंडितस्यागतास्ते विस्तीर्णस्तबकभरसौरभ्यजहरीपरीतव्योमान्
प्रकृतिगुरवः केपितरवः॥४॥ होद्यानेकं प्रत्यहं हपरिशिष्यः क्रमवशादमी वल्मीकास्ते भुजगजलालीलावसतयः।
॥५॥ तीव्रो निदाघसमयो बहुपथिकजनश्चामारवः पंथाः। मार्गस्थस्तरुरेकः कियतां संतापमपहरति॥६॥ प्रत्य
ग्रैः पत्रनिचयैस्तरुर्यैरेव शोभितः। जहाति जीर्णस्तानेव किं वा सितं जन्मनः॥६॥ रोलंबैर्न विलंबितं विघटितं तैश्च
माकुलैः कोकिलैर्माधुरैश्चलितं शुकैरेव रसात्सा कीरैरधीरैर्गतं। एकेनापि सपल्लवेन तरुणा दावानलोपप्लवः म्लो ५२
ढः को न विपत्सु मुंचति जनो मूर्ध्नातियो लालितः॥७॥ पत्रपुष्पफलच्छायामूलवल्कलदारुभिः। धन्या महीरुहा येभ्यो
निराशा यांति नार्थिनः॥८॥ छायावंतो गतव्यालाः स्वारोहाः फलदायिनः। मार्गद्रुमा महांतश्च परेषामेव भूतये॥९॥
भुक्तं स्वादु फलं कृतं च शयनं शाखाग्रजैः पल्लवैस्त्वच्छाया परिशीतलं सुललितं पीतं च पेतत्क्रमैः। विश्रांता सु

चिरं परं सुमनसः प्रीतिः किमत्रोच्यते त्वं सन्मार्गतरुर्वयं च पथिकायामः पुनर्दर्शनं॥१०॥ केषामप्येतेनुकृतानि यैस्त्व
वफलानि परेलिमानि क्रोडस्थितैरहह वीतभयैः प्रसुप्तं। तेपक्षिणोऽद्य करयेणविकृष्यमाणं पश्यं प्रतिपादपत्र
वं तममीतटस्थां॥११॥ श्रीमहादेवस्य। विपल्लवं पादपं द्याग्र्यतमनिमिषैर्यातमलिभिः खगैरप्युड्डीनं रथचरणद्व
सप्रवृत्तिभिः। दशांदीनानीते सरसि विषमग्रीष्मदिवसैः कुलीनं वाद्यात्ते तटरुहतरुः कोपितदधि॥१२॥ नागदे
वस्य। शाखोटशाल्मलिपलाशकरीरकाद्याः श्रीमंतु पुष्पनिलयो यदसौ वसंतः। पुष्प्यन्यमर्पयितु पल्लवक
ल्पलक्ष्मीं सौरभ्यसंभवविधिस्तु विधेरधीनः॥१३॥ गांगदेवस्य। याधार इति द्विजाश्रय इति श्लाघ्यस्तरूणामि
ति स्निग्धच्छाय इति प्रियोहश इति स्वानं गुणानामिति। पर्यालोच्य महातरो तव घनच्छायां वयं संश्रितास्तत्त्वत्को
टरवासिनो द्विरसना दूरीकरिष्यंति नः॥१४॥ हिमसमयो पवनवह्निरुवनः पवनस्ताडिल्लताविभवा हंत सहं
ते यावत्तावद्द्रुम करूपरोपकृतिः॥१५॥ ये पूर्वं परिपालिताः फलभरच्छायादिभिः प्राणिनो विश्रामद्रुम कथ्यतां तव
विपत्काले कृते सांप्रतं। एताः संगतिमात्रकल्पितपुरस्कारास्तु धन्यास्त्वयो यासां छेदनमंतरेण पतितो नायं कु
ठारस्त्वयि॥१६॥ वृद्धिर्यस्य तरोर्मनोरथशतैराशावता प्रार्थिता ज्ञातो सौ सरसं प्रकामफलदः सर्वाश्रितोपाश्रयः।
नानादेशसमागतैरविदितैराक्रांतमध्यः खगैस्तल्लब्धावसरो पिदग्धशकुनिर्दूरे स्थितो वीक्ष्यते॥१७॥ के।

= स्त अद्भुत रोऽपि सतिफलनतः सिंहादयो प्रकृत्या॥ विद्वांस४ शुकसारिका इव रटंत४ सीतिस्मृतिमेंडलौ योगारूढ समाधिरूढमनसम्स्वार्थस्थिता योगिन४स्त्वागान्ति
= यपरोपकारनिरत४ प्राप्य४ कल्पद्रुमश॥१॥ कस्यापि।५४॥

इति शा॰ सामान्यवृक्षान्योक्तिः॥ ॥अथ वृक्षविशेषोपद्धतौ पूर्वं कल्पवृक्षः॥ कल्पद्रुमो निकाले न न वेद्यदि फलद
दः॥ को विशेषस्तदा तस्य वन्यैरन्यमहीरुहैः॥१॥ स्वर्णैः स्कंधपरिग्रहो मरकतैरुल्लासिताः पल्लवा मुक्ताभिस्तवकश्रि
यो मधुलिहां हंहानि नीलोत्पलैः॥ संकल्पानुविधायि यस्य फलितं कस्तस्य धत्ते तुलां॥ धिग्जाति द्रुमसंकथासु
यद्द्यं कल्पद्रुमोऽपि द्रुमः॥२॥ बाणस्य॥ अथ पारिजातः॥ परिमलसुरभितनभसो बहवः कनकाद्रिपरिसरे तरवः॥
तदपि सुराणां चेतसि निवसितमिति पारिजातेन॥१॥ वल्लभस्य॥ अथ चंदनं॥ संत्येव गिलिता कान्ता महीयांसो म
हीरुहाः॥ तथापि जनता चित्रं नंदनं चंदनद्रुमः॥१॥ हरिगणस्य॥ कांता केलिं कलयतु तरुः कोऽपि कश्चित्प्रसूनाम
त्यानंदं जनयतु फलैः कोऽपि लोकानिनोतु॥ धन्यं मन्ये मलयजमहो यः प्रभूतोपतापं संसारस्य द्रुतमपनयत्या
त्मदेहव्ययेन॥२॥ शार्ङ्गधरस्य॥ केचिल्लोचनहारिणः कतिपये सौरभ्यसंचारिणः केप्यन्ये फलधारिणः प्रतिदिशं
ते संतु हंत द्रुमाः॥ धन्योऽयं हरिचंदनः परिसरे यस्य स्थितैः शाखिभिः शाखोपाधि निरस्य हो मृगदृशामंगेषु लीला
यितो॥३॥ श्रीसुधाकरदेवस्य॥ भ्रातश्चंदन किं ब्रवीमि विकटस्फूर्जत्फणाभीषणा गंधस्यापि महाविषाः फणभृतो ५३
युष्मैयदेते कृता॥४॥ दैवात्पुष्पफलाचितो यदि भवान्नत्रापि विष्यदानो जाने किमु कल्पयिष्यदधिकं रक्षार्थमे
स्यात्मनः॥५॥ भोजराजस्य॥ एतैर्दक्षिणगंधवाहवलनैः श्रीखंड किं सौरभं भ्रमस्त्व परितो मधुव्रतयुवा येनायमा

नीयतो माकंदादपल्लवपंकजवनाद्युद्भूय कुंदोदराद् द्राक्षाद्धिपगंडमंडलदलाद्राकृष्य लक्ष्यं मनां॥५॥ यद्यपि चंद
न विटपी विधिना फलकुसुमवर्जितो विहितः॥ निजवपुषैव परेषां तथापि संतापमपनयति॥६॥ धिक् क्षितान्निप
रशोपरक्तो वनीपबालप्रवालमलयाद्रिरुहस्तु हस्तो निर्भिद्यमानहृदयोऽपि महाप्रभावः सर्वेषु खं पुनरसौ
सुरभीकरोति॥७॥ वासः शैलशिलांतरेषु सहजः संगो भुजंगैः सह प्रेंखन्मारुतपयोधिवीचिनिकरैरुड्डूतिसेकक्रि
या॥ जानीमो न वयं प्रसीद तनवो श्रीखंड तत्कथ्यतां कस्मात्ते परतापखंडनमहापांडित्यमभ्यागतो॥८॥ आमो
दैस्ते दिशि दिशि गतैर्दूरमाकृष्यमाणाः साक्षात्लक्ष्मीं तव मलयज द्रष्टुमभ्यागतास्मः॥ किं पश्यामः स्तुतगमवत
क्रीडति क्रोड एव व्यालस्तुभ्यं नवतरुज्जरार्लभुं चनः साधुयामः॥९॥ मूलं तु भुजंगैः शिखरं विहंगैः शाखाः प्लवंगैः कुसु
मानि भृंगैः॥ नास्त्येव तच्चंदनपादपस्य यन्नाश्रितं सत्वभरैः समंतात्॥१०॥ केषामप्येते॥॥ अथागरुः॥ अगरुरि
ति वदति लोको गौरवमत्रैव पुनरहं मन्ये॥ दर्शितगुणैर्वहन्निर्यस्य जनैर्जनितदाहेऽपि॥१॥ वल्लभदेवस्य॥ आरा
मान्तरणस्य पल्लवचयैरापीततिग्मत्विषः पाथोदप्रशमं नयाम्युरुतरो रे तस्य दावद्रुरो भ्रमस्त्वामुपकारकात
रगतप्रायाः पद्यः संपदो दग्धाप्येषतर्कुर्दिशा रिमलैरापूर्य निर्वास्यति॥२॥ अथ चंपकः॥ अंतः प्रतप्तकसैक
तदह्यमानमूलस्य चंपकतरोः क्व बिकाशसिंता॥ प्रायोऽनवल्पमुचितस्थिति देशजन्मा श्रेयः स्वजीवपरिपालनमा
= एणधा४ परावः क्रियात परिषन्नेषा गुणग्राहिणी संवारे ऽत्रन नागरस्य विषयक्लिन्नं मतीनां मन४ धमेनापि समंधिना खिलमिदं दिकू कमामा दितं मामृ

त्रमेवा।नागेंद्रस्या केनापि चंपकतरो बत रोपितोसि ऊ ग्रामपामर जूनोंति कवाटिकायां। यत्र प्ररूढन वशाक
विटइलोमाडो न मवाटघटनो चितपल्लवोसि।१।विद्याकया।। ॥अथाशोकः।किंवा तेन तया किमुन्नतित
याकिंवाघनछायया किंवा पल्लवलीलया किमनया वाशोकपुष्पश्रिया। यस्त्वन्मूलनिषण्णखिन्नपथिकर
स्तोमंस्तुवन्नथहं नस्वादूनिमृदूनिखादतिफलान्याकंठमुत्कंठितः।१ श्रीजोऊदेवस्य। मृदूनांस्वादूनांलघुर
पिफलानां न विनवस्तवाशोकस्तोकः स्तबकमहिमा सोप्यसुरभिः। यदेतन्नोदंचीकरचरणलावण्यसु
बालेः जगं प्रवालैस्यात्तरुमुसकलंकः किमपरं सरस्वतीऊडुंबस्य।। अथमालती।। ॥किंमालतीऊसुमता
न्यसि निष्ठुरेण केनापि यत्किल विसृन नितोलता श्रा वालोकोत्तरेण विलसद्गुणगौरवेण कोनाम्नुनाशि
= नैमैयस्य।।१।। रसि नामकरिष्यसि त्वां।१।। मृद्वीयस्त्वाधिक्यान्नवतिविमर्दैः सममिदं न चान्येभ्योरूपेत्तवतिऊसुमेभ्यो ५४
धिकतरं प्रसूनं मालत्यास्तदपिहृदयाह्लादकरणप्रवीणैरामोदैर्नवतिजगतो मौलिनिलयो।२।। नवतिह्न
दयहारी कोपि कस्यापि हेतुर्नखलु गुण विशेषः प्रेमबंधप्रयोगे। किसलयितवनांतेकोकिलालापर
म्ये विकसतिनवसंते मालतीकोत्र हेतुः।२।। ऊसुमस्तबकैर्नम्रांसत्येवंपरितोलता।तथापित्र्मरस्त्वां निहरत्ये
= कस्यापि कैवमालती।४।। अथमल्लिका।।नवगंधवहेन चुंबितानवपीतामधुपेन मल्लिका। पिहितेव कठोरशाखया परि

= अधिकाम नवत।।२

णामस्पऊ गाम गोचरं।।॥अथकेतकी। रोलंबस्य विराय केतकपरिष्वंगेष्वभंगोरसः मुझ्ञातं बत केतकस्य
वमनो भृंगप्रसंगो मुकं। ऊनात्येव मिथोनुरागमनयोः सर्वोपि नैसर्गिकं प्रच्छूहायदलेषु धिक्कामनन्नवन्म कार
= कस्यापि मीविधः केतका।१।। पत्राणि कंटकशतैः परिवेष्टितानि वार्तापि नास्ति मधुनो रजसोधकारः। आमोदमात्र
वासिकेन मधुव्रतेन नालोकानि तव केतकि दूषणानि।२ कस्यापि। एला सिकेतकिलतासु विनाशिनीषु सौना कुर्
ग्यमद्भुतवरंजवती विजर्ज्ञी यत्कंटकैर्व्यथितमाल्य मधुर्न ज्ञातं स्वामेवसेवितमुपक्रमतो द्विरेफः।।२ महादे
वस्य।। ॥अथपाटला। पाटलया वनमध्ये ऊसुमितया मोहितस्तथा भ्रमरः। सैवेयमितियथा मूलसतीतिरस्यान्य
= गाताशातावक्रो द्विलएवेतियाद पुष्पेपि।१ शार्ङ्गधरस्य।। ॥अथसहकारः। गातो कोकिल एव ज्ञातावरसालएवं नियतमिदं। यः पंचममुऊ
यतियस्यारछिमुपुलकमुऊलानि।१।। नताहक्कर्पूरेन च मलयजेनामृगमदेफलेवा पुष्पेवातव मिलतियाद नवति
क्वोपरिमलः परं येकोदोषस्त्वयिखलुरसालेयदधिकः पिकेवाका केवालेघुमपि विशेषं नमनुषे।२ कस्यापि। मुकुल हुम
उत्तंसकौनुकरसेन विलासिनीनां लूनानियस्य न नवैरपिपल्लवानि। उद्यानमंडनतरोसहकार सचमेगारका
रकरगोचरतीं गतोसि।३ उत्पलराजस्य। कतिपल्लविता न पुष्पिता तरवः संति ससंततौ वसंतो जगती विजयेउपु
ष्यकेतोः सहकारीसहकारकएवा।४।। यो दृष्टः स्फुटदस्थिसंपुट वशाच्छिर्यक्व्रर्वोलांकुरो देवात्स द्विदलादिकक्र

= मेषामपि ॥ कृस्यापि ॥ ३५ ॥

मवशादारूढशाखाव्रातः ॥ स्निग्धंपल्लवितोघनंमुकुलकितःफारछटंपुष्पितःसोत्कर्षंफलितोभृशंचविनतःकोप्येष
चूतद्रुमः ॥ ५ ॥ हेतुकस्य ॥ एतस्मिन्वनमार्गभूपरिसरेसौंदर्यमुद्राङ्कितःप्रोद्यद्भिःफलपत्रपुष्पनिचयैश्चूतःसए
कःपरोयंवीक्ष्यस्मितवक्त्रमुज्ज्वलमहासंतोषमुद्धासितःस्फारोत्कंठमकुंठितक्रममभीधावंतिपांथव्रजाः ॥ ६ ॥
भट्टनायकस्य ॥ छायाफलानिमुकुलानिचयस्यविश्वमाह्लादयंतिसहकारमहीरुहस्य ॥ आ ७ रूपतस्यशिरसि थ
धानवपल्लवानिमग्नासिरेदवकुलाशाहताशकष्टं ॥ ७ ॥ कूश्मांडीफलवल्कलंनयदिन्यग्रोधमल्लातरं भापत्र
निनेदलंनकुसुमंनोकेतकीपुष्पवत् ॥ सौरभ्येकुसुमेफलेनदपिकिंकिंविस्मयुत्थंनतेलोकेयेनरसालसाल मद
निकरांत्यस्का गुणां स्तोभितो ॥ ८ ॥ शार्ङ्गधरस्य ॥ यावत्फलोदयमुखैःसहकारजातःप्रागेवकंटकचयेनहतोसित
वत्ता छायापितेन्नसुलभाफलमस्तुदूरंतन्निःफलोपिहिवरंसुखमेवयानः ॥ ९ ॥ अथपनसः ॥ गरीयःसौरभ्यं ५५ न.मु.३४
= मृद्वीकागोस्तनी = द्राक्षा ३४ रसपरिचयेनार्थतिसुधामुधाभृद्धीकापिप्रथिमनिनिमग्नःफलभरः ॥ परार्थंकोप्याश्रीरितिपुलकितंकंटकि
मिषादहोतेवास्त्रिंपनसमनसःकस्यनमुदे ॥ १ ॥ ॥ अथकदली ॥ वांदीतरोरनुपकारिफलंफलियालजा कदली स्याद्वदलीवारणा
वशादुचितएवविनाशयोगः ॥ एतत्तुचित्रमुपकल्यफलैःपरेभ्यःप्राणान्निजान्रुगितियत्कदलीजहाति ।
॥ १ ॥ अथद्राक्षा ॥ यद्यपिनभवतिहानिःपरकीयांचरतिरासभेद्राक्षां ॥ असमंजसंतुदृष्ट्वातथापिपरितप्यतेचेतः ॥

॥ भृगुस्तनयानानिनवान्फलेनछायांकेतिमापरिवारस्तत्रपुनः ॥ इयंवन्याधन्यासरसकदलीसुंदरदलापरान्मानंलब्ध्वीसुखयतिफलेनामृतनता ॥ १ ॥ कस्य ॥

दासेरकस्यदासीयंबदरीयदिरोचतेएतावतैवकिंद्राक्षानसास्वादमृतप्रदा ॥ २ ॥ कर्पूरकवेः ॥ अथदाडिमं ॥ आमु
ष्यप्रसरान्मनोहरतयाविश्वस्यविश्वंजनंहेहोदाडिमतावदेवसहसेवृद्धिंस्वकीयामिह ॥ यावन्नैतिपरोपभोगमहता
मेषांतनस्तांतथाज्ञात्वातेहृदयंद्विधादलतियन्नेनातिवंध्योभवान् ॥ भोजस्य ॥ अथनारिकेरः ॥ प्रथमवयसिपीतंतो
= निदित४ यमल्पंस्मरंतःशिरसिविहसिभारानारिकेरानराणांदद्दतिजलमनल्पस्वादमाजीवितांतंनहिकृतमुपकारंसाध
वोविस्मरंति ॥ १ ॥ अथतालः ॥ आध्वन्यध्वनिरूहःफलभृतोनम्रानुपेक्षादराहूरादुन्नतिसंश्रयव्यसनिनःपांथस्यमुग्धा
त्मनः ॥ यन्मूलंसमुपागतस्यमधुरछायाफलैःकाकथाशीलेनापिहिनोपयोगमगमत्पर्णेनतालद्रुमः ॥ १ ॥ अथ
भूर्जः ॥ हौर्जन्यमात्मनिपरंप्रथितंविधात्राभूर्जद्रुमस्यविफलत्वसमर्पणेन ॥ किंचर्मभिर्निशितशस्त्रशतावल्लनैराशा
नपूरयतिसोर्थिपरंपराणां ॥ गोविंदराजस्य ॥ एरंडनामजनतोमहतींप्रसूनछायाफलैर्वविकलैःसुलभैर्दुमा
स्तासोढास्ककर्दनरुजःपररक्षणार्थएकेनभूर्जतरुणाकरुणापरेण ॥ २ ॥ वैद्यनाथपंडितस्य ॥ ॥ अथाश्वत्थः ॥
वर्धितैःसेवितैःकिंतैःसत्यश्वत्थेनपादपैः ॥ वर्धितोनरकाद्गृहेभूरिसेवितोहरिस्त्राणनिहंतियः ॥ १ ॥ माधवमागधस्य ॥ अथ
न्यग्रोधः ॥ विस्तीर्णोदीर्घशाखाश्रितशकुनिशतःशाखिनामग्रणीस्त्वंन्यग्रोधाकोथमंतःप्रकटयसिनिरर्थकमितिकिं
चित्रदत्योंजन्योप्येषत्रपालम्बमधुपरिकराकापिक्रूभांडवछ्वीपल्लीटष्टप्रतिष्ठाहसतिहिफलेनस्वफलद्विकिमस्यनिजफलैः ॥

=वृ॰ महावरूंभवति। हि सत्तूलो वा विनस्पति। नोतरमल्पयाने तिन्यमोथकणिकां कुरु ॥२॥ अथ मधूकः। तत्रेऊत्तरलोनिंदा
घसमये तद्वारि मेघागमे तत्का ध्येशिशिरे मदे कक्षरणैः सोढुं प्रुरायैर्दलैः। आयातो प्यधुनाफलस्य सम स्वर
यः कोयं विना तैरिति स्पृशा नानिशुयेवूरो दितिगलत्सुष्पैर्मधूकद्रुमैः॥१॥ मूलादेव यस्य विस्तृतिभरं छाया =फलस्य विस्तृ
प्यनश्चाहशीते ऊस्य प्रसवांसमं तुलरसैरानंदयंतं प्रजाः। स्नेहं च प्रकटीकरोति परमं रूयः फलानां गुणे
र्हिवीतै कग्रुणोस्त समूलभजग्रुखेतस्मा न्मधूकद्रुमं॥२॥ अथ शाल्मली॥ हंसाः पद्मवनाशयाम धुलिहः सौ
रभ्यलाभाशयापांथाः स्वादुफलाशया बलिभुजो गृध्राश्च मांसाशया। दूरादुन्नतपुष्पराग निकरैर्निःसारमि
थ्योन्नतैरेरे शाल्मलिपादप प्रतिदिनं कौनवयावंचिता॥१॥ कायः कंटकदूषितो नघनच्छाया कृतः पल्लवाः
पुष्पाणि च्युतसौरभाणि न दलश्रेणी मनोहारिणी किं ब्रूमः फलपाकमस्य यदुपन्या सेविलज्जामहे तक्ताः
केनगुणेन शाल्मलि तरोजातोसि सीमद्रुमः॥२॥ ॥ अथ निंबः॥ निंबकिंबहुनोक्तेन निःफलानि फलानि ते या ५६
निसंतातपाकानि काकानिःशेषयंत्यमी॥१॥ यस्मादर्थिजनो जनो निखिलखितं लब्धा मुदामेदुरः सार्धं बंधुजनैश्च
कार विविधान्भोगान्विलासोद्धुरः। तं दैवेन विवेकशून्यमनसा निर्मूल्य सूद्रुमस्थाने तस्य तु काकलोकरंबसति
र्निंबः समारोपितः॥२॥ अथ बुर्बूलः॥ गात्रं कंटकसंकटं प्रविरलच्छाया न वायासहं निर्गंधः कुसुमोत्करस्तव फलं
स्तनः पल्लवाः

ग्रासग्रह
अयेकीरस्त्रे लिल्य जपुन रिमां ग्राम वस्तिं किमर्थं कालं तंस्सपयस्विफलाशाभरंतः॥ यदा पुष्पस्तेनेमुखमलिनता किंशुक तरोस्ते दैवज्ञातव्यं फलपरिचयो दुर =इतिर्यन्न त॰ ॥उ॰
नतरः॥९

नस्तु छिन्ना॥३॥ तस्मां बुर्बूलद्रुममूलमेतिनजनस्तन्नावदास्माम हो अन्येषामपि शाखिनां फलवतां श्रुत्वेतिर्यस्य
तो॥ अथ खदिरः॥ वंदने विषधरास्महा महेवस्तु सुंदरम ग्रुशिमत्कुनः। रक्षितुं वद किमात्मसौष्ठवं संचितारव
दिरकंटकास्त्वया॥ जन्मस्थापदं तदिहना। स्त्रियत्नखदिरैर्वैरैरावृतं न नेपिखदिरानयेकुटिलकंटकैरावृता॥
न ते कुटिलकंटकाः किमपि येन मर्मच्छिदस्तदुक्तं वृथा क्षितिं बतसहश्रम श्रमं॥२॥ अथ किंशुकः॥ किंशुकाद्य
छमातिष्ठ शुकन्या विफलाशया। बाह्यरंगप्रपंचेन केके नानेन वंचिताः॥१॥ अथ शाखोटः॥ कस्त्वं नोः कथया
=श्वि मि दैवहतकं मां विद्धि शाखोटकं वैराग्यादिव वक्षि साधु विदितं कस्मादिदं ज्ञापसे। वामेनात्र वटस्तमध्वगजनः
सर्वात्मना सेवते न च्छायापि परोपकारकृतये मार्गस्थितस्यापि मे॥१॥ धन्याः स्वल्पफलाअपि प्रियतमास्ते पीलुवृक्षाः =॥१॥ अथ पीलुः ॥उ॰
क्षितौ सुक्षीणे मजनेन हि प्रतिदिनं येषां फलं भुज्यते। किं तैस्तत्र महाफलैरपि पुनः कल्पद्रुमाद्यैर्द्रुमैर्येषां
नाममनागपि श्रमनुदे छायापि न प्राप्यते॥२॥ ॥ अथ करीरः॥ फलं दूरतरे प्यास्तां पुष्पाणि
कुसुमैर्जनाः॥ इतरास्तरवो मन्ये करीर तव किंकराः॥१॥ किं पुष्पैः किं फलैस्तस्य करीरस्य दुरात्मनः। येन वृद्धिं स
मासाद्य न कृतः पात्रसंग्रहः॥१॥ अथ बिल्वः॥ आमोदी कुसुमे दुरा[illegible]णिव मृदु स्वादूनि वल्भान्यहो मुद्यानेषुवने
षु लब्धजनुषां संतीतरेषामपि। किंतु श्रीफलता तवैव जयिनी मालूर दिग्मंडले यस्यैतानि फलानि यौवनवतीं

छिन्नः४ खलीकृतश्छुलः४शालियैरेवमानवे४।आत्रस्तानेवद्रष्टुं निःतेन्नजे विकृति४कृतं४।१।। कस्यापि।।७२

वक्षोललक्ष्मीग्रहाः।।अथ शालिः।।शाखासंततिसंनिरुद्धनभसोभूयांसएवावनौ विद्यंतेतरवः फलै रविकलैः
राशिश्छिदःप्राणिनां।।किं तु द्वित्रिदलैरलं कृततनोः शालेःसुमस्तुंगतां दत्वायेन निजंशिरः सुकृतिनाकोनाम
नप्रीणितः४।।१।। नामैयस्यार्थिरथेसुः।।परार्थेयःपीडामनुभवतिभग्नोपिमधुरोयदीयःसर्वेषामिह खलु वि
कारोप्यभिमतः।।नसंप्राप्तोवृद्धिंयदिसभृशमक्षेत्रपतितः किमिक्षोर्दोषोसौनपुनरगुणाया मरुभुवः।।
२।। इंदुराजस्य।।मुखेयद्वैरस्यंवपुरपिचनग्रंथिनिचितंनसूतःकोपिक्षुणमपिचजेत्रमूलमजितः।।फलेवै
वाप्राप्तंविततसरलिम्नस्यभवतस्तदिक्षोनामुष्मिन्विहितमिरेयंत्रदलनं।।२।। ।।अथकर्पासः।।श्लाघ्यंकर्पा
सफलंयस्यगुणैरैश्रो[illegible]विहितानि।। मुक्ताफलानितरुणीकुचकलशेषुविलसंति।।१।। निःपेषोस्थिनि
यस्यदुःसहतरःप्राग्तंतुलारोहणंग्राम्यस्त्रीनखलुंचनव्यतिकरस्तंत्रीप्रहारव्यथा।।मातंगोज्झितमुंडवारिक
णिकापानंचकूर्चाहतिःकर्पासेनपरार्थसाधनविधौकिंकिंनयांगीकृतं।।१।।अथसणः।।भूर्जःपरोपकृतयेनि
जकवचविकर्तनंसहते।।परबंधनायतुसणःप्रेक्षध्वमिहांतरंकीदृक्।।१।।वल्लभदेवः।।अथकंटकारिका।।उवि
तंनामनारंग्यांकेतक्यामपिकंटकाः।।रसंगंधोज्झितेकिंतेकंटकाःकंटकारिके।।१।।अथधत्तूरः।।मा हेशात्तो धत्ते
शिरसिरसराजस्यजयिनीविशुद्धिस्त्वसंगात्कनकमयमेतत्रिभुवनंतनोतियस्येदानुंकेनकटूरस्यदपर

परस्मात्कोन्वस्माद्यदिनसुलभीभावमभजत्।।१।।प्रक्षालनस्य।। ।।अथघट्टणानि।।उत्तंगैस्तरुभिःकिमेभिरखिलैराका
शसंस्पर्द्धिभिर्धन्योसौमितरात्मपविटपीनद्यास्तटेवस्थितः।।एवंयःकृतबुद्धिरुद्धतजलव्यालोलवीचीवशा
न्मज्जतेजनमुद्धरामिसहसातेनैवमन्नाभिवा।।१।।राणकस्य।।रूढस्यसिंधुतटमनुतस्यटणस्यापिजन्मक
ल्याणंयस्य सलिलमज्जदाकुलजनहस्तावलंबनेनवल्लिः।।१।।वल्लभदेवस्य।।अथतांबूलवल्ली।।वल्लीनांकतिनस्फु
रंतिपरितःपत्राणिकिंतैरिहस्निग्धैरप्यतिकोमलैरपिनिजामेवाश्रियदीप्रियं।।तानेवस्कमहेमहाकुल
मुख।।श्रीकारितन्नवतान्याश्रुतेनवनागरप्रियतमास्यांबूलवल्लीच्छिदां।।१।।अथतुंबी।।सर्वांस्तेव्यसः स
मकटुरसास्तेबिवल्लीप्रसूतास्तासांबद्धाअपिकतिपयादुस्तरंतारयंति।।रत्राथंतेसरस्समपराःशुष्कका
ष्ठेनिषण्णास्तन्मध्येन्याद्वलितहृदयाःशोणितंसेपिबंति।।१।।इतिशा०वृक्षविरोधोत्योक्तिपरिच्छेदः।। ।।अथप
र्वतान्योक्तयः।।विंध्यामंदरसुमेरुप्रभृतयंयत्पतिस्तुहिनपर्वतोमवेलाईश्वरस्यश्वसुरताप्रभावनस्तदुर्वजगति
त्रंभजतेयरासः।।१।।शार्ङ्गधरस्य।।येसंतोषसुखप्रबुद्धमनसास्तेषामभिन्नामुदोयेप्यन्येधनलोभसंकुलधियः
स्तेषांनतृष्णाहता।।इत्थंकस्यकृतेकृतःसविधिनाताद्दक्पदंसंपदांस्वात्मन्येवसमाप्तहेममहिमामेरुर्नमेरोच
ते।।२।।विद्यापतेः।।आवक्ष्महेबतकिमद्यतनीमवस्थांतस्याद्यविंध्यशिखरस्यमहोन्नतस्य।।यत्रैवसन्नमनयस्तप

परस्त्वत्कोनु स्याद्य दिनसुलभीभावमज्ज्नः ।१। प्रक्रांदनस्य॥ ॥अथ घट्टणानि॥ तत्रैं गैरुक्तनि-किमेभिरखिलैराका

शसंस्पर्द्धि भिर्धन्योसौ मितरां शुल्कप विटपी नद्यारत्नेव स्थितः। एवं यः कृतबुद्धिरुद्धत जलव्यालोलवीचीवशा

न्मज्जंतं जनमुद्धरामि सहसा तेनैव मन्ये शिवः ॥१॥ राणकस्य। रूढस्य सिंधुतटमस्तु तमस्य घट्टणस्य। पिडान्मक

स्यापणं। यस्सलिलमज्जदाकुलजनहस्तावलंबनं नवतीर्श। वल्लभदेवस्य। अथ तांबूलवल्ली॥ वल्लीनां कतिनस्सु

रंति परितः पत्राणि किं तैरिह स्निग्धैरप्यतिकोमलैरपि निजामेवाश्रियद्भिः श्रियं। तानेव क्रमहेमहाकुलन

सुख। श्रीकारिजन्मव तान्यस्स्त तेन वनागरप्रियतमांस्सूं भूलवल्लीछिदान्।१॥ अथ तुंबी॥ सर्वांत्कंबयः स

मकडुरसा[illegible]स्के बिवर्द्धी प्ररूढतास्तासो बद्धाश्रपिकति पया दुस्तरं तारयंति। शश्वायंतेसरक्रमपराः शुष्कका

ष्टे निषण्णास्तन्मध्येन्या द्वलितहृदयाः शोणितं से पिबंति।१॥ इति श्री० वृक्षविशेषान्योक्ति परिछेदः॥ ॥अथ प

र्वतान्योक्तयः। विंध्यामंदरसुमेरुकूटतां यत्पति स्तुहिनपर्वतोमेवेला ईश्वरस्य श्वसुरता प्रभावनस्तद्ववंजगति ऊवै४

ष्टं भतैपरां।१॥ शार्ङ्गधरस्य। येसंतोषसुखप्रबुद्धमनसस्तेषामभिन्नामुदो येषां न्येधनलोभसंकुलधियः

उद्धरन्धणंर स्तेषांनतृष्णाहता॥ इत्थंकस्य कृते कृतः सविधिना ताद्रक्पदं संपदां स्वात्मन्येव समाप्त हेम महिमा मेरुर्नमेरोचव

ते।२॥ विद्यापतेः। आयत्स्महे बत किमद्य तनीमवस्थां तस्याद्य विंध्यशिखरस्य महोन्नतस्य। यत्रैव सप्तमुनयस्तप

= यामस्त्रिभुवनमस्तुरो ॥ ः एगिरेमत्तः क्षितिभृत्कुतो वर्ण्यते इमे कथं कथयामि तिस्त्वमेपि मे वृकथ्या ॥४॥ आतस्तेमणयो वयं यदितु वन्नामप्रसिद्धास्तत्र द्विशृंगारपरायणा नृपतयो नी ॥ कारि पीतिन
= कृस्यापि ॥ ॥ ॑न्टपप्रार्थिजिकृक्रितो धिजिर्मितिप्ररोहेणविट्टध्यरोहणे ॥ क्रियद्दिनैरं बरमावरिष्यते भुधरमुनि विंध्यमरुं धनूधरं ॥ ॥ श्री हर्षस्य ॥ ७ ॥

सानिषेदुः सोयं विलासवसतिः पिशिताशनानां ॥३ मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण शाखोटनिंबकुटजा अपि चंदनानि ।
किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा यत्राश्रिता हि तरवस्तरव स्त एव ॥४॥ सुरासा ति लक्ष्मी त्रिपुरविजयी शीतकिरणं करी
द्रं पौलोमीपतिरपि सलिलेनेज लनिधेः । यथा किं वा लब्धं कथयमथितो मंदरगिरेः शरण्यः क्षोणीनां यदयमदयं रत्न
निलयः ॥५॥ शक्रादरक्षि यदि पक्षयुगं तथापि मैनाक संततवने गहनतागतानि । निःसत्वतां च निरपत्रपतां च किंतु
पाथोनिधौ निपततां तव तार्जितानि ॥६ एकस्यायमुदेति मूर्ध्नि गिरेरन्यस्यपश्चैषं क्रमादस्तं याति कलानिधिस्तदुभयो
= गिरिः रस्तः प्रशस्तो बलः । को नामोदयितं करोति न शिरो मालिक्यमस्तं पुनर्यातं यः कुरुते भवानिवसतः प्राप्नोति पृथ्वीत
ले ॥७॥ रोहणाचल कौलेष्ठु कस्तुलां कलयेत्तव । यस्य पाषाणखंडानि मंडनानि महीभृतां ॥८॥ रत्नानां किमालयो न
ल निधिः किं न स्थिरा मेदिनी किं न व्योम महत्पदं सुकृतिनां किं नाम नैवोन्नताः । हंहो रोहण किं न याचक चमूनिःसी ५८
कंटकस्थितिरहो गिरिस्वीकरणेन गोत्रतिलक स्त्रैलोक्यवंद्योभवान् ॥९ नाधन्यानां निवासं विदधति गिरिषु शेखरी
भूतचंद्राः शृंगैर्व्योमाग्रवाहं दुतमिव तुहिनं दिग्मुखेषु क्षिपंतः । येषामुत्संग रूपामविहतगतिना वायुना कं
पितानामाकाशे विप्रकीर्णाः कुसुमचय इवाभाति ताराग्रहौघः ॥१० इति शा० पर्वतान्योक्तिपरिच्छेदः ॥ ॥ अथाग
स्त्यान्योक्तयः । कंपंते गिरयः पुरंदरश्रिया मैनाकमुख्याः पुनः कंदंत्यंबुधराः स्फुरंति वडवा वक्त्रोज्झता बक्षयं भोकं

उद्धत्यात्मज — नक्रो निक्षिप्य पयसां निधि शेखरत्नाकरो मर्यादानिरतस्त्वमेव जलधे भूतेन को न्यादृशी । विश्वो कस्य गृहागतस्य वडवावह्नेः सदा दृष्टकल्पयात्रीतस्योदरप्र — रयोपि
नस्सहायत्व — मनागमध्यर्म ॥ ४ ॥ रुद्रटस्य ॥ ७४ ॥ शृंगारतिलके ॥

नोद्भव मुच्यतो जलनिधिः स्वस्त्यस्तु ते सांप्रतं निद्रालुः श्लथबाहुवल्लिकमलाश्लेषो हरिः सीदति । १ । अस्वर्वपर्वग
र्वाऽस्तु विछिन्नो यस्य वारिधिः । हासए वसुनेः पानिरधस्तान्मिध्यध्यन्दूनतः । २ । अल्पीयसैव पयसा यत्कुंभः प्रथयते प्रसिद्ध
ततः । ब्राह्मंतेऽज पश्यत छं नोद्भूतः पयोवार्धिः ॥ ३ ॥ शार्ङ्गधरस्य । इति शा० अगस्त्यान्योक्तिपरिछेदः ॥ ॥ अथ समुद्रान्यो
क्तयः । नावज्ञा नान्नवेदग्ध्या दुग्धे मर्महिमैव सः । यं शीरपंकमग्नानां निमहारत्नानि शेरते ॥ १ ॥ यद्यपि बद्धं शैलैर्यदपि गि
रिमथनमुखितं सर्वस्वः । तदपि पबिनीतमूधर रत्नायांदीक्षितो जलधिः ॥ २ ॥ यद्यपि स्वछभावेन दर्शयत्युदधिर्मणीन् ॥
तथापि जानुदघ्नोपमिति चेतसि माकृथाः ॥ ३ ॥ रत्नैरापूरितस्यापि मदले शोत्तिर्नाबुधेः । मुक्ताः ४ कतिपयाः प्राप्य मातंगाम
दविह्वलाः ॥ ४ ॥ अथ करोषि यदन्नं शून्धधारयसे तृणं । दोषस्तवैष जलधे रत्नं रत्नं तृणं तृणं ॥ ५ ॥ केषामप्येतो स्वस्त्यस्तु
विद्रुमवनाय नमो मणिभ्यः कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिमाला । प्राप्तं मया सकलमेव फलं पयोधेर्यद्वाङ्को
ऽलचरैर्न विदारितोस्मि ॥ ६ ॥ इंदुकवेः । आदाय वारि परितः सरितां मुखेभ्यः किं तावदर्जितमनेन दुरार्णवेन । क्षारीकृ
तं च वडवावदने हुतं च पातालकुक्षिकुहरे विनिवेशितं च ॥ ७ ॥ ग्रावाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयो मानुषीकु
लौघाः सिकतां प्रवाललतिका शैवालमंभः सुधा । तीरे कल्पमहीरुहः किमपरं नाम्नापि रत्नाकरो दूरे कर्णरसाय
ने निकटतस्तृष्णापि नो शाम्यति ॥ ८ ॥ हतस्मादष्टतं सुरैः शतमखे नोच्चैःश्रवाः सद्गुणं हस्मे नाद्भुत वित्रमैकवसति

[illegible]

लक्ष्मीः समासादिता। इत्यादिप्रचुराः पुरातनकथाः सर्वैर्प्येव श्रुता अस्माभिर्न च दृष्टमत्र त्वब्धौ मृष्टं पयोपि क्वचि
त्॥९ संख्येयानभवैतिते पुनः शतैर्गाम्भीर्यमुख्या गुणाः स त्वं वारिनिधे तथापि तदिदं चित्रं शेषं धरोव्यथा। स्वच्छंदेनति ग्रावार
मिंगिलाद्भिन्न ऊर्ध्वश्वासं कुर्वतः ऊर्ध्वतोयमसे वारयितुं निजेपि विषयेन खवामिताविद्यते॥१०॥ वातोच्छ्वासितकल्लोलं
धिक्के सागरगर्जितं यस्मात्तीरेष्टषाक्रान्तः पांथः पृच्छति कूपिकां॥११ हर्षाद्धरायाः श्रमयत्यशेषाः यं शोबुदो गर्जति गर्जति ४
शैत्य स्त्वेककस्यापि न हंति तृष्णां न किं हृष्या गर्जति निस्त्रपोब्धिः॥१२ कल्लोलैः स्थलयन्मुखानि ककुभां मत्रे लिहैरंन
सा क्षारेणापि दिवानिशं जलनिधे गर्जन्न विश्राम्यसि। एतत्रोपदिशोरनक्रानिलयं स्वादुव्यधा स्याद्धिधिः किंकरो
स्ति तदा नवे क्षितरक्ले स्वैरवट्टुश्चेष्टितैः॥१३ कस्यापि पायद्वीचीनिस्पृशा त्वगगनं यत्पातालमूलं रत्नैकद्वीपयसिप
यसायत्यिंधसेधरत्रैं॥ धिक्सर्वं तत्र च जलनिधे यद्विपुद्यापुधारास्तीरे नीरघ्रहणरसिकैरध्वगैरुज्झितोसि॥१४॥
गोडाग्निर्नैदस्यो ऽयं धारामेको निलयइति रत्नाकर इति प्रथितोस्मान्निस्पृहमातरलितमनो निर्जलनिधिः। कप ५९
वं जानीते निजकरपुटीकोटरगतं क्षणाद्देनं ताम्यत्तिमिमकरमापास्यति मुनिः॥१५॥ मालवरुद्रस्य। चपलत
रतरंगैर्दूरं प्रसारितोपि प्रथयति तवकीर्तिं दक्षिणावर्तशंखः। परिगणय पयोधे पन्नगानां घृयोग्यं तव निक
टनिषण्णैः क्षुद्रकैः श्लाघ्यता का॥१६ इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषामितश्च शरणार्थिनः शिखरिप

नाद क्षुभ्यत्समुद्रमुद्रितमही नूनं द्विरन्ध्रैर्लिहंस्तावद्भिः परिवारिता पृथुतरैर्द्वीपैः समंतादियं यस्य स्फारफणामणौ निलयिनी तिर्यक्कृताकारुति शेषः सोऽपगमयदे
= गदपदं संजायतस्तेन मः ।।२१।। बधिर क्रवे ।।३७।। = मार्गाच्छिन्नतरावरं विवरिका पर्यंतशीनकुमायस्याः पीथजनाघ्रि वीति सलिलैः साकं ठमाद्व ठत अभ्रे नो थैः क्रिमुतिर
= गाधसलिलैः रत्नैरतैस्तिष्ठति यस्यारान्तरमागतैरपिजनिस्तूष्णा तुरैर्गम्यते ।।२।। कस्यापि ।। अन्यत ।।३७।।

त्रिणाः शेरतोऽद्य तोऽपि वडवानलः सहस्रमन्त्रसवर्त्तकैरहो विततमूर्जितं नरसहं वसति यो वपुः ।।१७।। हरे हरे । वामारोह घा
तिवां छवितिरस्कर्मे पिंतुं तेजोपि तेजः स्विनां मुखैर्गर्जति घरयन्नपि महीमंभोधिमम्भोधरः । कांश्चिद्राज्ञुपलीव्यलो निरं
यचुलुका । सिंधोरवमंनिधेः पानीयप्रचयेषु सस्वपिनते जातो विकारः क्वचित् ।।१८।। अयं वारांराशेर्जलिराक
रकोपप्रतिनयादपूर्वं परस्त्रेमणागिरिपरिसरस्त्वामुपगतः । वदन्त वांस्तव्याघ्रदिपुनरयं वाडवशिखी प्रदीप्तः प्र
त्पंगं ग्लपयति तत्कोऽस्य शरणं ।।१९।। किं वाच्यो महिमा महाजलनिधेर्यस्येंद्रवज्राहतित्रस्ताः क्ष्माधरमंडलं दं कु
निचये कौलीरपोताकृतिः । मैनाकोऽपि गभीरनीरविलसत्पाठीनपृष्ठोद्धतस्तैवाल्पांकुरकोटिकोटरकुटीकुक्ष्यं
तरे निर्द्गतः ।।२०।। कस्यापीदं निशां समुद्रान्योक्तिपरिच्छेदः ।। ।।अथ रत्नान्योक्तयः ।। अंतस्थामितसारस्य ते
जसस्तद्विजृंभितं येन पाषाणखंडस्य मौल्यमौल्यं वसुंधरा ।।१।। यस्य वज्रमणेर्भेदे भिद्यंते लोहसूचयः । क
रोति तत्र किं नाम नारीनखविलेखनं ।।२।। सोमकांतोमणिः स्वच्छं सूर्यकांतस्तथानाकिं । उद्धारे तु विशेषोऽस्ति त
योरमृतवह्निदः ।।३।। स्फाटिकस्य गुणो दोषो सोऽस एव याति दोषतां । धत्ते स्वच्छतया छायां यतो मलवतामपि ।४
सुधाकरकरस्पर्शाद्बहिर्द्रवसि सर्वतः । यदि कीर्तिमता तेन मृदुत्वं लोकविश्रुतोऽप वपुः परीणाहगुणेन तेऽन्याय
शरिवनः किं मणयो भवंति । तथापि चूडामणिमहीपतीनां त एव खे खंति नगेंद्रशैलाः ।।५।। त्पज निजगुणाभिमानं

ति१

ति

मरकतपत्रितोसि पामरेवणि॥ज्ञि।का न मणेरपि मौल्यं लभ्यते यत्र दर्पिरप्यः॥७॥ त्वष्टुंनृपैः करीटाङ्क मौपतितं तिरोहि
तं रजसा। विधिविलसितेन रत्नं जनचरणविडंबनां सहते॥८॥ आघ्रातं परिलीढमुन्नतरवैः लुंठितं चर्वितं क्षिप्तं
६ यद्भूतनीरसत्वरूपितेनौतिव्याघ्रो मा छया। हेमाणि क्व नु वैतदेव कुशलं यद्वानरेणाग्रहाद्दंतः सच निरूहेणाय
सहसा चूर्णीकृतं नाश्मना॥९॥ उत्तंसे भुवनत्रनिक्षितिभुजां न प्रोक्षितैर्दूरलीक्षितः साकं लुंठितो नवरत्नतटे लीला
वतीनां कृचितो कष्टं नो घिरसंतरे च जलधेर्दैवाद्विशीर्णो नवश्वेतलद्यालक्ष्म [illegible] गघर्षणपरिक्षीणप्रमाणो मणिः॥
१०॥ केषामप्येतो पौरस्त्यैर्दक्षिणात्यैः स्फुरदुरुमतिभिर्मित्रिपाश्चात्यसंघैरौदीच्यैर्यत्परीक्षा क्षितिपतिमुकुटे न्या
समाणिक्यमेकोयद्येतस्मिन्कथं चित्कथयति कृपणः कोपि मालिन्यमन्यः प्रेक्षावंतस्तदा तं निरवधिजडताम्मंदि
रं संगिरंते॥११॥ अच्युतस्योपयेटाङ्कं तिह[illegible]तृणानि मणयो ये चाप्ययः खंडकं ते दृष्टाः प्रतिधाम दग्धमनसो विक्षि
प्तं रथ्यास्थिरो नोज्ञाने किमभावतः किमथवा देवाद हो भूपते नामाप्यत्र तु तादृशस्य हि मणेरत्नानि गृह्णातियः॥१२॥ सर्व
वर्मणः। नद्येतांशुवदंधकारबद्दलनाद्युद्योतिता रोदसी नाप्यैरावतवन्निरस्तादितिजत्रासश्रुतो वासवः। नो चिंतामणि ६०
रत्नवन्निशु वने छिन्ना विपच्चार्थिनां भूषातस्य हरेरुतः प्रणयिना किं कौस्तुभेनार्जितं॥१४॥ यन्मूल्यामपयोबुधेरुदर
तः क्षिप्तामहो वीचिभिः पर्यंतेषु लुठंति निर्मलरुचः स्पष्टाट्टहासा इवा तत्रस्यैव परिक्षयो जलनिधे[illegible] द्वीपांतरालंबि
= क्रेनासीन [illegible] कुरवमकरूलेनाकृयदुध्दत [illegible] विक्रेतुं वासममलिन खितः क्रेनवास्मिन्कुदेशो। यस्मिन्चित्र यय जरसहोया [illegible] कस्ता वदास्तां नास्ते त्रानमरकतमणेवतपरीक्षा [illegible] मोपि॥

ङ्गां रत्नानां तु परिग्रहव्यसनिनः सन्त्येव सांयात्रिकाः ॥१५॥ सिंधुस्तरंगैरुपलाल्य फेनान् रत्नानि पंकैर्मलिनीकरोति ।
तथापि तान्येव महीपतीनां किरीटकोटीष्वपदं लभंते ॥१६॥ इति श्रा॰ रत्नान्योक्तिः ॥ ॥ अथ शंखान्योक्तयः । उच्चैरुच्चरत
चिरं चिरि ल्लीवर्गानिलतरुं समारूह्य दिग्व्यापिनि शब्दगुणे शंख संभावना भूमिः ॥१॥ कीदृग्गृहं कुटिलांतः कठिनः क्षारांबु
संभवः शून्यः । शंख श्रीपति निकटे केन गुणेन स्थितिं लेभे ॥२॥ शार्ङ्गधरस्य अंतः कुटिलता विभ्रद् शंख सखलु निष्ठुरः ।
हुंकारो नियतं ध्मातस्तदेव बहुगण्यतां ॥३॥ तातः क्षीरनिधिः स्वसा जलधिजा भ्राता सुरेशद्रुमः सोदर्यैः सह कौस्तुभेन
शुचितायस्य द्विजेशादपि ॥ धिक् कर्माणि स एव कंबुरधुना पारं खंडि कांताकरे विश्रांतः प्रतिवासरं प्रतिगृहं भैक्षेण कुक्षिं
भरिः ॥४॥ सर्वाशापरिपूरि कुंदकलिकादोजन्मापि दुग्धोदधेर्गोविंदाननचुंबि सुंदरतरं पूर्णेंदुबिंबाद्भुतः । भीरेषा स
हजा गुणाः किमपरं भ्रष्टं तदेते हि यत्कौटिल्यं यदि पांचजन्य भवतस्तेनातिलज्जामहे ॥५॥ शंखाः संति सहस्रशो जल
रे निधे वीचिच्छटाघट्टिताः पर्यंतेषु लुठंति ये दलशतैः कल्माषितक्ष्मातलाः । एकः सोपि स पांचजन्य उदरे दाक्षर्य
धामासतोयः सेवन्नरक्षमैर्मधुरिपोः श्वासानिलैः पूर्यते कविरत्नस्य ॥ इति श्रा॰ शंखान्योक्तिपरिच्छेदः ॥ ॥ अथ
दान्योक्तयः । यद्यपि दिशि दिशि सरितः परितः परिपूरितांभसः संति । तदपि पुरंदरतरुणीसंगतिसुखदायिनी गंगा
॥१॥ आ उत्कस्थितयो महीरुह इमे कामं समुन्मीलिताः कल्लोलाः क्षणभंगुराः पुनरमी नीताः परामुन्नतिं । अंतर्गाह

पर्यग्रहोबहिरपिग्राम्यंतिगंधद्विपाश्रांतःशोणनसोस्तियोनहसतिचसंपदांश्चित्रवृत्रा॥ छायांप्रजुर्वतिनमं
तिधृष्यंफलंनियच्छंतितटद्रुमाये।उन्मील्यतानेवनदीप्रयातितरंगिणांकप्रतिष्ठिन्नमस्मिन्॥२कतिपयदिवस
स्थायीपूरोदूरोन्नतोपिभविताता तटिनितटद्रुमपातिनिपातकमेकंचिरस्थायि॥४ कुरुगंभीराशयतांकल्लोलै
र्जनयलोकविश्रांतिं।वीतपयोधरलक्ष्मीःकस्यनवरणैर्विलंघ्यासि॥५॥इतिशा० नद्यन्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथत
टाकान्योक्तयः।हंसैर्लब्ध्वप्र[illegible]श्रासैस्तरलितकमलप्रांतरंगैस्तरंगैर्नीरैरंतर्गभीरैश्चपलबकुलत्रासलीनैश्च
मीनैः।पालीरूढद्रुमालीतलसुखशयितस्त्रीप्रणीतैश्चगीतैर्नीतिप्रक्रीडदावुत्सवसुलिलवलच्चक्र[illegible]स्तटाकः॥१
क्रौंचक्रीडत्कूर्दंतीचकरःककःपरिष्वज्यतांमेदुर्माघ्यत्सारसश्चरसत्प्रोड्डीयंतां टिट्टिभाभेकाःसंतुबका
वसंतुयत्र तुरुच्छेदमाजिस्तटेहंहोपद्मसरःकृतःकतिपयैर्हंसैर्विनाश्रीस्तवा॥२॥अयमवसरःसरसस्तेसलिलै
रुपकर्तुमर्थिनामनिशं।इदमपिसुलभमंभोभवतितुराजलधराभ्युदये॥४॥वद्धमदेवस्यास्तस्मिन्नकमंडलेपरि
वारकल्लोलकोलाहलक्रीडत्कूर्मपंकमंकविलसन्निःशंकमत्स्यव्रजे।केनेदंविकसत्कुशेशयकुटीकोणक्वण ५१
त्षट्पदस्त्रैणप्रीणितपांथचुद्दलजलंचक्रेविशालंसरः॥७॥स्तोकांभःपरिवर्त्तितांगशफरग्रासार्थिनःसर्वतोलि
प्तैतेबकटिट्टिभप्रभृतयस्तत्तेषुसाधुस्थितिधसद्यःशोषमुपागतेषुसरसिश्रीपयपग्रा करेतस्मिन्पंकजिनी
स्वल्पेपि

…केनेन सैंद्रवतापि सरोवरेण लोकोपकाररहितेन वनस्थितेन। ग्राम्यावरे तनुतरंगतडागिनी सा या पूरयत्यनुदिनं जनतामनांसि ॥१॥ कस्यापि॥ अन्यत्तथा ५॥
आगतानाम ऊर्णानां पूर्णानामथ गच्छती। य घ ध्वनिनिर्लीचंद्रो बयानीन द्रुथा स्मरः ॥१॥ श्लो० ५

विलासरुचयो हंसां क्वायास्यंत्यमी॥५ इंद्रकवेः। माद्यद्दिग्गजदानलिप्तकरटप्रक्षालनक्षोभिता योम्भः सीम्नि वि कपोल१
वेरुरप्रतिहता यस्योर्मयो निर्मलाः। कष्टं भाग्यविपर्ययेण सरसः कस्यांतरे स्थायिनस्तस्याप्येकबकप्रचार
कलुषं कालेन जातं जलं॥६ विलाकयाः॥ रेप द्माकरयावदस्मिन्नवतो मध्यं पयः पूरितं तावच्चक्रचकोरकंकक्रूर
बैतुकुर रश्रेणीः समुल्लासया। पश्चाद्यं समदृढकोटवद्गुलक्षोटीपुटव्याहतिक्षुद्यत्कर्कटकर्परव्यतिकरे निर्वासयदंपर करवट दा४ हटि
स्पसि॥७॥ इति श्री० तटाकान्योक्ति०॥ ॥अथ कमलान्योक्तयः। रेपद्मिनीदलतवात्र मया व्यरित्रं दृष्टं विचित्रमिव य
धृवे द्विदितं नु वेतल। यैरेवमुद्धृसलिलैः परिपालितस्त्वं तेभ्यः पृथग्भवसि पंकज नो सियस्मात्॥१ शार्ङ्ग॥ पंकजसंलिके जले
वासः प्रीतिर्मधुपेषु कंटकैः संगः। यद्यपि तदपि तवैतु चित्रं मित्रोदये हर्षः॥२॥ लक्ष्मीधरस्य॥ कुसुमकोशातक्या
विकसति रात्रौ दिवा च कुष्मांड्याः। अलिकुलनिलयं कविरौकिं तु यशः कुमुदकमलयोरेव॥३ कुसुमस्य वरमत्री
कुतालोकोनासमान समानता। इतीव कुमुदोद्रेदे कमलैर्मुकुलायितं॥४॥ नालस्य प्रसरे जडे ऽपि कृता वासस्य
पत्रे कोशे रुचिर्दंडे कर्कशता मुखेति मृदुता मित्रे महानग्रहः। आमूलं गुणसंग्रहव्यसनिता द्वेषश्च दोषाकरे
यस्यैषा स्थितिरंबुजस्य वसतिर्युक्तैव तत्र श्रियः॥५॥ प्रसारितकरे मित्रे जगद्द्योतकारिणि। किं न कैरवलज्जा
ते कर्वत कोशसंहतिं॥६॥ लक्ष्मीसंपर्कजातोयं दोषः पद्मस्य निश्चितं। यदेष गुणसंदोहधाम्नि चंद्रे पराङ्मुखः॥७॥

=करे रत्नाकरतनुजनुषि द्विजराजे राजनि श्रियो मित्रे। अष्टतैवंकल्भावति पद्मिनिवासाकुलो भवती।।१० धनददेवानां उ
दितवति द्विजराजे कस्य न हृदये मुदस्पदं दधति। से जवसि कमलयदयं हरिहरवामो विधिर्भवत।।९ अंतःछिद्राणि
भूयांसि कंटका बहवो बहिः। कथं कमलनालस्य नाभूवन्भंगुरा गुणाः।।१० एवैर्नगुणाः पंकजस्तोपि नतप्रकाश कारणेन
मायांतो यल्लक्ष्मीवसने तन्नु मधुपैरुपजीव्यते कोशः।।११ कामं भवं तु मधुलुंपट षट्पदौघसेव्य हृद्यु धुरधर स्थान
पोजुरवं डाांगायन्नतिभुतिमुखे विधिरेवयत्र भृंगः सकोपि धरणीधरनाभिपद्मः।।१२ इति धुरस्पाइतिशा० पंकज
न्योक्तिपरिच्छेदः।। ।।अथ कूपान्योक्तयः। विज्ञं नत्त यदस्य मे त्रुधिरं बुद्दो घसिंधु प्रवाह परिपूरितया महीयान् द्वं
यर्थिनामुपकरोषि यदल्प कूपनिः पीडाञ्जलियुगलं हिमह यमेतलं।।१ दिनमवसितं विश्रांताः स्मस्त्वयामकूप
पहे परमुपकृतं शेषं वृत्तं चिरंन वयं क्षमाः। भवतु सुकृतेरध्वन्यानामशेषजलो भवानियममपि घनच्छाया भूया
स्तवोपततंश्रमी।।२ कयोश्चीमत्स्यामप्रतनुवदनकूरपातालकुक्षिकोउप्रांतो पहितविभवस्या यकिंते ब्रवीमि। ९२
=नाम्पनमू येन त्वत्तः समभिलषतो वांछितं सुहृद् कूप... ना प्राप्तृ त्वंभवति सहसा कस्य नाधोमुखत्वं।।२ भोजदेवस्य। सगुणेः से
अन्यकूतौ वितोपातो विनतेः प्राप्तदर्शनैः नीचोपि कूप एष संल्पात्रे जीविनार्थं समाश्रितः।।४।। शा०।इति श्रीशा० कूपान्योक्तिप०।। ।।
कूपविशेषे
याचवति अथ मरुस्थलान्योक्तयः। मरौ नास्त्येव सलिलं कष्टाद्यद्यपि लभ्यते। तत्कडुस्तोकमुष्णं च न करोति वितृष्णतां।।१।।

पायंपायं पिब पिब पयः सिंच सिंचांगमंगं भूयो भूयः कुरु कुरु सखे मज्जनोन्मज्जनानि । एषाशेषश्रमशमपटुर्दु
र्विना धन्य बंधुः सिंधुर्दूरीभवति भवतो मारवः पांथ पंथाः ॥२॥ नो नोः किं किं मे एवं कोऽपि ततस्त्वं पांथ काश्याग
स्व१ ति तैस्त्वं शाहृच्छ्रषितस्य तेरवलम्मतिः सोपंडलं गृहतो अस्थानोपगतामकालसुलभां तृष्णां प्रति क्रुध्यहे त्रै
लोक्यप्रथितप्रभावमहिमा मार्गो ह्यसौ मारवः ॥३॥ अभिनवकुसुमस्तोमस्तपादपाद्विपुलपल्लवपुष्पपुंजसंप
त्परीतवपुषः फलभारनम्रान् यो मार्गसि जितशाखंनसमाश्रितोऽसिशाखान्मरौ मृगयते नतरोऽस्तु लग्नः ॥४॥
किमसि विमनाः किं वोन्मादी ... हृपिलह्यसे पुनरपि पुनः प्रेक्ष्य पूर्वान् कारश्रनतो क्रियाः । स्वयमञ्जलदा
ज्ञानानोपि प्रविशप मरुस्थली शिशिरमधुरं वारि भ्रा कुंचदध्युग वांछसि ॥५॥ नरसिंहस्य ॥ इति शां० मरुस्थल अ
न्योक्तिः ॥ ॥ अथ दावानलान्योक्तयः । यस्यामह यथा ज्ञो भवेति गुणिनो ... धनुर्दंडो दहत स्नावा शालीको
वन वक्रे विवेकस्तो ॥ हे दावानल रौला च वादिनः साधुशानिविना ॥ मुग्धव्यर्थं चयादग्धाः प्रेरितेन प्रभंजनेनैरंडदैव
दह्य प्रभवप्रभंजनजवाडुड्डूत भूमीरुहानेता श्रयगुणाश्रयानेक करुणं दैवेप्सुपंश्च किमुन्माद्यसि । ब्रूमस्त्वां वन हव्यवाह
ह दग्धा अपि यदमी दग्धा अपि इ द्यास्ते व तु तच्चूर्णाहिलयिनो नामापि न ज्ञायते ॥६॥ अधुना तेपि ज्वदे उगदेकसार साधारण
=४२ प्रणयहारिणि हास्यदेतो उल्लास लास्य ललितं तरवो नयांति हे दावपावक सतावक एव दोषः ॥५॥ विधस्ताग्रपहि

=गौरी वामाङ्गि देशन टिनी निम्नगा रागयुक्ता संध्या यं द्व ६ प्रकृतिकुटिलः सर्पराजो द्विजिह्वः ७ स्वभक्ष्ये वा विधिषु न परः ८ कोऽपि वक्रा स्थिता नौ मितममचाम यि... कपालेश
=मीशञ्चमेव॥१॥ कस्यापि॥ अन्यत्रऽथ ६६

तो विधुरतां नीतां स्थलीदेवतां धूमैरन्तरिताः स्वभावमलिनैराशा मही तापिता। भस्मीकृत्य सुपुष्पपल्लवफलैर्नम्रा
न्महापादपान् हुतेन दवानलेन विपिनं वल्मीकशेषं कृतो॥५॥ इति श्रीदावानलान्योक्तिः॥ ॥ अथ संकीर्णान्योक्त
यः। विज्ञाणे यपि मस्मकः समभवन्मंदादरस्त्वं दने कः को मं कलयांचकार न कृतीन्नतिं वसाने च यो धत्तूरे स्पृहया
लुतां त्वयि गतैस्ताल कः केतकीस्वालम्पाऽन्न हिहि यमी स्थरमुर्णो लो को मितंतं...हकः॥१॥ छिन्नं भ्रूस्त्रि रो यदि प्र आ४
घय सि प्रेतेषु सर्वं यदि च्छीव क्रीडसि मातृन्निर्य हिरति धमेश्मशाने यदि दृष्ट्वा सहनसि प्रजाय दितथाप्या स्तु
ऽप्यमन्र्स्यां मनः किं सेवे करवाणि किं निजगती शून्या यमे वेश्वरः॥२॥ धोवीकवेः। दामोदरस्तु हताहित भुवनं पोव
ग्वि ह तिलीलया गरुडः कस्य...रोकुपरि स्थितो छिन्नोऽसौ श्रीपतिमुपनय ३॥३॥ कोसि भुवनगौ रमा वक्रां वितनुकंध
राशेषा व्ययेक्रस्मिन्दुःखि निःसुखितानि भवंति भुवनानि॥४॥ अहिरहिरिति संभ्रमपदमितरजने किमपि कातरेन
व तु। विहगपते राहारः सतु सरलमृणालदलरुचिरः॥५॥ यः पीयूषसहोदरैः स्नपयति ज्योत्स्ना जलैः सर्व ६३
तो यश्च वामधिकाधिकं ह्लादयति प्रोद्दाम तापैः करैः भ्रातर्व्योम तयोरपि स्थितिमिह व्याकुर्वतो विक्रिया निःसु
कस्य महद्यमेतदसमं दूरे धिग्दैवं वा॥६॥ भोजदेवस्य। श्रीत्वं नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता किं ब्रूमः
शुचितां भवंति शुचयः स्पर्शेन यस्यापरे। किंवातः परमुच्यते स्तुतिपदं यज्जीवनं देहिनां त्वं चेन्नीचपथेन गच्छ

सिपयः कस्त्वां निषेद्धुं क्षमः ।७। अकुंठब्रह्ममया कृतमिदं ब्रह्मांडमुंडं पुनर्विश्वं स्थावरजंगमं तदितरे यन्मूलमि
=श्री८ पयः । धिक्को चोर इव प्रयासि निभृतं निर्गत्य जालांतरैर्वध्यं ते विवशास्त्वदेकशरणास्त्वामाश्रिता जंतवः ।८।
समुद्रस्यापत्यं प्रथितमहिमा मुद्रितभुवः स्वसा प्रालेयांशोस्त्रिनयनशिरो धामवसतौ मुरारातेर्योषित्स्मरसि
रुहकिंजल्कनिलया तथापि श्रीः स्त्रीत्वाल्लक्षति चपलालिंगति खलान् ।९। तापापहे सुहृदये रुचिरे प्रवृद्धे मित्रा
नुरागनिरते प्रतसद्गुणौघे स्वांगप्रदानपरिपूरितषट्पदौघे युक्तं तवेह कवमलेकमलेस्थितिर्यत् ।१०। कपो
=आरवंडलधि रप्लेतौ । [illegible]ना विरेवलानातिरंना[illegible]गविभ्रमो द्वारचेटी विटः किं चित्रज्ञानात्मरकामिनी ।११। यद्देवकामि
+ न्याः सुरतविरतौ पद्मवक्त्रा करेणानीतः स[illegible] सशिसहहारेणगुलिका । मुकुः ऊर्वगीतं कुचकलशपीठे
परिलुठन्नये वीणादंडप्रकल्प्यफलं कस्य तपसः ।१२। यद्देतन्नेत्राग्रं पतदपि समासाद्य तरुणी कपोले व्यासं
गं कुचकलशमस्याः कलयति ततः श्रोणीबिंबं व्यवसितविलासं तदुचितं स्वनाविरच[illegible]नां विपदपि सुखं विषासंवितर
नांतरयति ।१३। यत्स्वर्वं पवनाग्निशास्त्रसलिलैः श्रीखंतपो दुःकरं तस्यैतत्फलमीदृशं परिणतं यज्जातरूपं ति।४
ब[illegible]ः । मुग्धापांगकपोलहुंबनसुखं संगच्छरंजो हमेः आमुं कुंडलवाक्से । किमपरं यन्मूढ होलाप से ।१५। =मूर
स्वहृत्सद्गुणविचित्रमहार्हकांतकांताघनस्तनतटांचितचारुमूर्तौ । आः पामरीकठिनकंठविलग्ननग्नहाहार

हारितमहोज्ज्वलनाम्बुलितोयो।१५॥ मौलौ सन्मणयो गृहं गिरिगुहा त्यागः किल त्वचो निर्यत्नोपनतैश्च वृत्तिरनिलैरेक
त्र्यवर्ये दृशी॥ अन्यत्रासज्जुर्विर्मतां द्विरसना वक्रे विषं वीक्षणं सर्वाङ्गं गलसूचकं कथयमे योगिन्नु खेकं विधिः॥१६॥
दुश्चरितैरेव निःकृष्टैर्भवति दुरात्मा विशेषकितो नित्यं। दर्शनपथमापन्नः पन्नगकुलाङ्गमाकुलीभवति॥१७॥ यस्मै ददाति
विवरं भूमिः फूत्कारमात्रभीतेव। आशीविषः सदैवाडम्बरं करोति स हतो॥१८॥ एकेन क्षणतारसरोषपरुषं यत्क्ष्म
सर्पाननेदान्तुं कर्णेन पेटमुज्झितधियां हस्तैः समुल्लासितः। यश्चाधोमुखमक्षिणी पिदधता नागेन नमस्तस्थितं तत मनस्या दिते॥ इत्या
नविस्फूर्जितं सर्वं विषमंत्रिणो भगवतः कस्यापि लीलायितं॥१९॥ मृत्याश्रमसमुद्भवेन मुनिना किं विस्मृतं पाहितं सिंधावंधु ऊ.प४९
कंदुंबिदुंडुंबैरकुलं हर्षाद्दिदं धायति। गोमीयोद्यादितेन विश्वविनवात्रस्यन्ति भेकी शिरो रत्नागत्यसुखेव सी
दतिमयोज्ज्वलतानुकंपावयी॥१९॥ आश्चर्यं न पुनः स्फुरत्सफरिकोच्छारोर्मिनिर्वारिनिर्भूयोपिप्रविजृंभमाण नलि
नं पश्येम तोयाशयो इत्याशासितवंतु बद्धहृदयो नक्रेऽद्विनं दीनधीः शुष्यत्यातपशोषितस्य सरसस्तीरे जरत्सा ५४
रसः॥२०॥ आस्तां गतोयमरविंदवनैकबंधुर्भास्वान्न लंघयति कोपि विधिप्रणीतं। हे चक्र धैर्यमवलंब्य विमुंच
शोकं धीरा भवंति विपदं न तु दीनचित्ताः॥२१॥ रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं भास्वानुदेष्यति हसिष्यति
पंकजश्रीः। इत्यादिचिंतयति कोशगते द्विरेफे हा हंत हंत नलिनीं गज[illegible]मुल्ला।२२ हंसः प्रयाति शनकैर्यदि सा

ऊ॥ तुतस्यनैसर्गिकीगतिरियं हिर्नेत्रविन्नींगत्वातयातिगमिष्ठुर्बकण्ठ बमूढश्चेतो डुन्नोलिसकलस्यजनस्यनूनं॥२४
कल्याणंनः किमधिकमितो जीवनार्थेपथस्त्वंछिन्नावृत्तान ह्हद ह सिन्नातरंगारकारानयेतस्मिन्नशनिपिशुमै
रातपैराऊलाभ्नामध्वन्यानामशरणमरू प्रांतरैकोफपायः॥२५॥ ज्ञातर्ग्राम्यऊविंदकेदलयतावस्त्राणपत्रनिव
यागोल्लीविभ्रमन्नाजनानिसुबद्धन्याल्माकिमायास्यतो। किंबेकेरुचिरं विरादभिनवं वासस्तदास्तृप्ततां येन्नोम्
तिऊवल्कलाक्षणमपिद्धो लीभुजांवद्धनाः॥२६॥ कस्यापि रेलोगलिकनिष्पाद्यांक्रोडेलोहेघुरायदङ्गाहीं थानद्यूतो
स्पशीविशेषाच्छदरिविल्वमजनिष्ट हेमन्तपयोम्यं॥२७॥ अध्युतस्पाडुर्गानदीशिथिलबंधविडंबिनीनौरछ्युल्लताङ्ग
लकुचोविषमः समीरो॥ आरूढवान्हिजऊडुंबयुतोध्वनीनस्तान्कर्णधारऊरुयसहृशंऊलस्य॥२८॥ वेशः प्रांशु
रसौक्षुणव्रणमयोजीर्णोवस्त्राइमाः कीलाः ऊरतयाविशंतिनमहीमाहथमानाअपि। आरोहव्यवसाय
साहसमिदंशैल्लूषसंत्यज्यतांदूरेश्मीर्निकटोहतांतमहिषुग्रेवेषघंगरवः॥२९॥ मौलिःस्वर्णकिरीटकांतिरू
ऊ॥ चिरांः केयूरभानौभुजौ यहृत्यां किलकंठुकिमन्नतयो दैवे पिविठ्ठाप्पसो। इछेकल्पनयाऊठेशीवन्नृ देवैत्रि
पाहंकारदार्ढ्यहिथान्नत्पांतोनवतोनविष्यतिमषीमात्रावशेषंवपुः॥३०॥ अमीतिलारोलिकनूनमेतांस्त्रे बच्चकारके
हादवस्त्रांनवतोपनीताः। द्वेषोनविष्यद्यदमीष्ठुनूनंतदानजानेकिमिवाकरिष्पः॥३१॥ किंव्यक्तीऊरुषेस. रितोः

कर्ण्नीवज नात्नुरागरलमादस्मात्सुमे दादर४ क्नानो मानदमानदानिरियता न्न४ क्रिंचदेकश्रन्तु ४॥ गुंजाद्धैज परंपरापरिचयाद्भिल्लीजनैर्मलक्षितैर्मु
क्ता दामनधनमधारयति किं कंठे कुरंगी हशा४॥१॥ अन्यत४॥३४

रोलंबस्तुलनाकारा कुरो जश्रियं नीतेनाधरपल्लवे कुसुमतां किंवास्मितेनामुना। आरूढामृत सीक[illegible]तलाः श्रम
= मानिनि यसे किं वागिरो नागरी मुग्धे कामिनी किं सुधा घटयसि क्षीबे कटाक्षच्छटाः॥२१॥ वक्त्रांनैषतनूविवर्तनगति
र्गृह्णाति सा विस्मितं स्मेरैर्दृग्वलनैरमुष्य न मनाक्षेत: परावर्तितो हस्तेनैव मुनिदारकस्य पतिता कल्याणिते
नीयतां वेदीमार्जनबर्हिपर्वणवषट्कृत्व्यपाके वय:॥२३॥ स्रग्दामसूर्धनिनिधेहि गवेधुकानां गुंजामसृणु
र सि धारय हारयष्टिं बाले कलावति चिरं पतितासि पल्लीतल्लीह मयदपि सूषणमेषणीयां॥२४॥ प्रांतःकोच प्रांत:४५वापाठ
नलेपगोपिनबहि: ताम्राक्षते सर्वतो मानैषीः कल्ल शास्त्रि रोत्र ववरिं दृवालयस्योपरि। ताम्र येंगतमेवकांच
नमयीकोशि: स्थिरातेधुना नांतस्त्वयविवारणप्राणथिनो लोकाबहिर्बुद्धय:॥२५॥ नयत्र गुणवत्तात्रमेक
मप्यत्र संनिधौ। कस्तत्र भवत: पांथ रूपे बुग्रहणाग्रह:॥२६ रत्नो पात्र[illegible]तं को हि तुलामधिरोहति शुचिना
दुग्धेन सहजमधुरेणा तत्रे विकृतं मथितं। केवलं तु ज्ञीरनियस्नेहं दत्ता॥२७ स्नेहं प्रदीपश्री विवर्धनो प्रापास्पीति ६५
= नवानेनरसमस्य विना तेन जस्मन्येव भवज्जुणा:॥२८ तो राजपिता महमहादेवस्य॥२९॥ दृढतरगलकनिबंध: कूपनिपातोपि
कलश ते धन्य:॥ यज्जीवनदानेस्त्वं तर्षार्मकृषि[illegible]हरसि॥३०॥ यस्मद्गुणो पिसरलो पितटस्थितोपि वंशोनतोपि श्रो॰

कस्तूरीतिलकं गतोपरि मलद्रव्यं किमप्यामरं पेयात्किं न विलोकि दृशी मृगदृशां शृंगाररत्नीभस्पदं। धन्यास्ति ... पक्षयोः कोऽपि त्वं ततो ह्यन्तिमे ...
स्वपति पङ्कलो ... अहो कृशाः कस्तूरिका विक्रयी॥१॥ कस्यापि॥ ४

विदधाति नृशंसकर्म। यत्कात्मनो बडिशदंड तदेतदस्य जानामि संगतिफलं तव कंटकस्य॥४०॥ द्वात्रिंशद्दश
नद्वेषि मध्ये त्रमसि नित्यशः। तदिदं शिक्षिताकेन जिह्वेसं चारिकौशलं॥४१॥ अनिलनिखिलविश्व प्राणिती
वस्त्र पुरुषं सपदि सुविनिमील्य पाजलं स्वद्वियोगात्। वपुरपि परमेशस्यावितं नोचितं ते सुरभिमसुरभिं वायस
मं स्वीकरोषि॥४२॥ अपि त्यक्तासि कस्तूरि पामरैः पंकशंकया। अलं खेदेन भूपालाः किं न संति महीतले॥४३
केषामप्येतो जन्मस्थानं न खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो दूरे पुंसां वपुषि रचनां पंकशंकां करोति। यद्यप्ये
वं सकलसुरभि द्रव्यगर्वापहारी को जानीते परिमलगुणः कोपि कस्तूरिकायाः॥४४॥ विद्यापतेः। कौस्तुभ का क क कस्तूरि कायाः।
मुरसि मुरारेः शिरसि शशी द्यौत ते पुरा ज यिनः। ननु जन्मानो जलधेः जंगमतुरियती गतिं पद्मपा॥४५॥ तु
ल्यं त्वं शरति जन्मतु त्वत्पुनयोर्भूरुल्यं च तुल्यं वपुस्तुल्यं पदा ... हृदयकंटकं दलनं तुल्यं च पाषाणयोः। एक
स्या खिलवंदनाय विधिना देवत्वमारोपितं तद्द्वारे विहिता परस्यतु पदाघातास्पदं देहली॥४६॥ तृषार्तैः सा
रंगैः प्रतिजलधरं भूरि विरुतं घनैर्मुक्ताधाराः सपदि पयसस्तां प्रति मुहुः। खगा नो केमेघाः कुहविहगा
वांजलमुकामया च्योनान्यो ना मनुपकरणी यो न महतां॥४७॥ भ्रातः पंजर लावक माकुरु सेतोषमन्यो नि
धनेन। भ्रातस्तथैव धात्रेवामयं किंनजानासि॥४८॥ मलोत्सर्गं गजेंद्रस्य मूर्ध्नि काकः करोति यत्। कुला

नर्मृतनव्याग्रयपयसश्यानेनसंवर्धिता४कश्चित्कांचनमेखलाकलवलवैश्च कर्षन्तु कौ जेयकः४ धामग्रामपरोऽपितासनिवो४ ज्वशोऽपिरक्तकरैः सेनादुर्गहवैरिदुर्गदलनेदंतो ३२ व
लम४।७।कल्यापि।४९

नुरूपे तत्त्रस्य योगजो गजएव सः।४९।ग्रासाञ्जलितसिंहस्य करिणः किंगतं भवेत्। पिपीलिका तु तेनैव सज्जर्द्धं
बोपजीवति।५०। बंधनस्थो हि मातंगसहस्रभरणाक्षमः। अपि स्वच्छंदचारी श्वा स्वोदरेणापि दुःखितः।५१।
ऊर्णा नैषदधाति नैवविषपो वाहस्य दोहस्य वा दृष्टिर्नास्य महोदरस्य बकुलिर्वासैः पलालैरपि। हा कष्टं
कथमस्य दृष्टशिखरे गोपनी। समारोप्यते कौतुकानिकपर्दकैः शतमिति ग्राम्येण जो हन्यते।५२। केषां। तै४
पिब पयः प्रसरक्षितिपां क्वक्वचित् कल्य काञ्चन कांचन शृंखलां। इदमवद्यतमं हि यदीह सेन्नषणे संप्रति के
सरिणः स्खलां।५३।भीमस्सि हपंडितस्यो उदरस्यो यैः पुच्छं शिरसि निहितं जीर्णकाष्ठिले यदृच्छा व्यापन्नोऽपि
द्विपपिशितलेशाः कवलिताः। गुहागर्ते शून्ये सुचिरमुषितं जंबुकसखे किमेतस्मिन्कुर्मो यदसिनग
तःसिंहसमतां।५४।।नहें दुराजस्य। यस्यां सकेसरिषु वापदमाबबंधगंधद्विपेंद्ररुधिरारुणितांग
णायां। तामद्य पर्वतदरीं धुतधूम्रलोमा गोमायुरेषवपुषा मलिनी करोति।५५।।निःकंदामरविंदिनीं स्थ
पुटितो देशः कसेरुस्थली जंबाला विलमंबु कर्तुमितरां स्त्रातं वराही सुतैः। दंष्ट्राग्रां चतुरर्णवोर्मिपटलै
रक्षाविवामामियं यस्याएव शिशोः स्थितावसुमती सापोत्रिणी पुत्रिणी।५६। शेतपदीशतपादशतैर्द्रुमा
यदिनगोंपदमप्यतिवर्त्तितुं। किमियता द्विपदस्य हनूमतो जलनिधेः क्रमणे विवदामहे।५७।।ज लटस्य।। ह

नवन्नेते।।३ न्१

मु

ध्रांशील्लनम ध्वते कन्तुगतं घर्मरश्मिप्रथस्यावा मृकाध्वेषण रोषसौख्य बकुलाशध्वांस्कुरवोञ्छाकुताः। काकपेफ
लपूर्णगच्छजहरस्यान्येषु तानीषि कानीतः संप्रति कौशिका मल्लवल्ली व्यालक्षिकपेद्गत्पसि। हामोदरदे मोदिकान्
वस्य। आकर्ण्य गुञ्जितरवं घनगर्जितुल्यं सिंहस्य यांति वनमध्यमिभा भयार्ताः। तत्रैव पो रुषनिधिः स्वकुलेन
सार्धं दर्पोद्धुरो वसति वीतभयो वराहः॥५९॥ शार्ङ्गधरस्य इति शा॰ संकीर्णान्योक्तिपरिच्छेदः॥ ॥अथ सा
कस्मरोदहे॥ मान्यराजप्रशंसा॥ सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीर्वेश्मनि ते स्थिता। किं कीर्तिः कुपिता देव यये नदेशांतरं गता॥१॥ सर
स्वती कुटुंबस्या तुला माऽरुहार विष्णा दृष्टि केनिहितं पदं। भवता शिरसां न्यस्तमयत्नेनैव भोगिनो॥२॥ किं हते
न नयनेत्र यं यन्त्र यं किमसौ कलिः॥ कलौ चेद्भवतो जन्म कलिरस्तु हतेन किं॥३॥ सर्वदा सर्वदोसीति मिथ्यासं
स्तूयसे बुधैः। नारयो लेभिरे पृष्ठं न वक्षः परयोषितः॥४॥ को प्यन्यः कल्पवृक्षो यं बकास्ति दिति मंडले भु
त्या णिप्रच्छ वो प्येकः कुरुते थैः सुरद्रुमोपके षा॰। देवयं जय यस्य राजति महाराजश्री कुचोद्धं कुलं ललाटी बाम्ये
दुनमदिवैववनितानां भीगभीरं मनः। आभीरीकटिविस्तृतामतिरसीं गौडीकचश्यामलं कार्णाटीरतिनिष्ठुरो
रण रसः कीरीमुखाच्छं यशः॥६॥ ते कौपीनधरा स्तव वहिपरं धात्रीफलं भुंजते ते षां द्वारि न दंतिवाजिनिवहा स्ते
रेवलक्षाक्षितिभृ तेरेतत्समले हृतं निजकुलं किं वा बहु ब्रूमहे ये दृष्टाः परमेश्वरेण भवता रुष्टेन तुष्टेन वा॥७॥

संग्रामांगणमागतेन भवता चापे समारोपिते देवाकर्णय येन येन सहसा यद्यत्समासादितं। कोदंडेन शराः श
रैररिशिरस्तेनापि भूमंडलं तेन त्वं भवता च कीर्त्तिरतुला कीर्त्या च लोकत्रयं।८।। देव त्वद्यशसि प्रसर्पति जगल्ल
क्ष्मीः सुधाब्धेः श्रव श्चंद्रैरावणकौस्तुभाः स्थितिमिवामर्थ्यं तदुग्धांबुधौ। किंत्वेकः पुनरस्ति दूषणकणो यन्नोप
यातिभ्रमात्क्ष्मा श्रीः शितिकंठमर्द्दितनयानीलांबरे रोहिणी।।९।। किं दत्तैस्तैः परगृहगतैः किंतु नाहं समर्थस्तूर्णं
स्थातुं प्रकृतिमुखरो दाक्षिण्यात्स्वभावः। गेहे गेहे विपणिषु तथा चत्वरे पानगोष्ठ्यां उन्मत्तेव भ्रमति भवतो वल्ल
भा देव कीर्त्तिः।१०।। मातंग दिवाकरस्यो युधिष्ठिरो सि नीमोसि चरितैरर्जुनो भवान्। प्रज्ञया सहदेवो सि वाच्यता
न कुलस्य ते।११।। बलिकर्णदधीच्याद्याः पुरा पंचत्वमागताः। पंचत्वं न गतास्त्वित्रं त्वयि जीवति पंचमे।१२। यञ्जु
लो ग्रंथितास्तुड्डैरमिते ब्रह्मगोलकः। विधत्ते कीर्त्तिकथायाः क्रीडाकंदुककौतुकं।१३।। केषांयशोदयामंडितक
तदेहो बाल्येपि गोपालजनस्य नेता। गोमंडलेपासि बलेन पुरुः कथं न राजन्पुरुषोत्तमोसि।।१४।। साशंकस्य स ६
माकुलीकृतमुखैवैरत्यैतनिस्तेऽसुः स्विन्नांगस्य विकंपमानहृदयस्यारूढमत्योर्दृशां। लज्जां संव्यजतः कमेवि
मृश्यतो विद्युञ्चिहृन्नपरस्पतः क्लैशोपोर्थिजनस्य पर्वतममन्सो मान्यस्ते विद्विषां।।१५।। नो कामं प्रतिहन्यते प
तायिषु स्वप्नेपि नाथ्ययाने वार्थ[illegible]रुषे[illegible]द्विरस्तनाव्यालान्न तेव क्लगाः। नो बद्ध स्तव मूर्त्तयो न च तनुर्नि

त्यं जडातुग्रह व्याघ्रानो विषमा च ह[illegible]थ मवख्यातः क्षितावीश्वरः ॥६॥ सिक्तायां वीरकंठस्थलबहलगलद्धारां
बुवर्षैर्मीघ्राम्नातगंडे नो [illegible]इलनविलुलितैर्मौक्तिकैः पुष्पितायां ॥ संग्रामोद्यानभूमौ तुरगखुरमुखोत्खातदंड इर
स्थलायां जातं बरखड्गवल्याः फलमतुलरसास्वादहृद्यं जयश्रीः ॥७॥ उद्यद्धालोऽजरश्रीर्दिशि दिशि दशनैरेणि
राशागजानां रोहन्मूलासु गौरैरूरुगपतिफणेरत्नपातालजो लब्धो ऽस्मिन्नाकाशदेशे विकसितकुसुमाराजि सारि
विस्तारकाण्यंनाथ वल्लीत्रिविल्लीफलति फलमिदं बिंबमिंदोः सुधार्द्रीं ॥८॥ हारानाहरदेवचंद्रधवलान्नोचेत्पयो
धेस्तटी संप्राप्ते त्वयि सैन्यवारणगणैर्मज्जद्भिरालोडितां ॥ सिंदूरारुणमंबुमेघपटलीपीतोक्षितं शुक्तिनिःस्वस्ये
खेदिनैः करिष्यति मही माता ग्रसुक्ताफलं ॥९॥ दर्पाध्वगे धगज कुंभकपाटकूटसंक्रांतभिन्नघनशोणितशोण
र्ध शोचिः ॥ वीरै[illegible]लोकि युधि कोपकषायकांतिः कालीकटाक्ष इव यस्य करे कृपाणः ॥१०॥ दुंदुभिंदतिचेदन्नेनस
हते मल्लीस्रजं नेत्रतेहारं दे ह्रिसिताग्रसुरूतिविशास्त्रोमंविद्रह्लातिचाश्रीरूपालमंधीधरेषु विपिने ध्वंनो
धितीरेत्र्य त्वल्कीत्रिस्त्वदरि प्रियाचविलसत्तुथैः स्फुरत्यां डिमाः ॥११॥ छत्रं वेघनमंडलस्य गलितं लग्नं सु
खेवद्विषां विद्युद्दामजग्राम तावकमसिं गर्जित्रविंदुं दुर्भिं ॥ हृष्टिंयत्वत्रिपं पिपार्थिवव धूनेत्रेषु चक्रे स्थितिं वी
पंतेव सुधाधिनाथ[illegible]लिनिस्कोदंडकां । तिःश्रि[illegible]ता ॥१२॥ कस्यापि पासिंदूरं सीमंता । श्मितं तुरवाद्देरिराजव

नितानां॥ यस्य प्रतापयशसी हरतः स्म सद्यः शुभ्रा गुणा सहनौ॥२३॥ धनददेवानां॥ अभिमतफलदाता त्वं च कल्पद्रुमश्च प्र
कटमिह विशेषं के वनोद्ध हरामः॥ कथमिव मधुरोक्ति प्रेम सन्मान मिश्रं तुलयति सुरसौख्यी देवदानं त्वदीयं
२४॥ कल्पद्रुमो न जानाति न ददाति बृहस्पतिः। अयं तु जगती जानि जानाति च ददाति च॥२५॥ नालिंगति अंच
ह्वये नवदिसि प्रोत्तुंगकं भद्रयत्रा स्तद्वेणिलता स्तु नैव दधति प्रीतिं तवासित्रमात्रं। नूनं गात्मवदीयदुर्धरधनुर्भ्रं
त्या जमजे ते नते वैरिश्रेणिनुजो निजां भुज दृशां भूमंडलाखंडलः॥२६॥ नम्ना सुरिपुसेनासु नरेस त्वं महामहाः
खड्गांत र्निजमेवैकम द्राक्षीः सं मुखं मुखं॥२७॥ देव त्वद्विजय प्रयाण विलसत्सद्वाजिराजि व्रजे त्क्षुण्णक्ष्मात
लडीन पांशुपटलप्रा प्तानिमेषेक्षणाः सुत्रामा बहुमन्यते कतिपय तिंपातालमूलस्थितं सोप्युद्दाम करींद्र हर्ष
रप्पक्रांतः सहस्रेक्षणं॥२८॥ अतुल्यो यदि न प्रजल्पसि सुखवा वादं वनो मत्यसे तद्भूमो द्रुतकीर्त्तनेन रसना
केषां न कंडूयते। देव यशरुण प्रतापतपन ज्वालावली शोषिताः सर्वे वारिधयस्त्व वारिवनिता नेत्रांबुभिः पूरि ६७
ताः॥२९॥ केषांचि इति श्री सामान्यराजप्रशंसा॥ ॥ अथ विशिष्ट राज वर्णनं॥ गायंति किंनरगणाः सहकिं
नरीभिः श्रीरामचंद्र शिखरेषु हिमाचलस्य। शेषेंदु कुंद दल बाल मृणाल मालनी हार हार हर हास सितं य
शस्ते॥१॥ श्री वाल्मीकि कवेः॥ कूर्मः पादोत्र यष्टिर्भुजग पतिरसौ भाजनं भूतधात्री तैलापूराः समुद्राः कनकगि

रिस्यं द्विलवर्त्तिप्ररोहः। ज्योतिश्चंडांशुरोचिर्गगनमलिनिमाकज्जलं दह्यमाना शत्रुश्रेणीपतंगा ज्वलति रघुपते त्वत्प्रता
पप्रदीपः।२। श्री हनूमतः। तच्छ्रुतं पत्रके नापि तद्दत्तं येन केन चित्। तत्साधितमसाध्यं यद्विक्रमार्केण नू नु तावद्। ३। हस्ती
वन्यः स्फटिकघटिते भित्तिभागे स्वबिंबं दृष्ट्वा दृष्ट्वा प्रतिगज इति त्वद्विषां मंदिरेषु। दंताघाताद्दलितरदनस्तं पुनर्वी
क्ष्य सद्यो मंदं मंदं स्पृशति करिणी शंकया विक्रमार्क।४। केषां॰ स्वरूपेः क्षस्रासिपिशोत्कटस्फुरटिघटा ऊंनरूलावटा
तनिर्धूतास्तवैकं कटित्यास्तटनिकटनिटत्कोणपादाट्टहासा। श्री भोजचक्रेण दृष्टा कृतनटविकटोरस्थलत्रोट
ऊत्पाद्रश्रोघत्रोटिकोटिप्रकटचटचटात्राशुरौद्रो भवद्वाक्।५। भोजो श्री भोजदेवं श्रयत विनयतः शात्रवः क्षत्रि
वर्गाः प्राणत्राणोपनोवा भवति भवतां काप्यरण्ये शरण्ये। मत्ता मातंगकुंभद्वितयमिति पुराक्रूरवृत्तिर्नि
मत्रिकूटः कुलहतकोनाकवकलशायुगं रंहसा सिंहशावः।६। श्री भोजसाम्यं तव कल्पवृक्षः सदावदान्योपिक
थं प्रयातु। यतो भवद्दानसुपुष्टविप्रहव्येन कुक्षिंभरिरस्य भर्ता।७। देवेश्वरपं॰ मंदस्यंद किरीटच्छजनविधोटसा
नह्यार्चनेस्तंभः शंभुनितंबिनी प्रणतिषु व्यग्रो न धीरग्रहो ज्ञस्मार्कपरमर्दनोक्तिवदनेन्यस्तोन संरक्षितः
इह श्री राजनरेश्वरादिति रणं तत्पत्तनेस्यूयतां।८। विनायकपं॰ आविंध्यादाहिमाद्रेर्विरचितविजयस्तीर्थयात्रा
प्रसंगादुर्वीवे श्रुप्रहर्तृक्षितिपतिषु विरमत्स्वं धरेषु प्रसन्नः। धीर्यावर्तं यथार्थं पुनरपि कृतवान्म्लेच्छविच्छेदनाजि

श्रा

देवः शाकंभरीन्द्रो जगति विजयते वीसलक्षोणिपालः॥९॥ श्रुतेसंप्रति बालुंक बाण तिलकः शाकंभरी भूपतिः श्रीमा
न्विग्रहराज एष विजयी संत्यामयानात्मजिः। अस्मात्किंकरदेव्य धायि हिमवद्विंध्यां तरालं भुवः शेषस्वीकरणा
य मास्तु भवतामुद्योगशून्यं मनः॥१०॥ एतौ नृगरुतिपाषाणयष्टियूपप्रशस्तौ॥ मायचक्रवर्त्ति विरहद्वारकांतरोद्भूः
तसेकोचमे भुजनपाहिनयामिनीयां हम्मीर नृपहयपादविदीर्ण भूमिरेणूत्करैरयमकारि दिगंधकारैः राजन्राज
मृगांकशंकरकवेः किं पत्रिकायामिदं श्लोकः कस्य तवैष देव श्रणुमः संपद्यतां पद्यतो एतान्मामरविंदसुंदरदृशां
द्राक्चामरांदोलनादुद्वेल्लद्भुजवल्लिकंकणझणत्कारः क्षणं वार्यतां॥११॥ अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं ह विक्षुनेयर्थ॥१
रस्याहृतं देवेत्थं भुवनत्रये स्मरहराभावे समुन्मीलति। गंगा सागरमंबरं शशिकला शेषश्च पृथ्वीतलं सर्वज्ञ नागाधिपेऽथ
त्वमधीश्वरत्वमगमत्वां मां च भिक्षाश्रिता॥१२॥ एतौ शंकरकवेः। पृथ्वी श्रीमदनंगभीरमहतीतद्द्वैतनैवारिधिः तली बा.पा.७९
पीतो सौ कलशोद्भवेन मुनिना सव्योम्नि खद्योतवत्। तद्दिक्सोऽर्दनुजाधिनाथ जयिनः भूतपदे नाभुव देवश्वेत
सि वर्त्तेन तव सदा बत्नोम हान्नापरः॥१४॥ सार्वभौम स्याब्रकंप प्रच्छपांथी कथय मम सखे नास्ति सङ्कापि देशो व ६९
सुं नोयत्र रात्रिर्भवति भुवि सगायेति स्वधैर्य भुवां वानीते मेरौ समान्तिं कनककवित रणे श्रीजगद्देवनाम्नास्तूपेंऽन
तर्हि तेस्मिंक तिपय दिवसैर्वासरा हैं लस्ट्छिः॥१५॥ मुखे हारावाप्तिर्नयनयुगले कंकणभरोनितंबे पत्रालीस

=जातेक्रोधेय स्मिन्न मरनगरी मंगलं रवानवातं क्रालीकासमज निर्वर्नं त्र श्यतिस ति॥ सत्तसीताक्रांत प्रणति मिति विख्यात महिमा हनूमान् यथा दृष्टः कपिकुलशिरोमंडनम ॥२॥ अ॰नी॰
=॥७३॥

तिलकमन्त्र त्या ति पुगलं। अरण्ये श्री कार्ण्यचंद्ररिपुपतीनां विधिवशाद् दृष्ट्वैव यं भूषा विधि रहह जातः किमधुना॥२६॥
कीर्त्तिः काकति वीररुद्रभवतः स्ववाहिनी गाहिनी दिक्पालान् खिलान्परीत्य दधती पाण्ड्याः प्रतापानलं। सप्तांभो
निधिमंडलान्यधिगता यथैकपत्नीव्रतख्यात्यैव विष्णुपदं स्पृशात्यनुदिनं शेषस्य शीर्षाण्यपि॥२७॥ वंध्या त्रिः करिसा
धनैर्निरुपमो रत्नाकरः कोशाष्टसौगंधीमलयाचलः परिवराः सर्वेपि विद्याधराः। विश्वासोपरि पूरणं वितरणं दोषो
प्यहो दक्षिणः पांड्या। खंडलवीर पांड्य भवतः किं किं न लोकोत्तरं॥२८॥ सुदर्शनकवेः तवांगणे सुंदरपांड्यदेव मतंगजाः
=मा टंखलिनो बिभ्रोति। आवासदानादरिभूपतीनामाशांत शैला इव सोपराधाः॥२९॥ मुंचति मुंचति कोशांत्य जातिर
स मां मुं। अर्जुनदेव कृपाणे भूजति व भजति प्रकंपमरिवर्गः॥३०॥ इति श्री॰ विशिष्टराजवर्णनपरिच्छेदः॥७२॥ ॥
अथ रिपोलायनं। अधात्री पूर्णो लेकामयमय मुदस्थं तमकरद्विशल्यं सौमित्रेरयमुपनिनायौषधिवनो इति
स्मारं स्मारं यद्हरिनगरीश्रिांत्रिविलिखितं हृष्टमेतं दंते दर्शाति ऊपितो राक्षसगणः॥१॥ राजं राजसुतान् पाठयति मो
देव्योपि त्रस्ली स्थिताः क्व ओजोजयमां कुमारस विवेर्नाद्यापि किं मुच्यते। इक्ष्वं राजकुरुकरस्तवारि दुर्वने क्रुक्वो ध्येयः
पंजरा चित्रस्थानवलोक्य शून्य वलभा बे केकमानाषतो रक्तरुबककुराघातक्रीडासुखेन। वियुज्यसे बकुल
वितपि स्मर्त्वं ते सुरवासवसे वनं। चरणघट्टनावंध्यो या स्यास्य शोकः शोकतामिति जनप्रख्यातो गेयस्य द्विषां

जगद्‌स्त्रियः॥३॥ रत्नाकरस्योत्क्रामंत्यंशतकोमलांगुलिग[illegible]लद्रक्तैः सद्यनखंडलीपादैः पातितया वकैरिव गलद्लाक्षांबु कल्पित
धौ[illegible]नना॥ नीतानईकरावलंबितकरास्त्व[illegible]द्भुतनार्योधुना दावाग्निपरितोभ्रमंतिपुनरप्युद्यद्विवाहोद्धवाः॥६॥ तू
णांकोताराग्रप्रसरविलसन्मानसरतिः क्षणेशालोसंगेद्विजकुलरवाहृष्टहृदयाः क्षणंपत्रच्छ्रीनश्रुतिपुलकिताः धौर
यदुयत्नराद्धसन्त्राशोरण्येरिपुरिवनिपालस्थितिमिवाप्यवैश्यामीनुं तन्वीमुडितनूषणं कलगिरंरोमो
=श्यामा द्भमैविचित्रांवेपंतीवणितायरांविवसनांसीत्कारमातन्वतीं॥ दोर्भ्यांदंउकुषारपातसजयामालिंग्यकंठेन्न
शंत्वांमूर्तिं द[illegible]यितामिवातिरसिकांवृद्धिं [illegible]दिशां शेरते॥८॥ यातीनः पांथपंथा व्रजति ननु कथं [illegible] वर्त्म
मुग्धे मार्गं पृच्छामि [illegible] स्थितमिहमिहते विस्मिनंवीक्ष्य नेत्रोऽर्धानं व्रूहपेतद्ध्वनिनवतिक्वचिच्चित्रमुद्दह्वा
ष्यनेत्राहस्यंतेदावरूढाः पथिपथिकविटैस्त्वद्विषां नाथनार्यः॥९॥ भूसंपर्कस्खलोभिपातमलिनाः स्मस्माद्दहा १०
त्पराप्यताः सामान्यैरपि जंतुभिः करतले निःसंगमालिंगिताः सेलज्जाः क्वचिदेकतामुपगताः क्वापि प्रबुद्धाः
क्वचित्सुप्ताः क्वापि चसारिवत्प्रतिदृहं भ्रांतास्त्ववारिस्त्रियः॥१०॥ शालकाननयुक्कापि शालिकाननवर्जिताः
हारावरुद्धकंठापि विहारेरिव भूरिव॥११॥ आत्ते सीमंतरत्ने मरकतिनिहृते हेमताटंकपत्रे लुप्तायां मेखलायां
=मणि कनकम[illegible]तुलाकोटियुग्मेगृहीतो शोणं बिंबोष्ठकांत्या च दरिष्टगदशां [illegible] चरीणामरण्ये राजंगुंजाफला

=न तस्य बीजं रोहति रोहकाले न वास्य वर्षति वर्षकाले। भीतं प्रपन्नं प्रददाति शत्रवे स नो त्राणं लभते त्राणमिच्छन्॥१॥ अभ्यागतो यो हृतमन्नं वाप्यस्वेनावस्करं छ्रो
=तिनष्ट्वेतनश्यं। भीतं प्रपन्नं प्रददाति यो वै न तस्य हव्यं प्रतिगृह्णन्ति देवाः॥२॥ प्रमीयते वास्य प्रजा ह्यकाले सदा विवासं पितरोऽस्य कुर्वते। भीतं प्रपन्नं प्रददाति शत्रवे
=प्रहरैन्द्रस्य वज्रं॥३॥ भगवतो व्यासस्य उद्योगे पर्वणि॥२७॥

नास्त्रज इति शबरानेवहारां हरेति।१०। केषामप्येते।८। कर्षद्भिः सिचयो च लान्पतिरसा ऊर्वद्भिरालिंगनैर्गृह्णानैः क
चमालिरवद्भिरधरं बिम्बाम पद्भिः करौ। अत्यद्भोपि नवद्भिरोधिनृपतेरंतःपुराणाम हो धिक्कष्टं विटपैर्विटैरिव
वने किं नाम नो चेष्टितं॥११॥ धनदैः त्वद्वैरिणो वीर पलाय्य तस्य प्रकाशं न्यक्कमरण्यमार्गी। क्षुधातुरासीदभिनंद
नीयस्तुंगेषु लब्धो निजमंदरेषु॥१२॥ राजन् द्विषस्तेऽभयविद्रुतस्य कालत्वदंकंटकिनो वनांताः। अद्यापि किं वा तुन
विषयतीति व्यपात्य यद्दष्टुमिवाहराणि॥१३॥ स्नाताः प्राद्वृषि वारिवाहपटलैः प्रोद्भूतदुर्वांकुरव्याजेनात्तकुशाः प्र सलिलैः
णालसलिलैर्दत्वा निवापांजलीन्। प्रासादास्तव विद्विषां परिपतत्कुड्यस्थपिंडच्छलात्कुर्वंति प्रतिवासरं निज
पतिप्रेताय पिंडक्रियां॥१४॥ केषामप्येतौ इति श्री० अरिपलायनपरिच्छेदः॥ ॥अथ राजनीतिः। राजास्य जगतो हे
तुर्वृद्धैर्वृद्धाभिसंमतः। नयनानंदजननः शशांक इव वारिधेः॥१॥ पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः॥
विकलेपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ॥२॥ धार्मिकं पालनपरं सम्यक्परपुरंजयं। राजानमभिमन्यंते प्रजाप
तिमिव प्रजाः॥३॥ प्रजाः संरक्षति नृपः सा वर्धयति पार्थिवं। वर्धनाद्रक्षणं श्रेयस्तन्नाशेन्यत्सदप्यसत्॥४॥ आ
त्मानं प्रथमं राजा विनयेनोपपादयेत्। ततोमात्यांस्ततो भृत्यांस्ततः पुत्रांस्ततः प्रजाः॥५॥ राज्ञि धर्मिणि धर्मि
ष्ठाः पापे पापाः समे समाः। लोकास्तमनुवर्तंते यथा राजा तथा प्रजाः॥६॥ नृपाणां च नराणां च केवलं तुल्यमूर्तिता।

आधिक्यंउत्तमाधैर्यमाशाद्धानेपराक्रमः।७॥ सदानुरक्तप्रकृतिः प्रजापालनतत्परः।विनीतात्मा हि नृपति
र्भूयसीं श्रियमश्नुते।८॥ प्रजां न रंजयेद्यस्तु राजा रक्षादिभिर्गुणैः। अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थ
कं।९।अजामिव प्रजां हन्याद्यो मोहात्पृथिवीपतिः। तस्यैका जायते तृप्तिर्द्वितीया न कथंचन।१०।प्रजापीडनसं
तापात्समुद्भूतो हुताशनः। राज्ञः श्रियं कुलं प्राणान्नादग्ध्वा विनिवर्तते।११।यथा बीजांकुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिर
क्षितः।फलप्रदो भवेत्काले तद्वल्लोकः सुरक्षितः।१२॥ हिरण्यंधान्यरत्नानि गजाश्वापि वाजिनः।तथान्यदपिय
त्किंचित्प्रजाभ्यस्यान्महीपतेः।१३। उत्खातान्प्रतिरोपयन् कुसुमितांश्चिन्वंल्लघून्वर्धयन्नत्युच्चान्नमयन्
पृथग्लघयन्विश्लेषयन्संहतान्। क्रुद्धान्कंटकिनो बहिर्नियमयन् म्लानान्नोपि तान्पालयन् मालाकार इव प्रपं
च निपुणो राजा चिरं तिष्ठति।१४॥ अरयो निजदेहे शस्परस्यांयो विजिगीषतो सन्नृपःपरधानेन तुल्यमौलिप्रमा
निवा।१५॥ विजिगीषुररिर्मित्रं पार्ष्णिग्राहोथमध्यमः। उदासीनोंतरोतर्धिरित्येषां नृपतेः स्थितिः।१६।निर्विषोपि ११
यथा सर्पः फटाटोपो भयंकरः। तथा उंबरवान्राजा न परैः परिभूयते।१७। पुष्पैरपि न योद्धव्यं किं पुनर्निशितैः श
रैः। जये न भवति संदेहः प्रधानपुरुषक्षयः।१८॥ भूमिर्मित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य फलत्रयं। नास्त्येकमपि यद्येषां
न तं कुर्यात्कथंचन।१९।साम्नैव हि प्रयोक्तव्यमादौ कार्यं विजानता। सामैस्सिद्धानि कार्याणि विक्रियां यांति न क
चित्।२०

उद्यमपर्वणि विदुरवाक्यं धृतराष्ट्रं प्रति

न विश्वसेदमित्रस्य मित्रस्यापि न विश्वसेत्॥ विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलादपि निकृंतति॥२१॥ शपथैः संश्रितस्यापि वि
श्वासं न व्रजेद्रिपोः। राज्यलोभाद्यतो वृत्रः शक्रेण शपथैर्हतः॥२२॥ उपकारगृहीतेन शत्रुणा शत्रुमुद्धरेत्॥ पाद
लग्नं करस्थेन कंटकेनेव कंटकं॥२३॥ नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिः शत्रुरल्पोप्यवज्ञया॥ वह्निरल्पोपि संवर्द्धी कुरुते भस्म
साद्वनं॥२४॥ कौर्मं संकोचमास्थाय प्रहारमपि मर्षयेत्॥ काले काले च मतिमानुत्तिष्ठेत्कृष्णसर्पवत्॥२५॥ तावद्भ
यस्य भेतव्यं यावद्भयमनागतं॥ आगतं तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्तव्यमभीतवत्॥२६॥ परोपि हितवान्बंधुर्बंधुरप्यहितः प
रः॥ अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौषधं॥२७॥ यच्छक्यं ग्रसितुं ग्रासं ग्रस्तं परिणमेच्च यत्॥ हितं च परिणामे
स्यात्तदद्यं भूतिमिच्छता॥२८॥ मा तात साहसं कार्षीर्विभवैर्गर्वमागतः॥ स्वगोत्राण्यपि नाराय न वर्तेति हि विपर्य
यो॥२९॥ मा यं तात बले स्थित्वा बाधिष्ठा दुर्बलं जनं॥ न हि दुर्बलदग्धानां कुले किंचित्प्ररोहति॥३०॥ यानि मिथ्याभि
रुतानां पतंत्यश्रूणि रोदतां॥ तानि संतापकान्घ्नंति सपुत्रपशुबांधवान्॥३१॥ ब्राह्मणे भृत्यवर्गे स्त्रीषु ज्ञाति
कुलेषु च॥ दत्तं तादृशं फलं पक्वं वृत्तराष्ट्र पतंति तौ॥३२॥ देवब्राह्मस्य पुष्टानि सैन्यानि पृथिवीपतेः। युद्धकाले वि
शीर्यंते सैकतं सेतवो यथा॥३३॥ आलोतथा प्रतीतश्च यथा निर्दैवतं महत्॥ एवं विद्वानविद्वांश्च ब्राह्मणो दैवतं
परं॥३४॥ अदैवं दैवतं कुर्युर्दैवतं चाप्यदैवतं॥ लोकपालान्सृजेयुश्च लोकानन्यांश्च कोपिताः॥३५॥ युगे युगे च

ये धर्म्मास्तेषु धर्मेषु ये द्विजाः तेषां निंदा न कर्त्तव्या युगरूपा हि वै द्विजाः ॥३९॥ आक्रुष्टा ब्राह्मणैर्भुक्तं परिशिष्टी लोकबांध
वैः ॥ गोलिश्चक्षपशाईलराजस्तथा द्विजशिष्यतो ॥४७॥ तस्त्रीगर्भे कांद्वेषिण तायुश्च चिकित्सका ॥ गतश्रीश्च गतायुश्च
ब्राह्मणां द्वेष्टिनारतायुः ॥ बुद्धौ कलुषभूतायां विनाशे समुपस्थिते ॥ अनयो नयसंकाशो हृदयान्नापसर्पति ॥४९॥
न कालः खड्गमुद्यम्य शिरः कृंतति कस्यचित् ॥ कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनं ॥५०॥ जानन्नपि नरो दैवात्प्रक
रोति विगर्हितं ॥ न कर्म कस्यचिल्लोके गर्हितं रोचते कृतं ॥५१॥ मा तात संपदा मत्त्वा मारूढोस्मीति विश्वसीः ॥ दृष्टारूढ +
परिभ्रंशा विनिपातो हि दारुणः ॥५२॥ कितवो यां प्रशंसेति यं प्रशंसंति चारणाः ॥ यं प्रशंसंति बंधुक्यः स पार्थपु अनिकाशियत४
रुषाधमः ॥५३॥ प्रज्ञान्नुप्र शरीरस्य किं करिष्यंति संहताः ॥ गृहीतच्छत्रहस्तस्य वारिधारा इवारयः ॥५४॥ राजानो यं
प्रशंसंति यं प्रशंसंति च द्विजाः ॥ साधवो यं प्रशंसंति स पार्थ पुरुषोत्तमः ॥५५॥ बहूनामप्यसाराणां समुदा
=तृणैर्विध्येतेर यो हि दारुणः ॥ जिह्वीनाः शौर्यसंपन्ना नरा शक्ताः समागताः ॥५६॥ ताडितो पि डरुको पि ददते तो पि महीकृताः ॥
जुर्बध्यंते दंतिन स्तथा ॥५४ न दृष्टं तय तियः पाप संभ्रमो हीन हीनजा ॥५७॥ यो ना हूतः समभ्येति द्वारे तिष्ठति सर्वदा ॥ दृष्टः सत्यं भितं ब्रू १२
=तृणैर्यो ऽमुरुसी ते स ॥५८॥ सालसं सुखरं क्रूरं शाठ्यव्यसनिनं शठं ॥ अस्तंउ ष्टमनकं च त्यजेत् नराधिपाः ॥५९॥ रिक्ताः कर्माणि धैर
=द्विनाः पटवः श्रुत्वा स्खलसान वेतियेन्नृपाः ॥ तेषां लोके समामिव घ्नतां रिक्ता कार्या ॥६०॥ क्रूरं व्यसनिनं लुब्धमप्र

गल्नमपाज्ञलो। [redacted] ह्स्वंमच्चायकर्त्तारं नाधिपत्ये नियोजयेत्॥५१॥ नियोगिभिर्विनाराज्यं
नास्ति नृपेहि केवलैः तस्माद्मी विधातव्या रक्षितव्याः प्रयत्नतः॥५२॥ वेदवेदांगतत्वज्ञो जपहोमपरायणः। आशीर्वा
दपरो नित्यमेषराज्ञः पुरोहितः॥५३॥ क्रमागतो हितमतिः सर्वभावपरीक्षकः। धीरो यथोक्तवादी च [redacted]
[redacted] दूत एवं विधो मतः॥५४॥ प्रवीणो वाक्यपटुर्धीमान्स्वामिभक्तश्च निश्चयः। प्रलुब्धः सत्यवादी च भां
डागारिक ईष्यते॥५५॥ मेधावी वाक्यपटुर्धीरो लघुहस्तो जितेंद्रियः। परशास्त्रपरिज्ञाता एष लेखक उच्यते॥
५६॥ इंगिताकारतत्वज्ञो बलवान्प्रियदर्शनः। समयज्ञः स्वामिभक्तः प्रतिहारः स उच्यते॥५७॥ शूरोर्थशास्त्रनिपु
णः कृतशास्त्रकर्मा संग्रामकेलिचतुरश्चतुरंगयुक्तः। भर्तुर्निदेशवशगो भिमतश्च तंत्रे सेनापतिर्नरपते विज
यागमाय॥५८॥ काणो कुंठाश्च खंडाश्च तथा हृद्दाश्च पंगवः। एते चांतःपुरे नित्यं नियोक्तव्याः क्षमान्विता॥५९॥ पश्चा
न्नमिव राजेंद्र सर्वसाधारणाः स्त्रियः। परोक्षे च समक्षे च नतासां विश्वसेत्सुधीः॥६०॥ स्त्रभ्यो पि प्रसंगेभ्यः स्त्रि
यो रक्ष्या हि सर्वदा। द्वयोर्हि कुलयोः शोकमावहेयुररक्षिताः॥६१॥ महिष्या कृष्टया त्राच्यं गृहकार्येषु दक्षया।
सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया॥६२॥ धर्मशास्त्रार्थतत्वज्ञाः कुलीनाः सत्यवादिनः। समाः शत्रौ च मि
त्रे च नृपतेः स्युः सभासदः॥६३॥ न सा सभा यत्र न संति वृद्धा न ते वृद्धा ये न वदंति धर्मं। नासौ धर्मो यत्र नास्त्येव

सत्यं(न)तं सत्यमन्नृतेनानुविद्धं।६३।। सभा या न प्रवेष्टव्यं वक्तव्यं ना समंजसं। अब्रुवन् विब्रुवन् वापि नरो भवति कि
ल्बिषी।६४।। तस्मात्सभ्यः सभां गत्वा रागद्वेषविवर्जितः। वचस्तथाविधं ब्रूयाद्यथा न नरकं व्रजेत्।६५। माता पि
ता गुरुर्भ्राता भार्या पुत्रः पुरोहितः। नादंड्यो नाम राज्ञोस्ति स्वधर्मे यो न तिष्ठति।६६ अवध्या ब्राह्मणा बाल स्त्री त
पस्वी च रोगवान्। क्रियंते व्यंगिताह्येते ततो दोषैर्न लिप्यते।६७ न तु हंतव्या मही पालो दूतं कस्यापि विदापदि। दूतहं
=विशोधयेन्म ता तु नरकमाविवेस सचिवैः सह।६८ विशोधयेन्महीपालो मंत्रिशालामशेषतः। अयुक्तो नार्हति स्थातुं मंस्यां मं
त्ररहस्यवित्।६९ मंत्रं तत्रापि तत्प्रीति देशकालोचितास्थितिः। यस्य राज्ञि न वेद्रलं सोमात्यं पृथिवीपते।७० अं
तःसारैरकुटिलैः सुस्निग्धैः सुपरीक्षिकैः। मंत्रिभिर्धार्यते राज्यं सुस्तंभैरिव मंदिरं।७१ नरपतिहितकर्ता द्वेष्यतां
याति लोके जनपदहितकर्ता त्यज्यते पार्थिवेंद्रैः। इति महति विवादे वर्तमाने समाने नृपतिजनपदानां
दुर्लभः कार्यकर्ता।७२ षट्कर्णो भिद्यते मंत्रश्चतुःकर्णः स्थिरो भवेत्। द्विकर्णस्य तु मंत्रस्य ब्रह्माप्यंतं न गच्छति।७३ ७३
एकं हन्यान्नवा हन्यादिषुर्मुक्तो धनुष्मता। बुद्धिर्बुद्धिमता क्षिप्ता हंति राष्ट्रं सनायकं।७४।। न तच्छस्त्रैर्न नागेंद्रैर्न
हयैर्न च पत्तिभिः। कार्यं संसिद्धिमभ्येति यथा बुध्या प्रसाधितं।७५।। दुर्योधनः समर्थोपि दुर्मंत्री प्रच्छेद्य गतः रा
ज्यमेकछत्रकारो यैः सुमंत्री चंद्रगुप्तकः।७६ अष्टाभ्यैव न पिबोढ्य यो मंत्रिभिः पृथिवीपतिः। यथाश्चलोषनाशे।।

यविदुरेणांविकासुतः।७७पृष्टोप्रियंनरोब्रूयात्परिणामसुखावहं।मंत्रीचेत्प्रियवक्तास्यात्केवलंसरिपुःस्मृ
७८।सुलभाःपुरुषाराजन्सततंप्रियवादिनः।अप्रियस्यचपथ्यस्यवक्ताश्रोताचदुर्लभः।७९दुर्गाणिराज्ञा
कार्याणिसजलानिदृढानिच।द्रव्यमन्नंचतेष्वेवस्थापनीयंप्रयत्नतः।८०।।दुर्गंबहुविधंज्ञेयंपर्वतस्यजल
स्यच।प्राकारस्यवनस्यापिभूमेरपिचवेल्कवित्।८१नगजानांसहस्रेणनलक्षेणचवाजिनां।तथासिध्य
तिकर्माणियथादुर्गप्रभावतः।८२विषहीनोयथानागोमदहीनोयथागजः।सर्वेषांवश्यतांयातिदुर्गही
नस्तथानृपः।८३।तमेकोपिसंधत्तेप्राकारस्थोधनुर्धरः।तस्माद्दुर्गंप्रशंसंतिनीतिशास्त्रविदोजनाः।८४।।त्रि
विधाःपुरुषाराजन्उत्तमाधममध्यमाः।नियोजयेत्तथैवैतांस्त्रिविधेष्वेवकर्मसु।८५।।तुल्यार्थंतुल्यसामर्थ्यं
मर्मज्ञंव्यवसायिनं।अर्धराज्यहरंभृत्यंयोनहन्यात्सहन्यते।८६निर्विशेषंयदाराजासमंभृत्येषुतिष्ठति।त
त्रोद्यमसमर्थानामुत्साहःपरिहीयते।८७।।प्रमादोनिष्फलोयस्ययस्यक्रोधोनिरर्थकः।नतंभर्ता
रमिच्छंतिषंढंपतिमिवांगनाः।८८।।त्यजेत्स्वामिनमत्युग्रमत्युग्रात्कृपणंत्यजेत्।कृपणादविशेषज्ञंतस्मा
च्छठतनाशनं।८९अविवेकिनिभूपालेनश्यंतिगुणिनांगुणाः।प्रवासरसिकेकांतेयथासाध्वीस्तनोन्नतिः।
९०।।किंशुकेकिंशुकःकुर्यात्फलितेपिबुभुक्षितः।अदातरिसमृद्धेपिकिंकुर्युरुपजीविनः।९१सेवयाधन

पतिंढंनिव
प्रियडार

दलवन्नावादि
नारीलीतंतदि
वन्नईसंके।
।।८८।।पाठां
तरं।।३४

पिछंति सेवकैः परपर्यंकुंतो स्वाय तेय छरीरं स्यान्मूढैस्तादपि हारितो ।९२ वरं वनं वरं भैक्ष्यं वरं भारोपजीविनो पुंसां
विवेकयुक्तानां सेवया धनेनार्जनं ।९३। जीवंतोपि मृता पंच व्यासेन परिकीर्तिताः दरिद्री व्याधितो मूर्खः प्रवासी
नित्यसेवकः ।९४। नकश्चिच्चंडकोपानामात्मीयो नाम भूभृतां होतारमपि जुह्वंतं दहत्येव हि पावकः ।९५। गृध्राका
रोपि सेव्यः स्याद्धंसाकारैः सभासदैः । हंसाकारोपि सत्याज्यो गृध्राकारैः सभासदैः ।९६ वक्रं सेव्यं नृपः सेव्यो मान्नृ
पश्चक्रवर्जितः । पश्य चक्रस्य माहात्म्यं मृत्पिंडः पात्रतां गतः ।९७ गंतव्यं राजकुलं द्रष्टव्या राजपूजिता लोकाः य
लीयते॥ द्यपि न भवंत्यर्था तथाप्यनर्था विनश्यंति ।९८। अत्यासन्ना विनाशाय दूरस्था फलप्रदाः । मध्यभावेन सेव्यंते
राजा वह्निर्गुरुः स्त्रियः ।९९ आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं विद्याविहीनमकुलीनमसंगतं वा । प्रायेण भूमि
पतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो भवति तं परिवेष्टयंति ।१०० यस्मिन्नेवाधिकं चक्षुरारोपयति पार्थिवः । अकु
लीनो वा कुलीनो वा स श्रियो भाजनं भवेत् ।१।। धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमाः । सदा मत्ताश्च मा १४॥
तंगाः प्रसन्ने सति भूपतौ ।२।। राजमातरि देव्यां च कुमारे मुख्यमंत्रिणि । पुरोहिते प्रतीहारे सम्यं वर्तेत रा
जवत् ।३।। द्विजा अपि न गच्छंति तां गतिं नैव योगिनः । स्वाम्यर्थे यां त्यजंत्याशु प्राणांस्त्यां गतिं यांति सेवकाः ।४।। रा
जा तुष्टोपि भृत्यानां मानमात्रं प्रयच्छति । तेपि सन्मानमात्रेण प्राणैः प्रत्युपकुर्वते ।५ सारासारपरिच्छेत्ता

स्वामी भृत्यस्य दुर्लभः। अनुकूलः शुचिर्दक्षः प्रभोर्भृत्योपि दुर्लभः॥६ अतितेजस्व्यपि राजा पानासक्तो न साधय
त्यर्थान्। क्षणमपि दुर्धराक्तो नेवाडवाग्निं पिबन्ननिशं॥७॥ पानमक्षास्तथा नार्यो मृगयां गीतवादितौ। एता
नि सुक्ष्यासेवेत प्रसंगो ह्यत्र दोषवान्॥८॥ नृपः कामासक्तो न गणयति कार्यं न च हितं यथेष्टं स्वच्छंदं चरति कि
ल मत्तो गजइवो ततो मानाध्मातः पतति तु यदा शोकगहने तदा माद्ये दोषान् क्षिपति न निजं वेत्त्य विनयं॥९
गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरवधार्या यत्नतः पंडितेन। अतिरभसकृतानां कर्मणामावि
पत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः॥१०॥ आयाद्धतुर्थभागेन व्ययकर्म प्रवर्तयत्। प्रभूतं तेलदीपो हि
विरं जद्गाति पश्यति॥११ अर्थानामार्जने कार्यं वर्धनं रक्षणं तथा। भक्ष्यमाणो निरादायः सुमेरुः क्षीयते पि
हि॥१२॥ कर्मणा मनसा वाचा चक्षुषा च चतुर्विधो। प्रसादयति लोकौ यस्तं लोकोनुप्रसीदति॥१३ सज्जोजनैस्स
कथनं शंभ्रशोयसमागमः। ज्ञातिभिः सह कार्याणि न विरोधः कदाचन॥१४॥ संगतिः श्रेयसी राजन्विगुणेष्व
पि बंधुषु। तुषैरपि परिभ्रष्टा न प्ररोहंति तंडुलाः॥१५॥ मृद्धोः परिभवो नित्यं वैरं तीक्ष्णस्य नित्यशः। उत्सृज्यैतद्द्व
यं तस्मान्मध्यां वृत्तिं समाश्रयेत्॥१६॥ अबुद्धिमाश्रितानां च क्षंतव्यमपराधिनां। न हि सर्वत्र पांडित्यं सुलभं पु
रुषे किल॥१७॥ तेजस्विनि क्षमोपेते नातिकर्कशमाचरेत्। अतिनिर्मथनादग्निश्चंदनादपि जायते॥१८ कि

मप्यसाध्यं महती सिद्धिमेति लघीयसा। प्रदीपो भूमिगेहांतः ध्वांतं हंति न भानुमान्॥१९॥ अरावप्युचितं कार्यमाति
थ्यं गृहमागते। छेत्तुमप्यागते छायां नोपसंहरति द्रुमः॥२०॥ हंतुं मेषोपसरति मृगेंद्रः संकुचत्यपि। बुद्धिमंत
स्सहंते तन्निधाय हृदि किंचन॥२१॥ व्रजंति ते मूढधियः पराभवं भवंति मायाविषु ये न मायिनः। प्रविश्य हि
घ्नंति शठास्तथाविधानसंवृतांगान्निशिता इवेषवः॥२२॥ को हं को देशः कालो समविषमगुणाः के रयः के स
हायाः का शक्तिः को ह्युपायः फलमिह च किं यत्कीदृशी दैवसंपत्। संपश्येत्को विबंधः प्रतिहतवचनस्योत्तरं किं
नमेस्यादित्येवं कार्यसिद्धावविहितमनसो नावहास्याभवंति॥२३॥ यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे प्रियासु ना
रीष्वधनेषु बंधुषु। क्रतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये धनव्ययस्तेषु न गण्यते बुधैः॥२४॥ स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च
कोशो दुर्गं बलं सुहृत्। सप्तैतावड्यते राज्यं स च बुद्धिव्यपाश्रयं॥२५॥ संधिविग्रहयानानि संस्थितिः संश्रयस्त
था। द्वैधीभावश्च भूतानां षड्गुणाः परिकीर्तिताः॥२६॥ उत्साहस्य प्रभोर्मंत्रस्यैवं शक्तित्रयं जगुः। आत्मनः सुहृ १५
दश्चैव व[illegible]न्मित्रस्योदयास्त्रियः॥२७॥ शामदानेन भेद दंडाविप्युपाय चतुष्टयं। हस्त्यश्वरथपादातं सेनांगं स्याच्च
तुर्विधं॥ता दुष्टाविनीतशत्रूणां नयकं ह्रं धुसंन्ति नो शस्त्रधारणमोजस्यरक्षोविघ्नदुहापहो॥२९॥ वर्षानिल
रजो घर्म हिमादीनां निवारणं। राज्यलक्ष्मी गृहं वर्ण्यं चक्षुष्यं छत्रधारणं॥३०॥ यामरं श्रीकरं दिष्टं राजशोभा

करं परं ।सिंहासनं सुरवैश्वर्यकरं लोकानुरंजनं ।२१। सुमनोंबररत्नानां धारणं दिव्यरूपकृत् ।पापाऽलक्ष्मीप्रशा
मनं चंदनाद्यानुलेपनं ।२२। स्नानेनाभमनःप्रसादजननं दुःस्वप्नविध्वंसनं शौचस्यायतनं मलप्रकर्षणं संव
र्धनं तेजसः ।रूपोद्योतकरं गदप्रशमनं कामस्य चाप्यायनं नारीणां च मनोहरं श्रमहरं स्नाने दशैते गुणाः ।
२३ ताम्बूलं मुखरोगनाशनिपुणं संवर्धते तेजसो नित्यं जाठरवह्निवृद्धिजननं दुर्गंधिदोषापहं ।वक्त्रालंक
रणं प्रहर्षजननं विद्वन्नृपाग्रे रणे कामस्यायतनं समुद्भवकरं लक्ष्म्याः सुखस्यास्पदं ।२४। देवताऽतिथिवि
प्राणां पूजनं पापनाशनं । लोकद्वयेऽपि शुभदं दानं धर्मयशस्करं ।२५। माणिक्यं तरणेस्तथातिविमलं
मुक्ताफलं शीतगोर्माहेयस्य च विद्रुमं मरकतं सौम्यस्य गारुत्मतं । देवेज्यस्य च पुष्परागमुदितं शुक्रस्य
वज्रं शनेर्नीलं निर्मलमन्ययोश्च गदितं गोमेदवैडूर्यके ।२६। एतै राजनीतिभ्यः स्मृतिभ्यो भारताद्रामाय
णाच्च । इति श्री॰ राजनीतिपरिच्छेदः ।। ।।अथ नीतिः। अनुगंतुं सतां वर्त्म कृत्स्नं यदि न शक्यते स्वल्पमप्य
नुगंतव्यं मार्गस्थो नावसीदति ।१। प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरश्चरितमात्मनः । किं नु मे पशुभिस्तुल्यं किं नु सत्
पुरुषैरिति ।२। सद्भिरेव सहासीत सद्भिः कुर्वीत संगतिं । सद्भिर्विवादं मैत्रीं च नासद्भिः किंचिदाचरेत् ।३।
न द्विषेति न याचेत परचिंतां न कुर्वीत । अनानीतान् न वायांति तेनाऽरमानोऽपि देवताः ।४। परतो नास्ति मूर्खं चे

जपतो नास्ति पातकं। मौनिनः कलहो नास्ति नास्ति जागरतो भयं।६ गतेऽपि वयसि ग्राह्या विद्या सर्वात्मना बुधैः।
यद्यपि स्यान्न फलदा सुलभा साऽन्यजन्मनि।७।। यदीच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा। परापवादशस्ये
भ्यो गां चरंतीं निवारय।७।। वाक्साधुर्यान्नान्यदस्ति प्रियं वाक्या रुष्या यो पकारोपि नष्टः।। किं तद्द्रव्यं कोकि
लेनोपनीतं को वा लोके गर्दभस्यापराधः।८।। यस्य चाप्रियमन्विच्छेत् तस्य ब्रूयात्सदा प्रियं। व्याधो मृगवधं कर्तुं
सम्यग्गायति सुस्वरं।९।। प्रहरिष्यन्प्रियं ब्रूयात्प्रहृत्यापि प्रियोत्तरं। अपि चास्य शिरः छित्वा रुद्याच्छोचेत्त
थापि वा।१० अनागतविधातारमप्रमत्तमकोपनं। स्थिरारंभमदीनं च नरं श्रीरुपतिष्ठते।११ सुमंत्रिते सुवि
क्रांते सुकृते सुविचारिते। प्रारंभे कृतबुद्धीनां सिद्धिरव्यभिचारिणी।१२ नालस्याः प्राप्नुवंत्यर्थान्न शठा
न च मायिनः। न च लोकरवाद्भीता न च शश्वत्प्रतीक्षिणः।१३।। नोदन्वानर्थितामेति सदांभोभिः प्रपूर्यते। आ
त्माऽनुपात्रतां नेयः पात्रमायांति संपदः।१४।। सर्वथा स्वहितमाचरणीयं किं करिष्यति जनो बहुजल्पः। ७६
विद्यते न हि स कश्चिदुपायः सर्वलोकपरितोषकरो यः।१५।। काकतालीययोगेन यदनाल्पवति दृणी।
करोति प्रणयं लक्ष्मीस्तादस्याः स्त्रीव चापलं।१६।। योयमर्थं प्रार्थयते तदर्थं घटते च यः। अवश्यं तदवाप्नो
ति न्वो प्रोतो निवर्त्तते।१७ केचिदज्ञानतो नष्टाः केचिन्नष्टाः प्रमादतः। केचिद्ज्ञानावलोपेन केचिन्नष्टैस्तु

मा।शिता:।१८॥ मित्रस्वजनबंधूनां बुधे धैर्यस्य चात्मनः। आपन्निकषपाषाणेन रो जानाति सारतां॥१९॥ दुःखै
रपि निजैरेव प्राप्तं सर्वमुत्तमो वृतं जीर्णं वरेणापि हट्टकर्पटमर्घति।२०॥ चिंतनीया हि विपदां आदावेव प्रति
क्रियान कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे॥२१॥ वरं दारिद्र्यमन्यायप्रभवाद्विभवादिह। कृशताभिमता दे
हे पीनता न तु शोफतः॥२२॥ अपरीक्ष्य न कर्तव्यं कर्तव्यं सुपरीक्षितं। पश्चाद्भवति संतापो ब्राह्मणी नकुलं यथा॥
दृष्ट्वा निरीक्ष्य वक्तव्यं रात्रौ नैव वनेचरा। संचरंति महाधूर्ता वटे वररुचिर्यथा॥२४॥ स्त्री विनश्यति रूपेण ब्राह्म
णो राजसेवया। गावो हरणप्रचारेण हिरण्यं लाभलिप्सया॥२५॥ अतिदानाद्बलिर्बद्धो नष्टो मानात्सुयोधनः।
विनष्टो रावणो लौल्यादति सर्वत्र वर्जयेत्॥२६॥ धनमस्तीति वाणिज्यं किंचिदस्तीति कर्षणं। सेवा न किंचिदस्ती
ति नाहमस्मीति साहसी॥२७॥ स्पृशन्नपि गजो हंति जिघ्रन्नपि भुजंगमः। हसन्नपि नृपो हंति मानयन्नपि दुर्ज
नः॥२८॥ जानंति पशवो गंधाद्वेदाज्जानंति वाडवाः। चराद्धि हंति राजानश्चक्षुर्भ्यामितरे जनाः॥२९॥ सपदोल
न तेकाकोहस्य विविधं फलौ पत्रहीनोऽष्टगोऽङ्गोऽपि भूमिसंस्थो निरीहते॥३०॥ नलब्धापि धनं राज्ञः संश्रितायां वि
संपदां महाकदम्बी परस्तपरस्पनीलवनस्पतिं॥३१॥ सर्वसहायेन जवः प्रतिज्ञातार्थपालकाः। परोपकारिणः सेव्या
निर्धनेनापि तेन राः॥३२॥ युक्तियुक्तं प्रगृह्णीयाद्बालादपि विचक्षणः। रवेरविषयं वस्तु किं न दीपः प्रकाशयेत्॥३३

कठिनं वा मधुरं वा प्रस्तुत वचनं मनोहारि। वामोग दन्तिनाद धित्र प्रीत्यै प्रयाणे शुभ।३६। यथा वृष्टिः समुद्रेषु वृथा तृप्तस्य भोजनं॥
वृथा दानं समर्थस्य वृथा ह्यरेविद्युत्क्षणं।३७। अजा युद्धमृषिश्राद्धं प्रभाते मेघडंबरः। दंपत्योः कलहश्चैव परिणामेन किंचन।३८।
सतैतानि न दृश्यंते दृश्यमानानि पि किंचित्। ब्राह्मणोऽग्निर्यमो राजा पयोधिः कुदर्शनः गृहं।३९। वस्त्रं गोचवड्ढी रांडालपात्र
मुपान्हो। औषधं बीजमाहारं सेकीणी तयथा स्तुयात्।४०। अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च। वंचनं चापमानं च मति
मान्न प्रकाशयेत्।४१। अवृत्तिकं त्यजेद्देशं वृत्तिं सोपद्रवां त्यजेत्। त्यजेन्मायाविनं मित्रं धनं प्राणहरं त्यजेत्।४२। सोदरेन प
रित्यक्तं निःस्नेहं खलवत्यजेत्। सोदरं भ्रातरमपि किमुतान्यं पृथग्जनं।४३। यन्निमित्तं भवेच्छोकत्रासो वे दुःखमेव वा आयासो
वा पतो मूलस्तादे कां गमपि त्यजेत्।४४। त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत्। ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्य
जेत्।४५। चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन पंडितः। नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत्।४६। नगरस्याग्रतो गच्छेत्सिद्धे कार्ये सम
फलं यदि कार्यविपत्तिः स्यान्मुखस्तत्र हन्यते।४७। पंचयत्र न विद्यंते न तत्र दिवसं वसेत्। प्रयोगी श्रोत्रियो राजा नदी वैद्यश्च पं ७७
चमः।४८। अनायके न वास्तव्यं न वसेद्बहुनायके। स्त्रीनायके न वास्तव्यं न वसेद्बालनायके।४९। सर्वे यत्र विनेतारः सर्वे पंडितमा
निनः। सर्वे महत्त्वमिच्छंति तद्वृंदमवसीदति।५०। घटं भिंद्यात्पटं छिंद्यात्कुर्यात्किंचिदथाद्भुतं। येन केन प्रकारेण नाविज्ञातः
पुरे वसेत्।५१। विवादो धनसंबंधो याचनं स्त्रीषु संगतिः। आदानमग्रस्थायित्वं मैत्री भंगस्य हेतवः।५२। नहीदृशं संवननं त्रिषु

लोकेषु विद्यते यदा मैत्री चन्द्रतेषु दानं च मधुरा च वाक् ।५१। दर्शितानि कलत्राणि गृहे हेतु कमशंकितौ कथिता निरद
स्यानि सौहृदं किमतः परं ।५२। नमातरि न दारेषु न सौदर्ये न बंधुषु । विश्रंभस्ताहशः पुंसां याहङ्मित्रे निरंतरो ।५३। श्रूरारा
तिपरित्राणं प्रीतिविश्रंभनाजनो । केनरत्नमिदं स्टष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयं ।५४। दुःखेन श्लिष्यते भिन्नं श्लिष्टं दुःखेन भिद्यते ।
भिन्नश्लिष्टानुपा प्रीतिः सा दुःखे कष्टदायिनी ।५५। ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं बलं । तयो मैत्री विवाहश्च न तु पुष्ट
विपुष्टयोः ।५६। विपुकेय स्य लोमानि न य लोमानि गंडयोः । तेन सर्वेण जवीतय दिनिर्मातुषं जगत् ।५७। दानेषु यस्य शो
र्यं च यस्य न प्रथितं यशः । विद्यायामर्थलाभे वा तस्य जन्म निरर्थकं ।५८। परोपकारशून्यस्य धिग्मनुष्यस्य जीवितं । जी
वंतु पशवो येषां चर्माप्युपकरिष्यति ।५९। यज्जीव्यते क्षणमपि प्रथितं मनुष्यै र्विज्ञान विक्रम यशोभि रभज्यमानं तन्ना
म जीवितफलं प्रवदंति संतः काकोपि जीवति चिरं च बलिं च भुंक्ते ।६०। किं तेन जातु जातेन मातुर्यौवन हारिणा । आरोहति
न यः स्वस्य वंशस्याग्रे ध्वजो यथा ।६१। अजात मृत मूर्खेभ्यो मृताजातौ सुतौ वरौ । यतस्तौ स्वल्प दुःखाय यावज्जीवं जडो दहे
त् ।६२। न पुत्रः पितरं द्वेष्टि स्वनावाक्यस्य तस्य । यः पुत्रः पितरं द्वेष्टि तं विद्याद् अन्यरेतसं ।६३। किं कुलेन विशालेन शीलमेवा
त्र कारणं । कृमयः किं न जायंते कुसुमेषु सुगंधिषु ।६४। न पुत्रेण न सुखेन गुणैरारोप्यते रवे र्यापारमादत्ते प्रदीपो न
पुनः शशिः ।६५। उत्तमा आत्मनः ख्याताः पितुः ख्याता मध्यमाः । अधमा मातुलात् ख्याताः श्वसुराच्चाधमाधमाः ।६६। ज्ये
गुणाः सर्वत्र पूज्यंते पितृवंशो निरर्थकः । वासुदेवं नमस्यंति वसुदेवं न ते जनाः ।६७। गुणा यत्र न पूज्यंते नीतत्र ... न तत्र ... रिष्यति ।६८।

ष्ठो भ्राता पितृसमो मृते पितरि भ्रातरः। सहैषां वृत्तिदाता स्यात्सहैतान्परिपालयेत्॥६७ ष्ठात्कनिष्ठमस्येरन्सर्वे छंदानुवर्त्तिनः। त
मेव चोपजीवेरन्यथैव पितरं तथा॥६८ विभजीयुः समानास्ते पितुर्द्रव्यस्य केवलं लघोः ऽन्तराय स्तु गुरुः स हि निगद्यते॥६९॥
ऋणशेषश्चाग्निशेषः शत्रुशेषस्तथैव च। पुनः पुनः प्रवर्द्धंते तस्माच्छेषं न कारयेत्॥७० ॐ॥ येन दिनं नष्टं कुकलत्रेण शर्व
री। कुपुत्रेण कुलं नष्टं तन्नष्टं यन्न दीयते॥७१ चतुरः स्त्रज नाहूर्वं मुपायास्ते न वेधसा। न स्र मः कोपो गृहं हंते येन यो पि
षितः॥७२ यदैव नर्त्ता जानीयान्मंत्रमूलपरां स्त्रियं। उद्विजेत तदैवास्याः सर्पाद्वेश्मगतादिव॥७३॥ य स्त्रियः कामयते संनि
कर्षं च गच्छति। ईषञ्च कुरुते सेवां तं न मिच्छंति योषितः॥७४॥ वृद्धस्य तरुणी भार्या प्राप्य तत्रणः। पास्त्री सतीरात्र
न्निति निश्चद्ध्यात्स्यहो॥७५॥ उत्पन्ने ति सार्द्धमन्येन पश्यत्यन्यं सविभ्रमा। हृद्गतं चिंतयत्यन्यं न स्त्रीणामेकतो रतिः॥७६ नाग्नि
स्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः। नांतकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचना॥७७॥ रहो नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रा
र्थयिता नरः। तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते॥७८॥ सा भार्या या प्रियं ब्रूते स पुत्रो यत्र निर्वृतिः। तन्मित्रं यत्र वि
श्वासः स देशो यत्र जीवति॥७९ लक्ष्मीपरिपूर्णोऽहं न भयं मेऽस्तीति मोह निद्रे बापरिपूर्णस्यैवं दोषो भवति न यंत्रिहिका ७८
सुनोः॥८०॥ अतिपरिचयादवज्ञा संततगमनादनादरो भवति। लोकः प्रयागवासी कूपे स्नानं समाचरति॥८१॥ श्रउत्पधो
धीयात्पुत्रैर्नराः स्वैरेव चेष्टितैः। खनितेव हि कूपस्य प्रासादस्येव कारकः॥८२ एतन्नीतिशास्त्रेभ्यो भारताच्चाणक्यात्पंचा

ख्यानाद्यो ब्राह्मो गुरुस्तैर्गुरुषस्य जे नित्रामर्मतं द्विजः। परं प्राणं प्रभु देहि प्रयतिश्रीर्गुणाश्रयं।८२नोन्नरस्यां प्रतीच्यां च ऊ
ख्यानाद्यो ब्राह्मो गुरुस्तैर्गुरुषस्य जेन्निद्रार्मतं द्विजः। परं प्राणं प्रभु देहि श्रयतिश्रीर्गुणाश्रयं। हतो दृशा
वीतशयने शिरः। शय्याविपर्ययाज्जातो दितेः शक्रेणादारितः।८४। न कुर्यात्परदारेच्छां विश्वासं स्त्रीषु वर्जयेत्। हतो दृशा
स्यः सीतार्थी हतः पन्यावि दूरथः।८५। न मद्यव्यसनैः क्लीवः कुर्यात् द्वेतौ लविह्वौ वृष्ण्योर्हि यदुः क्षीवास्तृणप्रहरणैः क्ष
यं।८६। दानेन सर्वाश्रितं दद्यान्न पश्चात्तापवान् भवेत्। बलिनात्माऽर्पितो बंधे दानशेषस्य शुद्धये।८७। ब्राह्मणान्नावमन्येत ब्र
ह्मशापो हि दुःसहः। तत्कालं नोगतः कोपाद् ब्राह्मणस्य परीक्षितः।८८। दंभाचारं नो दुष्करं कर्म न चरेदंत निष्फलं ब्राह्मणपदं न
ल ब्धं क्षत्रविद्या कर्णस्य निष्फला।८९ न स्त्री जितः प्रसूतस्या ज्ञाद राग वशीकृत। कुत्र शोकाद् दशरथो जीवं जायाजितो प्रज
न्नापा वा।९० क्षिपेद्वाक्य शरान्घोरा न पारुष्य विषप्लुतान्। वाक्यारुष्य परुषाय क्रे नीमः कुरु क्षयं।९१। परेषां क्रोशादं अ
योन्नपैशून्यं प्रभुप्रियो पैशून्येन गतं राहोः चंद्रार्कौ निकृतं यतः।९२ कुर्यान्नीच जनान्यस्तोन्नयान्वामान हारिणी। व
लिप्रार्थनया प्राप लघुतां पुरुषोत्तमः।९३ वक्रैः क्रूरतरैर्लुब्धैर्न कुर्यात् प्रीतिसंगतिं। वसिष्ठस्याहरद्धेनुं विश्वामित्रो निमं प्रितः
९४। नीचैर्न पत्तिलीनानामिंद्रियाणां न विश्वसेत्। विश्वामित्रोऽपि सोत्कंठः कंठेऽजग्राह मेनकां।९५। न कुर्यात् कंस दास वं
निर्दोषं न परित्यजेत्। रामस्त्यक्त्वा सतीं सीतां शोकपर्याकुलो भवेत्।९६ न क्रोध परा नुध नस्यनीमोनेछे द्विधेयतां।
निपीतं भ्रातृ रुधिरः प्राप निंदां वृकोदरः।९७। वर्जयेदिंद्रियजयी निर्जने जननीमपि। कृत्रीकृतोऽपि प्रद्युम्नः कामितः शं
= अध्यायमामे वनिवासन्नूमेरणो विपन्नैमृतो धनायाजश्चे रूपेता मणयो ब्रवीतिराशांशिरध क्रा क्रुरवानित्ते क्रा ८।११ इत्यन्यग्रंथात्।।२

वरस्त्रिया॥९८॥ प्रभुप्रसादे विश्वासं न कुर्यात्स्वजनेन प्रमानन्दनमन्त्रानच्छिन्नः शाकटोर्कबंधने॥९९॥ न लोकायतवादेन
नास्तिकस्याद्दैवतं। हरिर्हिरण्यकशिपुं जघान स्तंभनिर्गतः॥१००॥ अत्युन्नतपदारूढः पूज्यान्नैवापमानयेत् नघुष
शक्रत्वं प्राप्य च्युतोऽगस्त्यावमाननात्॥१॥ हितोपदेशं शृणुयात्कुर्वीत च यथोदितं। क्रमस्त्याज्यो वैरं वः शोकराज्य विदुरेर
नाकः॥२॥ न प्रत्यायत्तमैश्वर्यं कुर्याद्दायं कथंचन। प्रत्यर्पितप्रभुत्वो भूद्धृतराष्ट्रस्तृणोपमः॥३॥ कृतिस्मृत्युक्तमाचारं न त्य
जेत्साधुसेवितं। दैत्यानां श्रीवियोगो भूत्सत्यधर्मक्रियामुचां॥४॥ न कुर्याद्दपि चारोग्यं वाक्यादिकं हककिंपांद्य दूषणेनं
द्रुतिकल्पान्तिचारसमये हतः॥५॥ व्याकुलोपि विपत्काले स्मरेद्विष्णुं सदा हृदि। शरतल्पगतो भीष्मः सस्मार गरुडध्व
जं॥६॥ एतेहम्मेद्रस्य। संदेहो वैष्णवे मार्गे न कार्यो न्यायदर्शनैः॥ रामप्रभावमद्यापि यतो धौ परपसेतुना॥७॥ शार्ङ्गधरस्य॥ इति
शान्तिनीतिपरिच्छेदः॥ ॥अथ मिश्रकनीतिः॥ मत्तिः शाणोल्लीढः समरविजयी हेतिनिहतो मदक्षीणो नागः शरदि सरिता ३५
श्यानपुलिना। कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु नराः॥१॥ शशी दिवस ७९
धूसरो गलितयौवना कामिनी सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः। प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो नृपांग
णगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे॥२॥ एते खर्व हरेः। अविधेयो भृत्यजनः शठानि मित्राण्यदायिकः स्वामी। अविनय
वती च भार्या मस्तकशूलानि चत्वारि॥३॥ शक्तिरहितोपि कुप्यति पापसहितोपि मानमुद्वहति। अधनोपि हि कामयते जा
स्वामिनि गुणान्तरज्ञे गुणवति भृत्येऽनुवर्तिनि कलत्रे। मित्रे चानुपपन्ने निवेद्य दुःखं सुखी भवति॥॥ दुर्जनविनयवियोग४ प्रियजनसंदर्शिताविनाकान्ति दुर्वितन्य निवय
२४ नारचितान्यवतान्यैव॥२॥